

914.77

K5283h

132

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

914 .77

K5283h

The person charging this material is responsible for its return to the library from which it was withdrawn on or before the **Latest Date** stamped below.

Theft, mutilation, and underlining of books are reasons for disciplinary action and may result in dismissal from the University.

To renew call Telephone Center, 333-8400

UNIVERSITY OF ILLINOIS LIBRARY AT URBANA-CHAMPAIGN

MAY - 6 1980

NOV 6 1980

OCT 9 1980

NOV 18 1980

OCT. 21 1980

JUN 9 1983

MAY 15 1982

OCT 17 1982

JUL 12 1983

JUN 14 1983

MAR 23 1986

FEB 23 1986

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

Г. ХОТКЕВИЧ.

ГУЦУЛИ
Й
ГУЦУЛЬЩИНА.

ЦІНА 25 ЦЕНТІВ.

З друкарні „Свободи”,
83 Grand St., Jersey City, N. J.
1920

914.77
K5283h

Г. Хоткевич.

Гуцули й Гуцульщина.

Хто є Гуцул? Наука мало говорить нам про його походження. Знаним є одно — він кров від крові, кість від кости українського народу. Колись давно-давно він прийшов в карпатські гори та тут і поселився. Відтоді Гуцул акліматизувався, усвоївся з горами, змінилась його психольогія, звичаї, але сліди чужого життя все ще збереглися, як в побуті так і в словесности. Гуцул, як і його брат-Українець, виспівує красу моря, — а він його і не бачив ніколи; співає про Дунай:

Ой здолу-долу вітер повіват,
Вітер повіват, Дунай висихат...

або:

Ой звієли си буйні вітрове
Тай тоту гільцу чом завієли;
Ой завієли на тихий Дунай,
На тихий Дунай, на сине море, —

а про сей Дунай не мігби навіть сказати, де він
находиться і чи існує він взагалі; Гуцул, жиючи
в горах, де навіть кукуруза як слід не дозріває,
не перестає згадувати і про вючийся виноград:

Зелене вино в гору си-вило,
В гору си-вило, сивно вродило.

або:

Йа в винограді вино си-вило,
Вино си-вило, голубо цвило.

Стерглаж його пишна дівочька,
Стергла винце, твердо заснула.
Ай прилетіла із ліса пташка,
Сіла на винце, ела співати...

Або ще одна интересна черта. Гуцул — скотовий пастух — зберіг у своїй вдачі навіть черти кочівника. Часть року не сидить дома, бо треба пасти скот в полонині, або косить траву на віддалених верхах, а відтак часть року збуває коло накошеного сіна, доки скот не зість усього запасу; бо звезти сіно в долину, до хати, не можна, значить треба йти до сіна, коли воно не хоче йти до тебе. А відтак йде у бутин, значить на вирубку ліса, знова на два-три місяці з дому. І ніхто так часто, як Гуцул, не вибирається на зарібки, і ніхто дальше від Гуцула не заходить в чужі краї.

І от сей пастух, півкочівник, котрий управляє біля хати лише терпкі овочі, котрий не вміє і не має навіть де ходити за збіжем, котрий живиться лише кулешою з кукурузяної муки, — він співає також про поезію працюючого землероба. Ще й як співає. Наче творець, наче той, що зрісся з землеробом по всі дні. Співає прекрасними словами, образами, які захвачують душу. От приміром коляда:

Ой забаривси місяць у крузі,
Місяць у крузі, гість у дорозі.
Ой ішло-ж туда та девять купців,
Що девять купців молодців.
Вони питали тай допитали,
Тай допитали тай пана газду.
„Ци дома, дома наш пан господар?“
Каже газдиня: „Нема го в дома“.
„А де то він є?“ — „Йа в поли, в поли,
„Йа в поли, в поли ходить за воли“.
Що правов ручков за плужок держе,
А лівов ручков волики гоне.
Причиста Діва обід приносе,
Обід приносе, Господа просе:
„Орімо, Синку, йа здрібна нивку,

„Посіймо на ній еру пшиницу,
„Йа вроди, Боже, стебло-серебло;
„Стебло-серебло, золотий колос.
„Войнаймім женців сімсот молодців,
„А везільничок сімсот дівочок:
„Йа дожнім же ї у срібні сніпки,
„Йа складім же ї у густі кіпки.
„А копок складем, як звїзд на небї.
„Ой наймім возів сімсот обозів,
„Ой звезім же ї у крутий берег,
„Йа складім же ї і сподом широко,
„Сподом широко, дуже високо”.

Позволю собі подати тут вільний зміст сеї колядки: Місяць ходить по вічнім крузі небеснім. Запізнився він щось то трохи. А гість в дорозі, гість, котрого ждуть на забаву, гість радісний, довгожданий. Сей гість припізнився в дорозі... Вже вона якась така попутана. От, по ній девять купців ішло — всі молодці до вибору. Розпитували про дорогу, — як дістатись до нього, господаря, робітника віковічного, до роботяги землероба Миколи Селяниновича. Ну, слава Богу, якось допитались. Але господаря нема дома, лише господиня осталась. — „А деж господар, дорога?” — „Нема дома”. — „А деж він?” — „Пійшов у поле”. — Ідуть в поле і бачать картину радісну, радісний образ, від якого ворухиться серце в груди, а пісня хвали і благодаті родиться і дзвенить і витає сонце. Тай як не радуватись, як не веселитись. Отже там він, господар-землероб йде по широкім полі. Правою ручкою плужок держить, лівою волів-другів поганяє. А пора пізна, високо вже сонечко ходить. Скільки вже зорано. Чомуж господиня не виходить та не несе щось, аби муж покріпився? Он, вона, Господиня Дорога. Сама, сама йде білими ніженьками по чорнім полі зоранім. Господареви обід несе. Землеробови-роботягови, о Всеславна, благослови, благослови, Дорога, його працю. Покропи, покропи сльозою своєю.

теплим словом загрій, Господа Бога Сина свого Христа Спасителя попроси о поміч для робітника Миколи Селяниновича... І сходить невидимо Христос Бог, опираєсь на плужок разом з роботягою, а Матір Божа приговорює: „Ой, і зорем ми нивку та здрібна посієм, розсієм яру пшеничку дорогу, і зійде вона нам стеблом-серебром, золотим колосом. Скличем, покличем женців, сімсот молодців, писаних красунів, а для них других сімсот дівчаток вязати золоті снопи. А як пожнемо пшениченьку, то звяжемо її в снопи і зложимо в копи, а кіп тих буде, як зізд на небі. Сімсот возів треба буде наняти, аби позвозили пшениченьку на крутий берег, на високе місце. Зложимо в скирти широко-широко в низу, а верхом — і кінця не буде видно.

Таку пісню міг видати лише нарід хлібороб, сам плекаючий золотий колос, розуміючий всю святу красу хліборобської праці. Инакше подібна творчість неможлива; тут не видно білих ниток занесеного мотиву, казочного підкладу, — тут всьо дише любовю до споконвічної званої праці. Індієнин американських прерій виспіває охоту на бізонів, Самоїд співає про оленів, — а те, що Гуцул співає про хліборобство, котре у нього в горах тепер немислиме, вказує, що колись то давно Гуцул знав сю працю близше ніж тепер, кормився тільки нею і жив. Сей образ Богоматери, котра несе обід роботягови, ворушить глибоко: в ній відбилась уся любов до хліборобської праці, бажанне опоетувати її, убрати у всі дорогоцінні каміні народньої фантазії.

Відкиби однак Гуцул не прийшов у Карпати — се було дуже давно; а тепер він настільки зжився з оточуючою його гористою природою, що попросту творить з нею одну нерозривну цілість. І новіша пісня не говорить вже про хліборобство, а оспівує красу гір, поезію полонинського пастушкого життя, гуцульське опришківство останних століть, — словом: всьо, чим жие Гуцул в тепе-

рішности. Про працю же хлібороба говориться лише в найстарших колядках і піснях, які носять виразні сліди глибокої старини.

Мало знані й займаючі люди ті Гуцули. Се божі діти, котрих не можна не любити, — і їх дійсно всі люблять. Послухайте коломийку, співану на долах, далеко від Гуцульщини, а в ній ви почуєте ласкаве слово про Гуцула яко чоловіка, перенятого наскрізь красою окружуючої його природи.

Природа... Ми знаємо красоти Швейцарії з її триста-по-триста разів зображеними куточками; знаємо красу фінляндських озер, норвежських фйордів, кавказських вривів, — але краси гуцульських гір ми не знаємо. Не знаємо тих мчущихся глибокими долинами потоків, тих оспіваних Гуцулом полонин, красавиці-ріки Черемоша, таємничого хребта Черногори; не знаємо вечерів тихих, з далекими звуками трембіти, росистого ранку ласкавих привітів, шепоту віковичних дівочих лісів. Хто ходив гуцульськими ґрунями, любуючись розложеною по обох сторонах долин панорамою, ловлячи залом долекої ріки, блискаючої на сонці, і жадно пив повною груддю чистий як сльоза воздух; хто бродив глибокими гуцульськими долинами, перескакуючи з каменя на камінь, запускаючись в таку глушу, де нога людська ніколи не вступила; хто стрічав ранок на далекій полонині, коли будяться стада, вистрілом стрічає пастух схід сонця, а воно, радуючись і торжествуючи, — брискає тисячами брилянтових голубих лучів на окаменівші хмари гірських громад в низу, — той ніколи не забуде сеї краси.

Йдеш до жерела Черемоша. От позаду остався вже Буркунт, з його „культурою”, заїзджаючи ми неробами і усім безглуздим апаратом сучасного курорту. Як лише минула останна будова „заведення”, — так вже забудь, забудь про ХХ. столітте. Ще кілька десятків сяжнів, може бути, стрінеш огарок цигаретки, або зімьату газету, — от і

всьо, що принесла культура в гуцульські гори. Скорше, скорше втікай.

А коли вийдеш в глибокий ліс, коли не бачиш вже нічого, крім гір і неба, — тоді і воздух чистійший стане і зітхнеш повною груддю.

Позаду вже остався і Попадинець і Штефулець. Є тут одна лісна сторожа, а за кілька миль друга, — от і всьо. Людей нема. Нікого. Черемош став вузенький, присмирнів і не рве берегів.

От вже й дорога шезла. Ледви замінна стежочка веться між камінями, та й то не всюди. Хтосьто колисьто клав міст, але він давно згнив, одна кладка лише осталась. З реготом лісного чоловіка біжу через кладку. Ніхто не чує і не бачить ніхто.

Тут знова кітловина, зі всіх сторін окружена горами. Як богато простору. Наче йшли, йшли гори вузкими рядами, як високі гвардейці-жовніри, такі високі, що хлопець-барабанщик карликом був між ними. А відтак сіли віддыхати. Широко розсілися, навіть лягли, і хлопчик почув себе великаном.

Як простірно і красно. Треба бігати тут, і кричати, і ставати на руки, колесом вертїтись і упасти відтак на пишну, майже вогку траву і так завмерти, слухаючи тайну легенду про сребрянні скарби на Чивчині, про Довбушові комори, про великанів, боровшихся колисьто тут, і про смерть їх, великих великанів.

А дальше — Балтагул, жерело Черемоша, славної ріки гуцульської; Чорного Черемоша, бо їх є два — Чорний і Білий. І жерела їх недалеко одно другого. От пійти на ліво, там, де видно старі „цуги”, напів розвалені колиби, піднятися на гору — і вийдеш на полонину Листовату.

Ми вже високо. Куди оком глянеш — гори, гори, гори, вершини гір, полонини. То тут, то там пасеться скот за лісом, чути голос калатала, тріск пастушкового батого і чийсьто голосний крик. Живе і дише полонина. Ще довго вона буде мо-

лодою, веселою. Весь час, поки буде чути тріск пастушкового батога, поки буде жалуватися гуцульська флюяра, а ватаги будуть перекликатися при помочи своїх довжезних трембіт, — вона буде жити. А коли повіють осінні вітри і зійдуть великі стада тих понурих биків з тупими рогами, тих холонокровних коров, тих переполошених чорних і білих овець, кіз, у котрих половина ніг божі, а половина чортові — через те коза і полізе всюди; коли просвисне останній раз гуцульська сопілочка і загасне ватра на колибі — скучно і страшно стане в полонині. Останеться там лише сніжна буря, регіт лісних чортів і ночі, — ночі, ночі темної до смертельного страхіття.

Але за се будемо вповні насолоджуватися божим літом, жовтими травами, накривалом квітчастим і нектаром-воздухом, котрому всі боги завидують і приходять, здається, красти ночами те багатство гуцульських гір.

Полонина окружена лісом. Спустімся в нього.

От вже те, що називається — ліс. Доси ми йшли долиною Черемоша, була і ріка, і дорога, і скали, ні небо. А тут — нічого. Ліс.

Пристанеш і розглянешся в тишині. От ми вже у ній, ти вже сам тишина, пливеш десь то високо, між цівками столітних смерек, розгалужених ялиць, проникаючи безтілесним своїм еством усе, розрізуючись на части кожною галузкою. Чу! — Щось пищить... Необзнакомлений ти з лісним життем, не догадатися тобі, що се пищить: чи заяць, придавлений поваленим деревом, чи молодий лис, чи може лісова дівчина, та, що зпереду цілком на чоловіка похожа, а обернеться — видно внутренности.

Біліє обідрана кора. Підійди, поглянь: се він, „той великий”, медвідь. Жирував. Йшов, йшов, став коло дерева і задер лапою, а від сього окровавилась білою кровю зранена смерека.

А от вже й шумить. Се потік Маскатин... Гуцульські потоки нетерпеліві. Рвуть і кидають,

буються на всі сторони в своїм малім руслі, котять камінне, піняться і весь час говорять, говорять, говорять. І все нове — ось послухай...

Потоком, потоком в низ. Гуцул не скаже: „іди попри потік”, але все „потоком”. І ось тим потоком Маскатином вийдеш в долину Сарати. А Сарата і Перекалаб — се дві ріки. Злившись разом, вони називаються Білим Черемошом. А при їх гирлі — дім лісничого, гостинна стріча, радість познакомлення з чоловіком, книжкою, газетою. Фу, ти, як те все дуже чуже. Наче сто літ вже проминуло з того часу, як ти сидів на лавці, пив чай за столом і чув людську мову.

Тутки відпочинок. Довгий, прийємний. А відтак берегом Білого Черемоша. По лівій стороні — уніятська Галичина, а по правій — православна Буковина. А дорога космополітична: то сюди, то туди, зправа на ліво, зліва на право. Жерело тут є одно: як зачнеш пити воду — губи горять, наче перцем їх натирав, — така холодна.

Минув Еловигору, Гостовець з хатою побережника. Ще кілька миль — і Голошина, перше село. Дальше йдуть вже безпереривно: Гринява, Яблуниця, Полянки, Довгополе, Стебне, Устеріки. А в Устеріках Білий і Чорний Черемош зливаються разом. Є міст. Село більше. В історії Гуцульщини знає побутом лютого мандатора Гердлички. Колись-то були не так земські, не так селянські начальники сибірські в Австрії, називались мандаторами, життем і смертю людей розпоряджали; але ніхто з них не оставив по собі такої лютої памяти, як Гердличка в Устеріках. Стоїть ще дім його. А хотів я бачити „катуш” Гердлички, той-самий, де він стільки людей побивав, — але не заховався. Старці говорять, що якийсьто Жид арендував його під коршму, але люди були так озлоблені на сей памятник своїх мук, що коршма якосьто згоріла — „сама”, очевидно... І взагалі не велось нікому на тім місци. Тепер навіть бараболя там не росте.

А інтересно булоби поглянути. Стіни того катуша, розуміється, наскрізь просякли людською кровю. Гердличка зі своїм помічником Юриштаном видумували такі муки, що їм моглиби позавидувати самі слуги святої інквізиції. От, приміром, спосіб, названий тими артистами „останне огниво”. Якими шляхами бродила дика думка тих людей, називаючих сей вид мук огнивом, хочби і „останнім”; яку тайну льогічну звязь бачили вони між своєю вигадкою і словом, іменуючи її, — Бог знає. А заключалася та вигадка в тім, що Гуцула, цілком невинного, а лиш підозрілого в зносінах з опришками, вязали палкою. Се значить: заткнути чоловікови руки в пазуху, звязати їх там, перетягнути палку попід руки коло ліктів, ноги перекинути через ту палку, — а тоді дістається з чоловіка круглу фігуру, яку можна котити. На голову через плечі натягається рукав сардака, і в таким виді чоловіка кидають в катуш, і в таким виді він лежить тижнями, і в таким виді умирає.

Власть Гердлички була вдійсности неограничена. Один Гуцул, якимсьто способом навчившись письма, прочитав свому сусідови якусь книжку, де говорилося, що земля, якою заряджує Гердличка, вдійсности належить тому сусідови.

Гердличка покликав до себе грамотного і наказав йому йти до тюрми. На питанне, за що, замість відповіді — просив не питати. Нічого думати, Гуцул пійшов до тюрми, думаючи, що його справа сталась якось через непорозумінне і скоро розясниться. І просидів три роки. А по скінченню того реченця Гердличка покликав засудженого до себе і з усмішкою сказав:

— То, що ти трохи посидів, пропало, як дим з комина, і ти про се забудь. Але не читай більше книжок, розумів?

— Але-ж я не винуватий.. пійду на скаргу...

— Дурак! Я напишу, що ти бунтував селян, виказував образ своїх зрадливих думок, через що

державна мудрість казала взяти тебе на якийсь час зпоміж людей, котрі були під твоїм впливом. Ну?

* * *

Прекрасна природа Гуцульщини, прекрасний і нарід її. Гуцул — се дитина. Він наївний, він первісний, він ще не християнин. Він близький до природи і вірить в могучі, тайні її сили. Ніде нема стільки повірок і суевіри, як тут, — трохи добрі були услівя для задержання їх на Гуцульщині.

Його оточують гори, а не фабричні труби; він далеко від залізничних доріг, автомобілів, аеропланів, він живе ще в камінній добі, хоч і уживає заліза. І тому світ для нього є тайною; в нім перехрещуються для нього злі і добрі сили; треба бути все на сторожі, аби не потрапити у нього. Коли дитина щойно започаткувалась в утробі матери, — її судять вже 12 суддів, назначаючи час, коли і в яким виді їй годиться прийти на світ божий: передчасно, чи в пору, живою чи мертвою. Вагітна жінка повинна бути дуже і то дуже обережною: коли побачить миш, зараз треба плюнути на долоню і добре помастити живіт, — інакше на тілі дитини буде знак, такий як миш. Коли погляне на сліпого або кривого, або взагалі на якогонебудь каліку, та ще при тім — не дай Бог — засміється, — дитина буде точно такою, як сей каліка, над котрим матір сміялась. І головне — проти тої біди нема ні средств ні лікарства. Словом, ще в утробі матери чоловіка переслідують найможливіші нещастя і треба бути дуже „сохтивним”, як каже Гуцул, аби від того всього остерегтися.

І так опісля ціле життя, на кождім кроці, у всяку пору року, дня і ночі. Всьо одушевлене кругом Гуцула, всьо має тайний змісл, всьо жиє своїм особливим життям. На Новий Рік о 12-тій годині Бог приходить в хлів до домашнього скота

і питає, як обходився господар цілий рік, чи не бив, чи давав досить їсти. І от, щоби скотина не пожалувалася, звечера убирають її, чешуть, дають соли, — взагалі як можуть, так приподобують її.

В часі освячення води в празник Богоявлення рибаки держать на дручку кусень сіти під водою, приговорюючи: „Ловлю рибу”. Тоді цілий рік буде добре риба ловитись.

День Благовіщення — більше свято у Гуцулів. Се свято весни старого поганина, перенесене в християнську обстанову. Гуцули кажуть, що в сей день Бог вкладає свою голову в землю, щоби розігріти її; від того пробуджується всяке ество — муравлі, гади, жаби... І в сей день не можна нічого робити, особливо копати або орати землю. І лише нещасливець, продавший чортові душу, обтісує в той день кіл і забиває його в землю; після того він може свобідно цілий рік робити і в найбільші свята — і йому нічого не станеться.

А от і Великодні Свята зближаються. Гуцулки починають „писати писанки”. Се ціла наука. Треба бачити, з якою любовю розписують Гуцулки ті писанки, — і тому, розуміється, у нікого з християнських народів пасхальні яйця не прикрашені так старанно, як у Гуцулів. Тут повний простір народньої творчости, хоч і є свого рода, такби сказати, русло, котрим охотнійше тече ся творчість, виливаючись в більше або меньше означені форми; і тоді ті взори носять назву „смерічки”, „шість руж”, „гребінці”, „плетінка”, „білокрилка”, „настувька”, „решітки”, і т. д. Богато їх.

При писанню писанок також треба заховувати дані обряди. Так, приміром, писати писанки може лише жінчина „чиста”, то є та, котра мала „чісовицу”, менструацію. Мало того: коли писанчарка займається своїм ділом, то „нещиста” жінчина навіть в хату не має права вийти, інакше

всьо пропало: ні віск не буде приставати до яйця, ні краска, взагалі треба всьо починати з початку. Коли же трафиться, що така женщина прийде, то вона повинна сказати:

— Нівроку, абих вам не зурочила.

На ті слова писанчарка тоді відповідь:

— Не врічливі усім людем тай міні.

Але всеж треба зараз посипати сіллю всі принадлежности, приговорюючи потихоньки: „Сіяв ти в очех, кремінь у зубах... Єк не шкодит земля во-скови, так аби не пошкодили твої очи моім пи-санкам”.

Печенне паски, сей пробний камінь господарства всіх господинь цілого світа, також розуміється окружене ріжними повір'ями. Деякі з них виразно звязані із зовсім зрозумілими поняттями; так, приміром, в старих роках печи були не цілком добре зроблені, холодний воздух при отворенню дверей міг проникнути в печ і эле вплинути на успішне випеченне паски. Відси пійшло повіре, що паску можна також „уречи”; з огляду на се, коли саджається паску до печи, господар повинен вийти на двір і стерегти, щоби ніхто не посмів вийти до хати. А весь час, доки паска на-ходиться в печи, ніхто в хаті не сміє сісти, бо паска також собі „сяде”.

Картина пасхальної ночі гуцульської на тлі темних сілуєтів гір, з тисячу блимаючих звіздохок-свічечок, незвичайно красна. Гуцули люблять красну одіж, богато тратять на неї. В той день, розуміється, кождей надіває на себе всьо, що лише у нього є лучшого. Дівчата особливо старанно заплітають свої „уплітки”, одівають стародавні „згарди”, найліпші запаски, переткані золотими нитками, а у когo є — то й юбку з широким по-зументом. Молодиці старанно завязують свої „фустки” парні вбирають в той день нову „красаню”, украшену перами готура і всякими дармовисами. „Киптарі” у всіх нові; нові „постоли” на ногах, на мущинах красні „гачі” (штани), красні

„сардаки”; дівчата з білими „гуглями”, переки-
неними через руку. І всьо то сяє, іскриться; нові
ремені на мущинах поскриплюють, а пояс Гуцул
носить широкий з десятьо цалів. Через плече шкі-
ряна „товівка”, украшена ріжними бляшками, а
через друге красна порошниця на порох. В руках
невідступний товариш Гуцула — топорець, або
„бартка”, з котрою Гуцул, кажуть, і на світ при-
ходить. Вдійности, є нащо задивитись.

А сей звичай — летіти на перегони домів з по-
свяченою паскою. Хто кого пережене. Треба ба-
чити сей бішений гін, сей лет товпи, ті кріпкі ко-
стисті лица, розігріті чудернацьким спором.

А молодіж сходиться біля церкви або вза-
галі на близкій поляні і устроює веселі забави.
Хороводів нема, дівочих забав також, — всьо по
більшій часті мужеські. Не знаю, чим се поясни-
ти; чи не вказує сей факт на довге поневоленне
жінчини, на відділенне її; а може бути, що се
вплив гірського образу життя.

Забави молодіжи носять войовничий або о-
хотничий, взагалі мужеський характер. Приміром
„війна”, або „хаповина”; при сій грі парні стають
в ряд, один з них, „стрілець”, виводить двох то-
варишів — „серна” і „хапову”. „Хапова” зобра-
жає собака, а „серна” звичайного козла. Собака
ловить козла, причім парубки не впускають козла
через границю.

Літом найзамітнішим днем є „Іванішне све-
то”, 7-го липня, бо Гуцул не називає його іменем
„Купало”. Понеділок перед днем святого Івана
називається „розігри”. Се свято русалок: вони
танцюють тоді довкола кущів, особливо люблять
орішки. Для оминення всяких неприємностей з
тим легкодумним народом Гуцул уважає за до-
бре нічого не робити в той день, — ніби задобрює
русалок.

Вечер Іванового дня особливо важний для
всякого рода ворожбитств, чародійства і т. д. Чо-
го-чого не роблять в той час Гуцули. Дівчата

зіллям „тирміч” кличуть до себе суджених; господині, помазавши „гадячим часником та свиняком” віме, хребет і лоб корові, говорять проклони проти відьм; в тойже день можна позбутися тараканів і всякої іншої нечисти в хаті, — але треба знати як. Ну, само собою розуміється, і скарби при помочи папоротника треба тепер шукати, — але нічу. А ранком треба йти в поле рано-раненько і качатись по траві: се чистить чоловіка; скупавшись в той день в росі, чоловік вже безпечний від чираків, корости і іншої нужди.

До сходу сонця дівчина, бажаючи приворожити хлопця, іде до керниці, підставляє під струю води кусник цукру і говорить особливе заклинання, потім три рази повинна умитися і скоренько йти домів, щоби ніхто не перейшов дорогу. Се повинна вона повторити в першу неділю після „нового” місяця і в перший понеділок, за кожним разом висушуючи цукор. Відтак сей цукор потовчи і дати або зісти або випити хлопцеві якнебудь незаметно, — тоді безуслівно хлопець пришле старостів.

Не мож навіть переказати всього, в що вірить Гуцул. Правда, вплив віку щезає, і малопомало раціональний образ думки робить все більші завойовання; тепер вже многе з того, що було записане етнографами ще 15—20 літ тому назад, щезло, але всетаки многе і осталося, особливо серед женщин, тих дійсних хоронительниць всяких традицій і вірувань. Так приміром Гуцул захоронив якийсьто містичний страх перед зміями. Вірить, що є цариця змій, в котрої на голові корона з самосвітячого каменя „доямента”: кому пощаститься найти той камінь, — не треба йому тоді ні свічки ні нафти купувати. І Гуцул за ніщо не убає змії. Памятаю, йшов я з одним старцем. Бачу — перетинає нам дорогу змія. Якось інстинктивно береш в тій хвилі за палку або камінь, — але старець вхопив мене за руку і не позволив рушитися з місця.

— Пощо? Чи вона тобі щонебудь зробила?

Або сей случай, більше інтересний. Іду я верхом, провідник йде позаду. Вузьенька стежочка на склоні гори; направо відлом скали, наліво — пропасть; лише вузьеньким клаптиком землі можна їхати. Знова я бачу перед собою чорну змію їдовиту. Вправо їй ніяк податись, бо скала, а вліво чи недогадалась чи побоялась, — і повзе, біжить що сил їй стане прямо по стежці. У мене в руках був прут, котрим я поганяв коня, досить короткий. Не роздумуючи довго, а зіскакую з коня, доганяю змію і трафним ударом по голові убиваю її. Провідник мій, ідучи ззаду, не міг не лише перешкодити мені, але навіть не міг бачити, що робиться попереду. І якеж було його здивованне і страх, — так іменно страх — коли він побачив убиту змію. Майже з шепотом спитав він мене, чи не отсим прутиком я убив гадину. Я відповів потакуючо. І відтак, коли ми виїхали на більше широку дорогу, хтоби нас не стрічав, Гуцул всім поясняв, що сей пан убив „галицу” тим прутиком, що держить в руці.

Приїжджаємо ми на місце. Вирубаний ліс, „ломи”, як називає Гуцул. Се дійсно „ломи”: не рубали, а ломали. Болючо дивитись на таке варварське винищування лісів. Броджу я серед повалених дерев і пнів та збираю ягоди. Знова змія. Знова гадюка і знова у мене нема нічого в руці, крім тоїсамої палочки і я знова неожиданим ударом вбиваю змію. Відтак взяв її і повісив в роцілину високого пня.

І от, коли зійшлись Гуцули і побачили мій новий трофей, і коли обурюючись і захлипаючись провідник вже сотний раз розказав про мою чудотворну палочку, зпоміж слухачів виходить старець, патріярх лісовий, і тайним видом відводить мене в сторону.

— Ми люди свої, ми розуміємо один другого, — говорить він мені, наклонюючи близько своє

лице і підморгуючи. — Скільки вам дати, пане, за той прутик?...

Я, розуміється, прутика йому не продав, спалив його тут, прочитав лекцію на підходячу тему, але чи я переконав когонебудь, що нічого надзвичайного тут не сталося, — в те я сам не вірю.

Так, дійсно інтересний нарід, захвачуючий своєю безпосередністю. От приміром пригадується мені ще один випадок, в більшій степені характеристичний; правда, зовсім з іншої області і порушає деяким способом прагматичність услівій, але я не пишу етнографічні досліді.

Організував я гуцульський театр. Річ в тім, що Гуцул, не дивлячись на всю свою наївність і безпосередність, є не лише артистом у всім, до чого діткнеться, але також і актором. Правда, сцени він ніколи не бачив, але, — будучи актором життя — потребує маленької вправи, приспособлення до технічних услівій сцени, щоби грати напричуд інтересно.

Писав я пєси для того театру, само собою розуміється, „гуцульсков бесідов” (гуцульський діалект — один з найстарших в українській мові) і між іншим історичну пєсу „Довбуш” (XVIII. в.). Довбуш — се герой Гуцульщини. Тут все повно споминів про того славного опришка. Поспитайте малу дитину, а вона розкаже вам про Довбуша, про його чудотворну силу, про його благородний характер. Кожде чимнебудь замітне місце, кожда оригінальна скала — все те звязане з іменем Довбуша.

Очевидно, що на ролю самого Довбуша треба було і чоловіка підходячого: потрібний і ріст, і голос, і рухи, — та чи мало ще чого треба. Довго шукав я за таким чоловіком, але не міг найти. І от якось приходить Гуцул... Треба би написати весь наш розговор, всю ту займаючу вступну гру, коли чоловік не хоче сказати, пощо він прийшов, а хоче більше вивідатись від противника. Се був свого рода поєдинок.

Словом, ми поладнали. Я врадований без міри, бо найду в тім Івані ідеального чоловіка на Довбуша. Також Іван вдоволений, але одно мене вразило: весь час Іван говорить якимсь тайним тоном. Він і голос понижає, і не договорює слів, помігує в критичних місцях. Я нічого не розумію. Після мене — я говорю ясно — треба приходити на проби, робити се і те. Іван на се годиться, але деякі звороти в його фразах все ще остаються для мене неясними. Так, коли я виражаю надію, що він без сумніву добре віддасть свою ролю, то він розкажує мені історію, котра повинна мене переконати, що він, Іван, є рідним правнуком самого Довбуша, — то чи-ж йому не знати всього, що потрібно?

— Хто, хто, а я вже знаю, куди людей повести...

Я йому поясню, що хто знає, чи він змігби взяти на себе обовязки режисера і що се красше оставити для мене, — а він знова своє. В кождім разі, так або инакше, ми все стикалися. На проби треба було ходити в друге село, кілька миль. Добре.

Приходить Іван на пробу. Раз, другий... Бачу я, щось то мнеться мій Іван, щось не подобається йому. Ну, думаю собі, се вже пожилий чоловік, лісовий, — чужим йому здається, коли йому велять: стій так, а говори так, а рушайся так. Але ні, бачу щось инше. Конець-кінцем приходить мій Іван і говорить, що се діло йому не підходить. Та що, та як, та чому? Причин не поясняє. І лише опісля, коли виходив і ми остались лиш одні, розказав він мені, що йому відраджували люди.

— Лісів тепер більше нема, людей много... А жандарми в кождім селі... Але се ще нічого-би не було, лише головна річ — лісів мало... Нарід також... Пальця в рот не клади...

Як показується, сей любий Іван, дитина природи, вірив, що я організую розбійничу шайку

для воскресення славних традицій Довбуша і бракує мені лише опитного провідника, котрий мігби цілком заступити знаменитого отамана. Всі наші проби він уважав комедією, аби відвернути очи властий, і спокійно організуватися, щоби опісля, коли наступить пора...

Але, говорячи з розумними людьми, мусів признатися перед самим собою, що взяв неможливу задачу.

— Головно — подумай, говорив котрийнебудь сідий плеканець традицій. — Чи-ж тепер те, що було в часи Довбуша? Я сам памятаю, як за рікою було лише дві хати, а тепер? А ліси? Де тепер старі ліси? Вийди на Гаджину, на Шкурушний, на Кізі-влош — де наші ліси? Нема їх. Де-ж ти будеш прятатись? А люди... Хиба тепер такі люди, як колись. Передтим чоловіка можна було спечи на огни, а він все таки не бувби сказав і слова, а тепер? Та за гріш, який є гріш, продадуть не то тебе, а рідного батька.

Сильно відтак думав Іван, поки прийшов до мене з відказом. І добре діло починалось, радби, але щож робить... Не ті часи... Бог з ним... Може, коли хто молодший...

От який Гуцул. Він ще молодий, світ представляється йому ще повний діточої невинности, — так і він до нього відноситься. Вірить в слово, в правду, не розуміє виключної ваги письма, а тому є добрим елементом для всякого рода визискувачів. І вони не впускають рака з рота. Що зробили з тим краєм і з тими людьми Жиди, — болучо споминати.

От приміром, йде Гуцул „у бутин”, на зрубку ліса. Живе в лісі два-три місяці і обовязково мусить брати поживу з коршми господаря-Жида. І до якої степені доходить здирство підприємця, показують случаи, навіть дуже часті, що коли Гуцул переробивши 4—5 місяців, при виплаті остає довжним господареви. Він же робітник.

І так на кождім кроці. Зрубане дерево сплав-

ляють Гуцули дарабами. Принявши до відома скажений гін гористих рік, легко собі представити, що се за ремесло; і дійсно, не минає ані один сезон без того, аби не утонуло кілька душ сплавщиків. І тут іменно, при тій роботі, де все приходить ся стрічатись зі смертю, експльоататор визискує кожний гріш. Вже сама по собі платня в порівнанню з небезпекою є нічим: на случай смерти Гуцула ніхто перед ніким ніяк не відповідає. А навіть з тої скупой заплати вривається не часть і не половина навіть. Судить самі. Треба наловити дерева, треба три або чотири дні збивати його, день збавити на сплавлюванне, день вертати пішки через гори півсотні кільо метрів з Вижниці. Загалом тратиться тиждень.

Але вже дараба збита. Приходить з інструментом довірений хазяїна, також Жид. Платня зависить від кубічної містоти дараби. Довірений міряє, Гуцул дивиться. Але що він там видить? Кубічну містоту переводиться дома на таблиці, в котрій Гуцул нічого не розбере. І тому дараба, в котрій Гуцул на око начислив півтора сотки кубічних метрів, має — як показується — сімдесят.

Відтак Гуцулови дають „фатуру” — книжочку, котру він має предложити там, в низу, у Вижниці. В тій „фатурі” є написано, кілько і чого має Гуцул на дарабі і кілько він має дістати.

Пливе Гуцул дарабою. Що се є, треба переконатися самому. Коли в бішенім гоні по філях летить дараба просто на скалу і від одної десятої секунди, від одного повороту переднього весла зависить всьо; коли дараба врзується в піну водопадку і вода заливає керманича по пояс; коли наскоче на камінь і треба скакати в воду, груддю посувати величезну масу дерева — всьо то не мож передати в кількох словах.

Але тут Гуцул по цілім дни такої роботи, по десятиох разях оминеній небезпеці утонути або стати калікою, стає вкінци перед другим Жидом у Вижниці. Тут йому кажуть, що він замість, ска-

жім, дваццять корон, має дістати лише тринадцять.

— Та як се. Сімдесять кубиків. Виходить...

Але йому не дають договорити, кидають гроші на землю, а коли невдоволений, радять йти до суду. А як ти пійдеш до суду, коли ще нині твою дарабу розібють на часті, розкидають або пустять дальше? Хто там її буде міряти або устанавляти, що були в ній не сімдесять, а півтора сотки кубічних метрів, і що треба дістати не тринадцять, а дваццять, а може і ще раз так корон? А хоч би і пійшов до суду, то сю справу буде рішати суд, куплений і перекуплений Жидами. Правди не знайдеш.

І йде Гуцул до дому. А ви по тім всім приїжджаєте в найбільше з гуцульських сіл Жабе, йдете улицею і ніодної гуцульської хати. Всьо коршма, жидівські домики, шинки, і шинки. А Гуцул де? Там на верхах бачите хатки, порозкидані то тут, то там, — се Гуцули. Рівне місце коло дороги забрав Жид, а Гуцула вигнав високо, куди і верхом не проберешся, і тому сам на собі мусиш тащити і муку і всьо, що потрібне для життя. А як занесе деколи снігом в грудни, то аж весною покажуться Гуцул в село.

А полонини, се головне богатство Гуцула. Без полонини він є нічим, в буквальному значінню слова. Жие лише зі скотоводства, а коли у нього забракне місця на випашування скоту, що тоді робити Гуцулови? От вже тепер майже всі полонини знаходяться в руках Жидів. Позакупляли за безцін, а тепер хочуть тисячі. А як позакупляли, — і говорити не хочеться. От приміром, ставить Гуцул таке услівє Жидови: „Давай мені горівки кожного дня, скільки я захочу до самої смерти, а я за се обіцяю тобі полонину”. Годяться, нотар потверджує; Жид починає стежити за Гуцулом. Урядово було стверджено кілька фактів, коли коршмар підсипав до горівки трійливих порошоків, і Гуцул за рік-два умирав, а Жид став закон-

ним господарем великого майна. І се не одинокий случай; звисний цілий ряд таких злочинів. В один час се було прибрало характер якоїсь то епідемії, що до боротьби мусіли були виступити священники, і тільки завдяки їх культурним зусиллям якось вдалося погасити се лихо.

Треба спішити з несенням науки і кооперації в гуцульську родину. Гуцул талановитий, він всесторонний, але позабутий, відданий на поталу. Природа Гуцульщини прекрасна, нарід оригінальний, повний своєю власної краси, мова його заслугує на найстаранніше виучення і... нема доси поета Гуцульщини, нема артиста, котрий зрозумів би душу народу і переніс її на полотно.

Одиноким поетом Гуцульщини є Федькович. Він — романтик, описував лише буковинського Гуцула, але його стих є так багатий, знання мови так велике, що прощаєш деякі недорічності, завважані сучасним науковим оком, і читаєш з захопленням. З новелістів добрий Семанюк, галицький письменник, але він випустив лише одну маленьку книжочку. Стефаник писав не про Гуцулів, — хоч його персонажі живуть в близькій місцевості — Снятинщині. Дуже мало написав з життя Гуцулів Франко, але його небагато з тої області твори відріженні літературним тактом. Франко — сам Галичанин, довгий час жив на Гуцульщині, сам записував етнографічні матеріали, але він ніколи не відважився писати гуцульським діалектом.

З артистів-Українців на увагу заслуговують лише твори Петрака.

Так і красується Гуцул і Гуцульщина для самих себе, очікуючи поета, котрий оспівав би їх огненним стихом. Але той поет ще не народився.

З московського переклав

Микола Д. Величко.

Микола Д. Величко.

ОЛЕКСА ДОВБУШ.

З початком 1920 року минуло 175 літ від смерти ватажка карпатських опришків, Олекси Довбуша. Хто був Довбуш, яка була ідея його боротьби, що дало почин до опришківства — отсе питання, котрі нас під теперішню пору будуть немало цікавити. Хтож був Олекса Довбуш? — Память про нього доси задержалася в масах українського народу Галичини, Буковини та Угросуси, перекази про нього передаються з рода в рід, і різно говорять про нього ті перекази, а також не однаково повідає історія.

Народні перекази й історія говорять про Довбуша, як про провідника-ватажка банди опришків-рабівників, що займалася нападами на богатих людей і мала при тім на меті заспокоєнне свого власного життя. Воно можливо і правда, що ті банди рабували чуже добро для своєї власної користи, однак заледви чи можна погодитися з тим, аби жажда рабунку була причиною, що зродила в людей ідею зорганізувати вправлені відділи банд, нападати на села й на міста, вбивати маєтних, забирати їх маєтки з собою і ділити між себе та між тих бідаків, котрих родина не мала куска хліба, аби заспокоїти голод.

Довбушівщина припадає на 1738—1745 роки. І коли ми зважимо, яке було тодішне політичне

і економічне положення на тих землях, де вона зродилась, то схочеться нам повірити, що не для звичайних, примітивних рабунків зорганізував Довбуш ватагу гуцульських легінів, а були до того причини глибші, більше культурнійші. Ми можемо уважати, що національні й економічні усліва зродили Довбушівщину, бож вона припадає на часи, коли українські землі стогнали під Польщею, а нарід лляв свій гіркий піт на панщині. Се були часи вічного народнього бунту, гіркого невдоволення й скаженої ненависти проти польської шляхти, котра нагайкою веліла вільним людям вільних степів стати рабами.

Довбушівщина в Галичині припадає на ті часи, коли на Правобережжю вибухла Гайдамаччина. І коли знаємо, що Гайдамаччина бере свій видний початок в 1734 році, то повіримо також, що Довбушівщина була нічим иншим, лише продовженням, поширенням Гайдамаччини з Правобережжя дальше на захід, до Галичини, бо Довбуш зі своєю ватагою являється аж в 1738 році.

А хто були Гайдамаки? Про них також говорять як про розбишаків, що занималися добичю і рабунками для власного добра. А в історії Грушевського читаємо про Гайдамаків отсе: „Розколикана повстанням 1734 р., Гайдамаччина не переставала непокоїти польську шляхту на Правобережжю й потім, в 1750—1760 роках. Розвелось чимало таких людей, що для них походи стали звичайним заняттям, і вони його вели рік у рік. Ні пани ні малосиле військо коронне не спроможні були зробити тому кінець. Селянство, розхвилюване поголосками повстання, підтримувало Гайдамаків і помагало чим могло; сміливійші з селян, раз приставши до Гайдамаків, не раз потім ціле життє віддавалися тому заняттю. До тогож ще новий привід прилучився до сих розрухів гайдамацьких, коли почали заводити і на Подніпровю унію, потім як вдалося задавити православну віру в західній Україні. Гайдамацькі ватажки охо-

че мішалися в боротьбу українських громадян з уніятськими священиками, що їм настановляли польські пани; вони підтримували православних, і навпаки — православні духовні, місцеві і ті що за границею московською, і ті монастирі наддніпрянські, що тримались міцно православля, — всі вважали спасенним ділом помагати Гайдамакам, яко оборонцям православної віри. І нема сумніву в тім, що хоч для Гайдамаків близшою метою дуже часто було тільки добичництво, то вони, як і козаки в XVI—XVII віках, мали чималий вплив на відносини суспільні і національні, бо не давали стверднути і зміцнитися польському пануванню, завести такі кріпацькі порядки, які були в західній Україні”.

„Полякам — каже Грушевський — стало незрозумілим, що ми, давні і нинішні Українці, можемо бачити в Гайдамаках щось більше ніж звичайнісенських розбишак. Вороги українства прозвали нинішних Українців Гайдамаками, обвинувачуючи їх, що вони спочувають старим Гайдамакам. Та се не відстрашило галицьких Українців, і вони відповіли на се піснею: „Ми Гайдамаки, ми всі однакі” ...

Колиж знаходимо слова симпаті для Гайдамаків, коли на закиди ворогів з гордістю відвічаємо їм піснею „ми Гайдамаки, і всі однакі”, тоді се означає, що ми розуміємо гайдамацький рух як рух народній, національний, а не звичайно рабівницький. Нарід горнувся до гайдамацьких рядів, ставали Гайдамаками й люди, що не потребували рабованого хліба, а бажали лише спокійного життя, аби можна було спокійно на хліб працею заробляти. Вже тесаме свідчить, що не рабунки були одинокі на гадці в Гайдамаків. Можна сказати, що Гайдамаки взагалі не мали на меті рабунків. А коли рабували, то робили се з примусу, з конечности обставин, серед яких прийшлося їм жити. Мусіли на хліб якось заробляти, щоб удержатися в боротьбі. Що гайдамацький

рух був національно-суспільним, може посвідчити ще й та обставина, що вони, ті Гайдамаки-рабівники, рабували багатих польських панів, а не бідного хлопа; мордували шляхту, а не кріпака; палили замки, а не ліпанки.

Історія Довбушівщини є вповні подібна до історії Гайдамаччини. Довбуш, що був сином бідного зарібника з Печеніжина і від малечку не знав дрібки щастя, бо малою дитиною став пастушком овець у багатого польського обшарника, — збунтувався проти рабства, не хотів дальше бути пастухом і послугачом пана, а радше волів стати вільним. Таких, як Довбуш, було много. І всі вони одного бажали: волі! Хотіли бути людьми! Бажали, щоб з ними обходились бодай так, як вони обходились з вівцями. Було много невдоволених. І всі ждали, сподівались чогось. І не диво, що коли Довбуш постановив зірвати з рабством і стати вільним чоловіком, за ним пішли десятки, сотки, а відтак і тисячі йому подібних.

І під проводом Довбуша тисячі гуцульських легінів пішли у Карпати, де була воля, де їх не могло доглянути вороже око. Там стали вільними людьми, жили свобідно, ніхто не стежив за ними, бо крім Гуцула й медведя ніхто не знав карпатських доріг. Отже неволя і рабство, гнет і нагайка вигнали Довбуша і тисячі гуцульських легінів у карпатські гущавини. Не на рабунок покинули вони село і пішли в ліс. Вони покинули лише марне житте в селі і неволю замінили карпатською свободою. Були свобідні, а щоб крім того могли жити, мусіли виходити з лісів та нападати в цілі рабунку. І нападали, але на панські шпихлірі, розбивали шляхотські замки, виносили відти всяке добро, хліб, мясо і гроші — всьо то добро ділили в селі між бідних, а самі йшли дальше. Напали і ограбили панський двір в другім, третім і четвертій селі, поділили добичу між бідаків, а дещо забрали зі собою і скрилися в гущавині. По часі

знова повторяли тесаме. Се були опришки, що не лихо, але добро творили бідному народови. А опришками прийшлося їм бути з konieczности, бо в ті часи кожний, що забажав волі, мусів бути опришком...

З ПОЕЗІЙ Осипа Юрія Федьковича.

ДО М. Д.

І я Гуцул і ти Гуцул,
Оба носим сердак куций,
Оба в лісі родилися,
У Черемши хрестилися,
З ведмедями жмурка грались,
Кресак волев обтикали, —
Та не знали, котров доля
Нас вирядить дорогою,
А в нас доля добра була,
За нас обох не забула,
Та хотіла нас панами
Постановити — та п'яна
Нас — що мала у покої
Посадити — а в'на свої
Баранчики під ножиці
Ще й німецькі небожиці
І всадила! — Оттаке-то
Наробила доля тота!
А хто винен? — —

ДО НЕЇ.

Єдина ти моя! Чи Господь так дав,
Чи долі цариці судили?!)
Як вітер з горою, як риба з водою,
Як рожа з весною ми жили!
Я в тобі, ти в мені, душа до душі,
Голубко ти моя!... Та горе!
Що доля судила, що Господь судив,
Що в небі писали нам зорі,
Те люди розбили, спалили, зіжгли...
Що люди не збавлять на світі?
І щасте і долю і душі і вік,
І божі і світські завіти!...
І так наше щасте то марне пійшло,
Як лист калиновий водою.
Не жити нам, серце, як вперед жилось,
Не бути нам, мила, з собою!
Ой будемо, сиза, ще в купі ми жить —
Воскарочка так нам казала...
Чому-ж та воскарка, голубка стара,
Чого нам напиться не дала,
Такого напиться, аби забувать,
Як явір 'д калині хилились?...
Не дала нам пити!... що-ж було робить?
Ми кровю, сльозою упились!
З під серденька кровю, з під серця сльозов —
Нехай не врікають нам люди...
Бо наші і сльози, бо наша і кров,
І серденько вбите у грудях!

---

1) У нас є повірка в народі, що як дитина вродиться, сходиться три цариці або судиниці і судять долю дитині. Одна цариця є біла, одна чорна, а третя на половину біла, а на половину чорна.

ПІД ВІКНИ.

Чи, мила, з голуби сю ніч де воркуеш,
Що мої ти гусли неначе не чуєш?
Що граю, співаю під вікни в-задар?...1)
Хоть виглянь з кубелця, де нічку ночуєш,
Під білим крилечком з голуби воркуєш!
Я рожу приніс ти у дар!

А тая-ж то рожа, зрошена рожа
Віршечки віршує — ох, милий ти Боже!...
А все то на твою рожеву красу!
А ти ані глянеш!... Ох мила, чого же
Горячими сльози зрошаю я рожі
І з місяцем?) зорі пасу?...)

Ти чуєш, невірна?... Я знаю, що чуєш!
Три свічі воскові — ти вірші віршуєш
Про сокола в клітці, яблінковий сад...
У днину з соколи в самборах полюєш...
Пора відпочити, — а ти і не чуєш!...
Хто ме ти соколів кортатъ?...3)

Я буду кортатъ їх як вірним слугою!
Отворь, ох отворь лиш кватиречку твою,
Та нічку як сонцем освіть!...
Та білов, мягоньков, як лебідь, рукою
За твоім превірним, за твоім слугою
Махни, як рожевая віть!...

---

1) В-задар — дармо. 2) І з місяцем — у фантазії Гуцула то місяць — вівчарь. 3) Кортити — бажати. (Поясненне зо-всім не відповідне до сього місця, бо тут нема слова: кортити, а кортати).

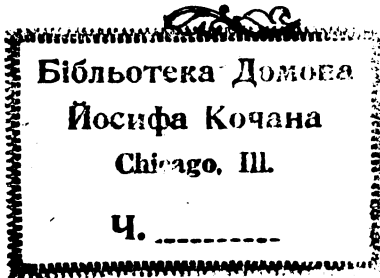
БУДЬ ЗДОРОВА!

Будь здорова, Чорногоро!
Вже во вік тя покидаю!...
Муть в трімбіту браття грати,
Я вже з ними не заграю.
Бо заграють тарабани
Ті царські та голоснії,
Та цісарська музик-банда!...
Місяць світит та не гріє...
Та не жаль ми, братя, того
Мого перстня дорогого,
Що у дар дам тарабанцям, —
Але жаль ми лиш одного,
А то кучера лиш того,
Що чесала рідна мати....
Ножички цісарські срібні
Гарно вміють підтинати!
Будь здорова-ж, Чорногоро!
І трімбіто! і кидрино!
Що в'ни шепчуть? „Не загинеш?”
Знаю й сам, що не згину!
Гоцулови домовина
Лиш з кидрини зпоконвіку!
Будь здорова! Я вернуся,
Як у гору вернуть ріки.

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

Шевченко
— ПРО —
МИСТЕЦТВО.

Накладом автора.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ, 1920.

З друкарні С. В. У. у Зальцведелі.

«Шевченко був людиною, згідно, неосвіченою...—так каже про нашого найбільшого поета проф. Х. Корш.

І не він перший. Такі, або подібні вислови, ви знайдете мало-що не в кожній Шевченковій біографії.

На око так воно й виглядає. Бо деж, як і коли можна було йому здобути вищу освіту? Жив 47 літ, з того 24 роки кріпаком, 10 на заслання, три з половиною під поліцейським доглядом, а тільки 9 літ був чоловіком вільним—наскільки в Росії, в тяжких Миколаївських часах, можна було назвати себе вільним.

Нині інтелігентний чоловік витрачує 16 літ, щоб скінчити школи і здобути якийсь становище, як же міг Шевченко за 9 літ стати людиною освіченою? Систематичної шкільної науки він не перейшов, а в момент найвищого розвитку творчих сил відтяли його від джерел знання і від культури.

Так, це правда. Але не годиться забувати одного, а саме, що Шевченко був не пересічним чоловіком, а виїмковою появою, генієм. Мав надзвичайну пам'ять, великий дар помічання, тонку вразливість, поетичну інтуїцію. Йому далеко легше приходило щобудь зрозуміти, затамити собі, передумати, чим пересічному «освіченому» добродієві.

«Шевченко був людиною, згідно, неосвіченою». Так, «згідно», коли рівняти його приміром з Гетем. Але ж Гете, це можна сказати, небувала поява. Це не тільки загально освічений чоловік, не тільки великий поет-артист, але й учений-філософ. Хто оглядав його мешкання у Ваймарі, ці збірки творів мистецтва, й археології, ці кабінети природописні й фізичні, ці машини й прибори для досвідів наукових, цей тільки плечима здвигне і скаже: це-ж цілий університет, а не один чоловік!

З Гетем, щодо освіченості, тяжко видержати порівняння. Але Байрон, Пушкін, Міцкевич і інші великі поети ХІХ століття—це друга річ; коли з ними рівняти Шевченка, тоді слово «згідно неосвічений» став зайвим.

Ріжниця в способі набування освіти (тамті набували її в систематичній школі, Шевченко більше випадково, автодидактично), але засіб знання, ширина умового виднокруга, енергія думки у його не менші, як у їх. Та мабуть кожний з нас, коли говорить «освічений чоловік», то на думці мав не виключно поетів, артистів, учених, а пересічного інтелігента і тому то закид неосвіченості став для Шевченка тим більше несправедливим. Бо пригадаймо собі, на якому рівні стояла тодішня освіченість в Росії і спитаймося, чи не міг Шевченко рівнятися із своїми сучасниками інтелігентами? Безперечно міг, він виходив навіть поза межі тодішньої освіченості своїм широким ідейним виднокругом, легкістю думки й інтересом до найріжнородніших питань життя.

Легенда неосвіченості мав всілякі джерела. Шевченко був дуже оригінальним чоловіком, він уявляв собою справжній український тип. Всіми

коріннями своєї вдачі глибоко держався села. В Петербурзі, Москві, Оренбурзі, Орську скрізь він думав про наше українське село, так сказати, носив з собою, скрізь його аромату. Так само оригінальний його вірш. Він дуже відбігає від поезії освічених поетів, а скидається більше на народній, хлопський вірш. До того додаймо зовнішній вигляд поета в часах його мужеської зрілості, цей повислий вус, баранячу шапку й кожух—український селянин,—а від селянина до неосвіченості шлях недалекий. Додаймо до цього ще й охоту деяких дослідників Шевченка зробити з його автодидактики якийсь окремий ореол, додаймо такі вислови, як отсей, що немов то нашого найбільшого поета читає й розумів весь український народ а зрозумівмо, чому до його так сильно прилипла етикетка неосвіченого, хоч дуже талановитого поета.

Щоб тую легенду розвіяти, треба основно пізнати життя і твори Тараса Шевченка.

В уяві пересічного читача, Шевченко, це автор книжки віршів, що називається «Кобзарь» і являється у виданнях дуже численних, але дуже неповних і некритичних, цензурю, менше, або більше поцарапаних. А тимчасом Шевченко, це автор «Кобзаря», численних повістей, дневника, листів, це великий маляр, і рисівник, це суспільно-політичний діяч, це дуже багата, буйна, оригінальна поява у галерії найвизначніших людей XIX століття.

Щоб його добре пізнати, треба критично прочитати всі, (але то—всі!) твори, треба знати його листи, оповідання і спомини про його, його знайомих, особливо визначніших одиниць, треба зібрати в одно всілякі студії про його, яких понаписувано спору, і лише тоді побачимо,

який то був «згідно неосвічений чоловік». «Неосвічений», що просвітив народ, що перевів критику його історії і вказав шляхи в майбутність, «неосвічений», який на психологію 40 мільонів людей мав і має такий непереможний вплив. Не пора й не місце у фейлвтонах нашої часописі на працю про освіченість Шевченка. Я тільки спробую дати деякі виїмки з його менше звичних творів, а саме його вислови про мистецтво, поезію, релігію, мораль, тощо, на доказ, що ідейний виднокруг Шевченка був дуже широкий, що думками своїми він невпинно йшов вперед, не вдоволявся висказами авторитетів, лише будовав свій власний світогляд, шукав правди, добра, справедливості, був людиною освіченою.

Почну від його поглядів на мистецтво, бо з його й почав Шевченко свою інтелектуальну кар'єру.

Великий Торвальдсен почав свою блискучу артистичну кар'єру з того, що вирізував для тупоносих копенгагських кораблів орнаменти та трітони з рибячими хвостами... Безрадінний, безнадійний почин! Та чи багато на світі вас щасливих геніїв-артистів, що не так починали? Дуже й дуже мало. От приміром хоч-би в Голляндії, в часі найсвітлішої, золотої її доби, Остаде, Берхем, Теньєр і цілий ряд знаменитих артистів, окрім Рубенса і Ван Дейка, починали й кінчили свої великі кар'єри голодранцями. Та було-би несправедливо вказувати на саму тільки торговельну Голляндію. Розгорніть Вазарі, і там побачите таке саме, коли не гірше. Кажу «гірше» тому, що тоді навіть політика намісників святого Петра вимагала прегарної декорації, щоби засліпити товпу й затьмити «бретицьку» на-

уку Вікльфа й Гуса, яка починала вже виховувати неustraшеного Домініканця*) Лютера. І тоді, кажу я, коли Юлій II і Лев X схаменулися і сипали золото кожному стрічному маляреві й будівничному, і в тім золотім часі умірали великі артисти з голоду, як наприклад Корреджіо й Цампієрі. Таке траплялося на нещастя досить часто, все й всюди там, куди тільки пробивалася божественна чудотворна штука; воно трапляється і в нашім просвіченім ХІХ-ім віці, віці чоловіколюбства й всего, що йде на користь людям, хоч він має стілько спроможности усунути й заховати жертви «карающей богинѣ обреченныя».

За що-ж, питаю, припадає отсим ангелам олицетвореним, отсим представникам живої честности на землі, така сумна, така гірка доля? Мабудь за-те, що вони ангели в тілі. (Артист I).

...мені приємно кинулась в очі моя безладна робітня: ніде не було видно ані недокурків із сигар, ані попелу з тютюну, всюди все було поприбирано й виметено; навіть палітра з засохлими фарбами, що висіла на гвозді, й вона вичищена й блищала як скло; а винуватець (себто — Шевченко) всеї тої гармонії сидів коло вікна й рисував маску знаменитого живовзору Торвальдсена, Фортунати. (Артист I).

Карло Великий (Брюлов) безмежно любив усі гарні штуки, яким-би чином вони й не виявлялися, до сучасного ж балета він був майже байдужним, а коли й забалакав про його, то так, мов би діло йшло про цукрову іграшку. (Артист II).

Часто доводилося мені бувати з Брюловим в Ермітажі. Були це блискучі лекції теорії малярства, а кожного разу кінчалися вони Теньє-

*) Лютер був Августинцем.

ром, особливо-ж його «Казармою». Перед цим образом він бувало довго простоїть та після палкої похвали знаменитого Флямандця, каже: «Варт приїхати з Америки на те тільки, щоб побачити один цей образ».

Те саме можна сказати тепер про його «Розпяття», особливо-ж про голову ридаючої Марії Магдалини. (Артист II).

...він (Шевченко) змалював голову Люція Вера, врозпустного повірника Марк-Аврелія, та голову генія—твір Канови. Потім перевів я його до класи з фігурами й на перший раз казав зрисувати Антіноя з чотирьох боків. У вільних хвилинах провідував я його й заохочував не-втомного робітника фунтом сливок та куском ковбаси. Звичайний його обід, це був кусок чорного хліба й вода,—і то, як Тарас*) не забуде принести. Бувало і я захоплюся Бельведерським погруддям, не втерплю і почну рисувати. Величній, мистецький твір старинної скульптури! Не дармо-ж сліпий Мікель-Анджелью любувався дотикаючись на-омацки того торса відпочиваючого Геракля. Та на-диво! Якийсь Герсеванов, списуючи вражіння із своєї подорожі, так слушно оцінює повчаючий твір Мікель-Анджеля «Страшний суд», фрески божественного Рафаеля і багато других визначних архитворів різьби й малярства, а в Бельведерському-ж Аполльоні він не вбачав нічого більше крім кусника мармуру. Дивно! Після Антіноя мій приятель змалював Германіка й Фавна, що танцює і одного ранку представив його Карлові Великому. Годі передати захват мого ученика, коли Брюлов ввічливо й сердечно похвалив його рисунки.

*) Слуга, не Шевченко.

В життю не бачив я людини веселішої та щасливішої як був він протягом кількох днів. (Артист II. Тут мова про самого Шевченка).

Це був перший його (Шевченка) твір, який він на превелику силу зважився мені показати. Мені подобалася його скромність, чи радше не-смівливість: це певна признака таланту. І сам твір припав мені до вподоби своєю простотою: Едіп, Антігона і трохи з-далеку Полінік, тільки три особи. Мало коли подибується у первотворах така простота; в перших композиціях буває звичайно багато фігур. Молода уява не кладе собі меж, не вміє з'осередитися в одному много-мовному слові, в одній ноті, в одній черті, потребує вона простору, буває в далечі і в буянню своєму заплутується, паде та розбивається об твердий ляконізм. (Артист III.)

На перший раз сам я виняв із шафи кістяк, посадив його на стільці в позиції нестямного гуляки, зачеркнув загальний контур і велів своєму учневі рисувати подробиці. Через два дні з великою втіхою порівнював я його рисунок із літографованими анатомічними рисунками Бассіна й завважав, що подробиці вийшли в мого учня виразнійше й вірнійше. (Артист III. Тут III. говорить про свої перші рисунки з кістяка.)

В божественній, безсмертній природі багато, дуже багато прекрасного, але ж торжество й вінець безсмертної краси, це обличчя чоловіка, наповне щастям. Вищого й кращого в природі я нічого не знаю. (Артист IV.)

Я зробив скіц, як монах Петро веде першу ватагу хрестових лицарів через одно німецьке

місто, а держався я способу й костюмів Печчі; скіц сей показав я Карлу Павловичу, але він заборонив мені, вельми строго, брати теми з чого иньшого, а не з біблії та з історії Греків і Римлян. «Там, говорив він, сама простота й краса, а в середньовічній історії неморальність і біда». (Артист V.)

Що-ж мені про себе самого Вам сказати? Дістав я першу срібну медаль за студію з натури; та ще намалював олійними красками невеличкий образ: «Сирітка хлопчик ділиться під парканом своєю милостинею з собакою». От і все! (Артист VI.)

Що значить чарівна, магічна сила оригіналу? Чи це упередження, чи час так чарівливо притемнив краски, чи Доменікіно... (Шевченка говорить тут про копію, з Домінікіна, яку готовив Брюлов). Деколи хотів-би я, щоб оригінал чим скорше віднесли.

Раз якось за вечерею зійшла бесіда на копії і він (Брюлов) сказав, що ані в малярстві, ані в різьбі він не признає правдивої копії, се-б то відтворення, а в поезії він знав одну-однісеньку копію «Шильонський вязень» Жуковского і зараз проговорив його з памяти. (Артист VII.)

Штернберг взяв свій обвмистий портфель і ми пішли до Брюлова.

Цей був захоплений нашою, як він казав, «одноманітно-ріжноманітною Україною» і нашими «мелянхолійними земляками», так гарно й вірно Штернбергом змальованими. Яке множество малюнків і які вони всі гарні! На малім клаптику сірого окладинкового паперу протя-

гнена позема лінія; на самому переді вітряк, пара волів, біля воза навантаженого мішками; все це не нарисоване, тільки намічене, але що за краса! Очий не відірвеш. Або от: в холодку під розлогою вербою на самому березі біленька хатина, соломою пошита — ціла відбилася у воді, мов у дзеркалі. Під хатою бабуса, а на воді качки пливають,—от і весь образок, та який повний, який живий!

Оттаких малюнків, краще сказати, таких живих нарисів повний портфель у Штернберга. Чарівний, незрівняний Штернберг! Не даром же поцілував його Брюлов. (Артист V.).

Яка то добродійна річ — праця! Особливо, коли знаходиш заохоту. А мені, славити Бога, заохоти не треба: на іспитах ніколи не дістаю дальшого номеру, як третій. Брюлов мною за всіди вдоволений: яка-ж може бути більша, радісніша заохота для артиста? (Артист VII.)

Яке велике діло для ученика конкурсова праця! Це пробний камінь, і яке велике щастя, коли в'н на йому показався сущим, правдивим артистом! Я зазнав цього щастя в-повні. Не годен описати Вам цього дивного, безконечно солодкого чуття. Безнастанна присутність усього святого, всього прекрасного в світі, в однім чоловіці. Та за те, які гіркі, які тяжкі очікування переживавш перед тим святим щастям! (Арт. VIII).

Любов, це животворний огонь в серці чоловіка, і все, що він чинить під впливом цього божественного почуття, має на собі відблеск життя і поезії. Все отсе гарно, та тільки, отсі

огненні душі, як їх називав Лібелът, занадто нерозбірчиві в коханню. Лучається, що суций і вітхнений поклонник краси попаде на такого морально огидливого ідола, якому тільки диму з пекарні треба, а він, сердега, тиміямом перед ним курить. Мало, мало котру з отсих огненних душ супровожала гармонія. Від Сократа*) і Берггама**) аж до наших часів заєдно та сама розтіч у їх буденному житттю. (Артист X).

Нема вже в нас тих правдивих меценатів, що давали гроші артистові на поїздку для науки за границею. У нас тепер, коли який багач і здобудеться на такий учинок, то лише для пустої дитячої хвальби; він бере артиста з собою за границю, дав йому платню, як наймленому льокавві і поводитьсь з ним як з льокавм: каже йому малювати готель, де він заїхав, або морський берег, де його жінка бере морські купелі, і иньші такі дуже неартистичні предмети, а простодушні люде тарабанять: ось правдивий любитель і знавець краси—артиста брав з собою за границю! —Бідний артисте, що діється в твоїй смирній душі при цих дурних викликах? Не завидую тобі, бідний поклонниче прекрасного в природі й штуці! Ти, як то кажуть, був у Римі, а не видів папи. а слава, що ти був за границею, мусить тобі видаватися найтяжчим докором.

*) Сократ, грецький філософ, який помер за свою науку 399 р. Головні черти його науки передав нам ученик Сократа, Плято, бо сам Сократ не списав своїх творів. Його жінка, Ксантипа, перейшла в поговірку із за своєї злючости.

**) Бергем (Берхем), Клясе, Пістерж, нідерляндський маляр (1620—1685), автор світляних краєвидів з людьми і звірятами.

Ні, ліпше з торбою іти за границю, ніж з паном їхати в кариті, або ліпше зовсім зректися бачити «мечтательний свой рай», а приміститися де-небудь в кутку свого прозаїчного краю і тихцем поклонятися божественному кумирові Аполлона. (Артист X.)

Не може бути нічого солодшого, нічого більше чарівного в життю, як самота. Особливо перед лицем всміхненої, цвитучої красавиці матери-природи. Під її солодким чарівним впливом чоловік мимохіть погружається сам в себе і «видить Бога на землі», як каже поет. Я і перше не любив шумної діяльності, або, краще сказати, шумного безділля, а після десятилітнього тутешнього життя самота здається мені суцим раєм. (Дневник, 17 УІ. 1857.)

Думаю посвятитися цілком рисовництву аква-гінта. Тому я й гадаю, обмежити своє матеріяльне істновання до крайної можливости і завзято зайнятися цією штукою, а по-при те робити малюнки сепією з творів знаменитих артистів, малюнки для майбутніх штихів. На це, думаю, вистане два роки пильної праці. (Дневник, 20 червня 1857.)

Із цілого мистецтва мені тепер найбільше подобається гравюра,—і не без підстави. Бути добрим штихарем, значить ширити прекрасне й повчаюче в суспільстві,—значить бути корисним людям і угодним Богу. Прегарне й благородне призначення штихарство! Скільки то мистецьких творів, доступних тільки багачам, копитами вкривалося-б у галеріях, коли-б не чудотворний

різець! Божеське призначення різця. (Дневник, 20 червня 1857.)

Я, не зважаючи на щирю любов до прекрасного в природі й штуці, чую непереможну, непобориму нехить до фільзофій та естетик і отсі почування завдячую зразу Галічу, а врешті нашому високошановному В. І. Григоровичу, котрий читав нам колись лекції про теорію мистецтва, девізом котрих являлося: більше вдумуватися, а менше критикувати,—чисто Платонський вислів.

З Лібельтом я трохи знайомий: читав його «Орлеанську Дівицю», його критику й фільзофію. На перший погляд він мені видався містиком і непрактиком в штуці. Побачимо, що буде далі. Боюсь, щоб зовсім не роззнайомитися. (Дневник, 5 липня 1857.)

В поганім настрою пригадав я собі Umnic-twa рієкне Лібельта і взявся жувати його: тверде, кисле та нудке, мов той німецький «вас-серзуп». Як, приміром, чоловік, що так поважно трактує вітхнення, вірить простосердечно, немов то Йосиф Вернет казав себе привязувати на гнізді щогли, щоб набрати вітхнення. Яке мужицьке поняття об тім невисказанім, божеськім почуттю. І вірить в це чоловік, що пише естетику, що говорить про ідеали, про високе й прекрасне в духовій природі чоловіка. Ні, й естетика мені нині не вдалася. Лібельт тільки пише по польски і почував (о чім я сумніваюсь), а мислить по німецьки, а бодай перенявся німецьким ідеалізмом (колишнім,—який тепер, не знаю). Він скидається на нашого Жуковского, в прозі; він так само, як небіщик Жуковский, вірить в

безживну красу німецького ідеалу. (Дневник 10-го липня 1857).

Невже-ж одно бажання оригінальності так сильно опоганило твори невтомимого Бруні? Погане бажання, жалісний результат. (Дневник, 10 VII. 1857.)

Лібельт коротко, гарно і ясно завважує і висказує дуже справедливо цю, правда не зовсім маловажну правду, що релігія у давних і нових народів все була джерелом і підоймою красних штук. Це правда. Але отсе вже не цілком: він н. пр. чоловіка-творця в сфері штук красних взагалі, отже і в малярстві, ставить вище від природи, тому що, мовляв, природа творить в назначених їй незмінних границях, а чоловік-творець в своїм творенню нічим не в обмежений. Чи так воно справді? Мені здається, що вільного артиста настільки-ж обмежує окружаюча його природа, наскільки природа обмежена своїми вічними, незмінними законами. Нехай цей вільний творець попробує хоч на волос відступити від вічної красавиці-природи, а зробиться безбожним і моральним почварою, подібною до Корнеліюса й до Бруні. Не кажу про дагеротипне наслідування природи; тоді не було-б мистецтва, не було-б творення, не було-б дійсних артистів, а були-б тільки портретисти, в роді Зарянка. (Дневник, 12 VII. 1857.)

Для чоловіка-матеріяліста, якому Бог не дав зрозуміння його благодати, його нетлінної краси, для такого пів-чоловіка всякая теорія краси пуста балачка; для чоловіка-ж наділеного цим розумом-чуттям, подібна теорія теж пуста ба-

лачка, і ще гірше — шарлатанство. Коли-б отсі безжизнені учені естети, отсі хірурги краси, замість теорії писали історію мистецтва, то зробили би користну річ. Вазарі переживав цілі легіони Лібельт'ів. (Дневник, 23 VII. 1857.).

Всемогучий і премилосерний Господь не лишив мене здоровля в цій довголітній і строгій пробі; Він і дав мені з малку несвідому любов до прекрасних штук, а тепер посилає мені любов свідому і світлу та сильну як діамант. Творчим артистом я не можу бути; про таке щастя було би нерозумно й думати; але я, по приїзді до академії, при помочі божій та добрих і світлих людей, буду ритовником *à l'aqua tinta*. Уповаючи на ласку і поміч божу і на Ваші ради та опіку, сподіваюся зробити що-небудь достойне улюбленої штуки, ширити через ритовництво славу славних артистів, ширити серед суспільства смак і любов до доброго й прекрасного. Це моя молитва чиста та сподобна чоловіколюбцеві-Богу, це моя посильна й безкористна услуга чоловікові. Це мов єдине, незмінне змагання. Чогось більшого я не можу надіятися, і тільки проситиму, не лишити мене без Вашої світлої помочі в отсій моїй пром'нистій надії. (З листу до графа Ф. Толстого.)

Нині при обіді переказав мені Іраклій Александрович важну артистичну новину: «Русській Инвалидъ» доносить, що кольосальне чудо малярства, образ Іванова «Йоан Хреститель» на решті скінчений». Образ показувано римській публиці в часі пробування в Римі вдови імператора Николая, Александри Федоровни, і по словам самого артиста (в газеті сказано «скромного») він наробив такого фурору, якого артист

не надіявся. Дай Боже, нашому теляті вовка ззісти, але я щось боюся за автора... (Дневник, 27 VII. 1857.)

Про картину Мольєра: Іван Богослов проповідує на острові Патмосі в час бакханалій, про яку я випадково прочитав в «Русскім Інваліді», що її показують в Петербурзі прилюдно на дохід ранених в Севастополі.— я маю, не знаю чому, більшу певність, чим про довголітній труд Іванова (Дневник, 27 VII. 1857.)

Якобі, один з Нижегородських аристократів, дуже приятний і досить їдкий ліберал, а до того любитель малярства. Він показав мені свій альбом, нічим особливим незамітний, і образ лихо освітлений, але цінний. Представляє молодого святця на молитві. Вираз лиця прегарний. По запевненням господаря, та дорогоцінність походить з-під кисти Гверчіно, а по моему вона більше скидається на копію з Доменікіно Цампієрі. Але я не сказав господареві своєї думки, знаючи з досвіду, як трудно перечити знавцям малярської штуки. (Дневник, 2 жовтня 1857.)

Малював олівцями портрет Анни Миколаївни Попової, що уважається тут перворядною красавицею. Вона дійсно гарна й молода ще жінка, та на-жаль! трошки простувата. Це перший портрет, котрий малюю за гроші, за 25 рублів. (Дневник, 13 VII. 1857.)

Нині зробив я візит моему натхненому Татарінову і бачив у його, чого також не сподівався побачити в Нижньому, бачив справжнього,

величавого Гюдена. Такі дві прегарні несподіванки на-раз—це рідка й висока насолода. І які ж варвари нижгородці! Вони знають Татарінова тільки, як урядника при товаристві, що буде залізницю, а про образ Гюдена, а навіть і про самого Гюдена, ніхто й не чував, крім дідуся Улибашова, з яким я нині познайомився у театрі. Це звісний біограф і критик Бетговена і вірний гість тутешнього театру. (Дневник 2. IX. 1857).

Бабкін подарував мені прегарну акватінту, «Смерть Людовика XIV», а я нині за цю ненаглядну картину змалював, і то доволі вдачно, його персону. (Дневник 13. X. 1858.).

В церкві (В. Н.-Новг.) знаходиться нерукотворний чудодійний образ, з котрого копія перестрашила мене колись у церкві Георгія. Оригінал в соборі. Він цікавий яко стародавність. Його переніс із Суздаля князь Константин Василевич, року 1351. Дуже можливо, що це оригінальне візантійське чудо. (Дневник 16 II. 1858.).

Одержав лист від Куліша з дороги до Бельгії, з його хутора Мотронівки коло Борзни. Він пропонує мені рисувати рисунки з української історії, з пісень і сучасного життя народу; ті рисунки можна буде вирізувати на дереві, відбивати в більшій скількості, розмальовувати й продавати як найдешевше. Гадка його іде до того, щоб усунути з нашого народу суздальські виробы. Гарна, благородна гадка, але її можна виконати тільки при більших грошевих засобах і принести навіть матеріальну користь. Тепер я не можу взятися до такої роботи. На це треба

жити раз-враз в Україні, щоби була різниця між моїми малюнками й суздальськими; до того-ж я не трачу надії бути в академії і займатися любою акватінтою. (Дневник 24. II. 1858.).

По обіді хазяїн (Вільд. у Н.-Новг.) прашаючись зі мною, дарував мені на пам'ятку кілька мініятурових медальонів, копії із славних давних та нових творів, різних мистців. Милий і гарний дарунок. (Дневник 6. III. 1858.).

Намалював портрет Михайла Семеновича Щепкіна, та не зовсім удався мені. Причиною невдачі були спершу Максимович, а потім Маркевич. Пренаївні гості! Ім і на гадку не прийшла приказка, що гість не в-пору гірше татарина, а бачиться—люде розумні, та не тямлять простої річи. (Дневник 6. III. 1858.).

З артистом Лукашевичем був в Ермітажі. Новий будинок Ермітажа видався мені не таким, як я собі його уявляв. Блеску й пишности багато, а краси мало. І в цім величнім храмі штуки відбилася тяжка касарняна лапа «незабутнього» вивченого медведя. (Дневник 31. III. 1858.).

Були з Семеном в Ермітажі, в відділі давнього й нового різьбарства. Я не уявляв собі такого великого числа останків давнього й нового різьбарства в Ермітажі; мабуть позбірала їх із усіх палат: дуже гарна гадка! У відділі нової різьби мене вчарував Тенеріні своєю «Уміраючою Душенькою» і до обиди розчарував покійний Ставассер своєю нікчемною «Русалкою». Ми оглянули музей стародавностей, бібліотеку, й на тім, на перший раз, скінчили. Увага вто-

милася. Зали музея оздоблені з більшим смаком, ніж галерія образів. (Дневник 2. V. 1858.).

Коли-б мені вільно рисувати, скільки-б я Вам прислав нових і оригінальних рисунків. Та що робить! А дивитися й не рисувати, це така мука, яку зрозуміє тільки справжній артист. (З листу до кн. В. Репніної, Орськ 24 окт. 1846 р.).

Ви питаєте, чи покину я малювання; рад я його покинуть так не можна, я страшно мучуся, бо мені заборонено писати й рисувати. А ночі, ночі! Господи, які страшні та довгі!. (З листу до Лизогуба, Орськ, 11. XII. 1846.).

Був я по службі в киргизькому степу й на Аральському морі при описній експедиції, два роки; бачив багато оригінального, ніде ще невиданого, і болить мене, що нічого не міг нарисувати, бо мені рисувати заборонено. Це найбільше із моїх нещасть. Змилосердіться надімною! Постарайтеся для мене дозволу на рисунок (Ви багато можете),—більше я нічого й не дожидаю і більше нічого не прошу. (З листу до В. Жуковского).

Прошу одної великої ласки—дозволу рисувати. Я в життю нічого злочинного не рисував—свідчуся Богом! (Лист до ген. Дубельта, б. II 1850).

Великий Брюлов казав було: «не копіруй, а всматривайся», і я цілком вірю безсмертному Брюлову. (З листу до Бр. Залвського).

... хотілося-б хоч подивитися на що-небудь хорошеє! Може-б, подивившись і моя стара мучена душа стрепенулася, то може-б на старо-

сти тихенько заплакала-б, дивлячися на прекрасное созданіє душі человеческой. (З листу до С. С. Артемовського, 6. X. 1853.).

Велика річ—спочуття до всього благородного й прекрасного в природі й коли це спочуття ти ділиш з ким, тоді чоловік не може бути нещасливим. (З листу до Бр. Залвского, 9 X. 1854).

«Шість літ рисуй, щість місяців малюй, а будеш артистом»—говорив колись до своїх учеників старий Густем, професор рисовання при бувшому учительському університеті. (З листу до Бр. Зал. 10 II. 1855).

«Чѣмъ малосложнѣе картина, тѣмъ тщательнѣе должна быть окончена», говорив покійний Карло Павлович (Брюлов).

Дійсно, мистецький твір сильнійше вражає артиста й загалом чоловіка, ніж сама природа... (До Бр. Зал. 25. IX. 1855).

В тебе всть любов до мистецтва, а це найкраща порука, що й успіх буде. (До його-ж, 21. IV. 1856).

Хоч з великим трудом, та все таки я відмовив собі найпотрібнішого. Вдоволяюся тим, що цар салдатові дає. Та якже відмовитися від думки, чуття, від тої негасимої любови до прекрасного мистецтва? (З листу до графині Толстої, 22. квітня, 1856.).

Фотографія, яка б вона й не була гарна, все-ж таки не має в собі високого, прегарного мистецтва... Це діло хімії і фізики. (З листу до Бр. Залеского, 10. VI. 1856.).

О, коли-б мені побачити тебе й побачити справжніх артистів, (не справжнім, ти не можеш бути). Тоді радости моєї не було-б границь. (До Бр. Залеського 8 XI. 1856).

Фантазія! Щастя в уяві! Поки що й того доволі. Для душ вражливих і любячих, воздушні замки кращі матеріяльних палат егоїста. Ця психологічна істина незрозуміла для людей «положительныхъ» Бідні вони! Не знають найдоскональшого, найбільшого щастя на землі. (До його-ж.)

Не досить бачити й любитися прекрасним, і розумним, добрим чолом чоловіка, конче треба нарисувати його на папері й любитися як твором живого Бога. От чого треба для повної нашої радости, для повноти нашого життя. (До його-ж, 10 II 1857.)

Без мудрого розуміння краси чоловік не побачить всемогучого Бога в дрібнім листочку маленької ростики. Ботаніка й зоологія потрібує захоплення, без того ботаніка й зоологія будуть мертвим трупом поміж людьми. А захоплення це здобувається лише глибоким розумінням краси, безконечности, симетрії й гармонії в природі. О, як би мені хотілося тепер поговорити з тобою о Космосі*) і послухати, як ти чи-

*) «Космос» Гумбольдта.

таєш пісню Вайдельоти*). (До його-ж—там-же.)

Яке невисказане щастя побачити чарівне мистецтво в цілім його блиску, в усьому його магичному привабі! Рай заповіджений одним святим. (До Бр. Залвського 8 V. 1857.)

Без столиці художник—риба без води. Погано, дуже мені погано у цім Нижнім. (До Щепкина, 5 XII. 1857.)

Лекше верблюдові перейти крізь ухо голки, ніж доброму артистові серед білого дня кинути свою роботу. (До Ковалевського, 26 IV. 1858.)

«Мені уявилась кімната—та на 9 лінії, в домі булочника Донерберга**). Ми були бідні, але невинні як діти. Боже мій, Боже мій! Куди поділись ці світлі, ці золоті дні? Куди подівся гурт непорочних, натхнених юнаків?...

Я так щиро й від усього серця віддався своєму прекрасному минулому, що кілька разів починав плакати, як дитина в якої одняли гарну забавку. І ці благородні сльози оновили, воскресли мене, я одразу почув ту свіжу, живу силу духа, яка одна може утворити чудо в нашій уяві, перед мною одкрився чудовий, дивовижний світ самих чарівних, самих найзграбніщих привидів. Я бачив, я дотикався до цих чаруючих образів, я чув цю небесну гармонію, словом, я був охоплений воскресним духом живої святої поезії.

*) «Пісня Вайдельоти» з поеми А. Міцкевича «Конрад Валленрод».

**) Там мешкав Шевченко, коли був учеником академії мистецтва в Петербурзі.

Замурзаний козачок приходив кликати мене до чаю, але я сказав, що нездужаю, і не пішов.

Заспокоївшись трохи й вгамувавши свої розбурхані думки, я, помолившись Богу, взявся за роботу. (З повісті «Матрос».)

Дякую тобі, всемогутній Боже, що ти дарував мені чуття людини, що любить і бачить прекрасне, совершенно в твоєму нерукотворному безмежному творі. Як би краса у всіх її проявах хоч на половину людськості мала свій благодійний вплив, тоді-б ми хутко наближались до досконалости. І нарешті втілили-б божественний заповіт нашого божественного Учителя. Тоді-б Шварц*) та Рівальєр пішли старцювати з своїми геніальними винаходами, або відкрили-б кращі й благородніші джерела людського поліпшення.

(З повісті «Матрос».)

Чимало ще цитатів з творів Тараса Шевченка можна б навести та мабуть і тих доволі, щоб показати, що наш великий поет не був невідомим та непросвіченим артистом.

Рисувати став ще малою дитиною, тоді, як листки паперу обводив «хрестами і визерунками з квітками» та списував Сковороду.

Вроджений талант домагався науки. Шевченко ходив по сусіднім селам та шукав малярів-учителів. Так це не були оті артисти, яких ідеали носив він у своїй душі. Правдивого вчителя знайшов Ш. що лиш у Вільні (мабуть Рустем), та у Варшаві, Франц Лямпі. Обидва люди образовані й знамениті живописці. Але Тарас зберіг свою оригінальність. Переняв від них любов старанного рисунку, але шукав вла-

*) Той монах, який винайшов порох.

сної лінії і тую власну лінію безперечно він мав, лагідна, гармонійна вона, м'яка.

Так само зберіг своє малярське «я» перед авторітетом «божественного» Брюлова. Цей був епік, чоловік без інтересу до питань життя, замкнений у крузі мистецтва, некольорист, у якого світлотінь переходить з оптичного проблему в різьбарську рельєфність. Шевченко остався ліриком, котрий не оповідав, що бачив, лише передав вражіння баченого. перепушені крізь призму душі. До предмету (краввид, портрет) ставиться з якоюсь властивою собі прихильністю, сердечністю; у його творах скрізь видно частинку його власного «я».

Між себе, а малярський об'єкт не кладе палети й пензлів, мов перегороди, не каже: «я певний свого діла, я паную над ним»,—ні, він безнастанно шукає краси й захоплюється нею, шукає правди, сам убагороджується в мистецтві і хоче убагородити других.

Не видно у його рутини, не видно малярського джонглерства, тих незвичайних мазків, що дивують нас при першому погляді на образ, та скоро надокучують. Його рисунки й малюнки, чим більше їх розглядати, тим більше подобаються, оживають, говорять. До мистецтва він заодно підходить з діточою простотою і набожною покорою, мов священик до святих тайн. Не гордить товпою, хоче остатись артистом-чоловіком і творити для добра людства, бо нема нічого кращого в природі, як обличчя людини, озарене щастям.

Малярства вчився радо й пильно. Ніхто його не гонив до цього діла й не заохочував. Навпаки. Всі і вся кидали йому колоди на шляху до щастя.

Рисував гіпси, кістяк, живого моделя, дерева, квіти, краввид, перспективу, пізнав техніку красок і вивчив історію штуки. Розумів духа грецького мистецтва, й ренесансу й Византії. Не долюблював німецького малярства й ненавидів «суздальщини» та «казьонщини». Мистецтво, яке путало крила, наводило жах на чоловіка, служило отупінню людського духа, було йому противне. Любив життя, волю, радість. Не було великого артиста, котрого не знав би й не згадував про його, розумів духа часу в історії штуки й відчував тую вічну трагедію непорозуміння між артистами й оточенням.

Жертвою такого непорозуміння був сам, а почасти остався й до нині.

УКРАЇНЦІ, ЯК НАРОД

Бібліотека Домов
Йосифа Кочана
Chicago, Ill.

Написав

Ч. _____

Василь Пачовський

Голове на анкеті в справі святкування 250-літних роковин гадяцький
поступатів гетьмана Івана Виговського

Нью Йорк, 1917.

Dietro, un immane colosso ch'agita
Cieco il flagel sanguineo
E su' morti ulula ghnad'o : urra!

Ma nel diverso martirio, indomito
Scava il ruten o Encelado,
Scava dell' orrido colosso il pie...*)

Mario Rapisardi, „Poesie Religiose“.

I.

Українці — перший модерний народ.

Великою радістю витаю Вас, Шановні Панове, що підняли велику гадку реабілітації і обнови нашої величної бувальщини, яка ясним сявом традиції піднесе наш народ із низького животіння! Давно в душі моїй горіла та гадка і видним „пламенем взялась“ у творі „Сон української ночі“ — а сьогоднішня анкета виявилась першим почином до великого діла. Тому позвольте мені забрати голос із ширшого становища, а надіючись, що кину кілька гадок, що як раз підходять під основу вашого наміру. Не маю наміру вичерпати усієї теми — та як що голос мій викличе який небудь відрух мисли та дискусії, буду вельми радий ізза сповнення свого народнього обовязку; без огляду на осуд пережитого табору.

Даруйте, що мушу затронуги болючі струни та все-ж таки спізнавнне правди покаже нам шлях на будуче, який може вести до певного висліду. Пора отямиттись із блудної дороги та вічного нарікання на обставини і сусідів, щойно пізнанне себе і перебудова

*) Позаду величезний колюс, що вимахує на сліпо кровавим кнотом і над мерцями реве мов скажений : урра!..

Та серед ріжнородного т-рпіння непокоримий український Енцелядо копає і копає підставу під колюсом страшним..

своєї вартості може дивинути нас і поперти наперед наш розвиток.

Український народ зляг компактною масою розлогий край від Сяпу по Кавказ, чисельно другий між славянськими народами, що до свідомості свого національного „я“ — останній між ними.

Яким робом сталося таке, що у народі обдарованім такими високими загальнолюдськими почуттями заникла свідомість своєї національної індивідуальности?

Вибуялий індивідуалізм одиниць, що не признають ніякого авторітегу, хяба під час пориву; нехтування реального житя, вироблене нападами пустошників і плодовитістю землі, брак природної географічної границі України, резігнаційна туга за справедливістю і контепляція над особистими почуваннями, замкненими в крузі родни і власної душі по кождім безуспішнім пориві — не дали українському народови займитись і сотворити одноцільну державну організацію. Та все у кождій одиниці, де вона б не жила — є вроджене почуване своєї окремішности від сусідних народів славянських.

Українець прийме чужу мову, приноровить ся до свого окруження, увійде в чужу організацію — та все заховає свою душу, душу свого народу, яка дуже ярко вибиває ся серед чужинців, як щось незрозуміле, чуже, неясне для них. Українцєви все оставе той індивідуалізм, та високий ідеалізм, та велика туга, той сьміх крізь слези і м'яккість в почуваннях, та поровність безглядпа у чині, з якого не вміє витягнути користі.

Українці — се від самого почину своїх рухів — наскрізь модерний народ. Нєвавість до капіталізма і мілітаризма, живе у мглистих горизонтах думок — вічний протест проти реальної коначности — все, чим брєнить стремліне новочасної культури, являєть ся в українській душі як щось рідне, щось вже перецьпіване у його ціснях. Як колись зверне очи на них Европа, з подивом буде стояти перед ним і буде набирати ся від него того богацтва помислів, яке з природи дапо найменше знаному народови. Нємає ніякого

прояву в історії новочасної суспільности, на який Українці не мали би приміру в своїм історичнім життю.

Немає ніякого клясичнішого приміру в еволюції найкращих ідеалів людства з поступенним переходом їх на щораз вищі верстви — як в історії українського народу.

Немає ніякого конфлікту душевних почувань модерної одвінці, який би не перелив ся в людській піснї українського народу.

Ми — наскрізь модерний народ! І на се ми повинні і може бути горді, хоч ми послідні заслугою в історії культури, та безперечно перші в історії так звані „люди“, в новочаснім значіноу того слова. Що ми не сотворили держави, побіч природного багатства краю і географічного положення, причина лежить в противній нашій душї суспільній мілугарній організації сучасних держав, але в міру як з поступом культури опадає муть ланцюги террору — для нас отворить ся світла будучність.

II.

Українці — як одиниці.

Український народ складаєть ся з одиниць о високім почутю індивідуалізму, з широким горизонтом думок — але без почутя народної одноцілности, літних, непередприемчивих, не виходячих поза круг своєї родини, нездібних поки-що до сотвореня самостійної держави!

Українці — се материял для виповнення люк иньшим народам, бо дуже сносібні, плодєвиті і здорові, але без власної гідности.

Українська жінка не має почутя національности, тільки почуте свого родинного „кутника“ з дітьми; вона стараєть ся там притягнути мушину, роблючи з нього батька родині; з того приводу позбавляє його всякого розмаху до праці в хосен цілого народу, бо се виходить поза круг її „кутника“. Українська жінка навіть відводить свого чоловіка від суспільної роботи розважною порадою, що його „загонистість“ може пошкодити їм, розумієть ся: матеріяльно, бо иншою

користи і вартости не знає, не розуміє і не узнає, хіба що його праця „для народу“ така, що приносить матеріальну користь її і її родині. Українська жінка зі своєю слимачковою натурою не видержує конкуренції з жінчиною націй сусідніх, вона добра, загідна, тиха, смирна — але не сильна, не перебігла, не пориваюча! Вона добра до виведення плоду, але нездібна до сотворення дитини народом; як увійде в подружжя з мущиною чужої нації — ту ролю переймає на себе той мущина і виводить її діти на одиниці чужого народу!

Українець, теоритик, непримчивий, лінивий а добродушний, м'якої вдачі, під впливом жінки замикається в своїм кружку родиннім, добрий батько, але яко народня одиниця — ледащо! Немає почуття національної гідности і одноцілности і спільного інтересу нації, нездібний до організації серед мара, хіба аж під гук боевої труби, матеріал до мріяної анархістичної держави і то не до керми, але на вегетаріянця, на одиницю, що живе з дня на день, живучи в сфері своїх високих чи низеньких мрій.

Той характер відбиває ся і там, де він тепер може мати власть, — в родиннім житю. Як увійде в подружжя з жінчиною иньшої нації, тон його домови надає жінчина, що своєю перебіглістю уміє використати його залче серце і недбалість і виховує його діти на одиниці чужого народу!

Такий характер нашого народу! Безперечно, що на те зложились з одної сторони лихоліття, з другої сторони плодовиість землі — що в народі заникло з одної сторони почуте сили і гідности, з другої підприємчивість і почуте масової народної одноцілности, яка мусить витворитись на ріжвоплодоучій землі, де конечна обміна плодів і виробів.

Такий характер українського народу для людства дуже хосенний, бо дає матеріал животний для загубаючої польської нації, що приносить для людства найвище розвинену ідею політичного націоналізму, — далі дає матеріал животний для Росиян, щоби принести людству розв'язане економічно аграрних квестій, — але характер такий для Українців яко нації є дуже шкідливий!

III.

Українці, як нація.

Ізза вище наведених причин Українці як нація так підупали, живуть розсіпані на атоми, цілий народ складаєть ся з самих родин, а радше з самих хат, а кожда хата — то осібна республіка. Для здійсненя стремлінь якого небудь народу важне є почуте національної свідомости і гордості на своє „я“ — на „я“ народу, що має відіграти якусь ролю в історії світової культури. Та самосвідомість заникла серед нас, а з поміж інтелігенції являєть ся дуже слабою струєю. Українська інтелігенція в царській Україні зросийщицалась, молодіж пішла в ряди інтернаціоналів без огляду на се, чи не згубить в борбі з царатом на користь другої нації своє національне „я“, у цілім народі немає почутя своєї вартости, яко нації і національної гордості.

Українська інтелігенція переняла чужу мову навіть в родині (!), що й по в цїсарщині спровола отряслась із тої ганьби і прийшла до свідомости, що мова є найяркішим елементом істнованя народу; часть інтелігенції заразилась пошестю москвофільства, не-свідомо того, що характер малоруського народу не підходить під централістичний устрій Великоросса; кращі одиниці з люду в царській Україні самі собі постановили ціль бутя, витворили братство „Христових братів“, штундистів; поглубившись у свою душу серед темряви деспотизму — заступили актуальний келісь ідеал оборони православної віри релігійною мрією перетвореня людий на братів на основі комуністичного устрою...

Так цілий народ на вні затратив на якийсь час почуте ідеалу осібної організації, поставленого Хмельницьким, Виговським, Дорошенком, Гордієнком, Мазепою, Орликом і т. д., організації держави, що пособляла-б розвій цілого національного організму, та змушувала партизанські гурти до одноцільноїкарности і стремління.

А хоч галицька молодіж 900 рр. вивісила наново стяг самостійної України, той ідеал далеко не досягнув ще інтелігенції в царській Україні, не говорячи уже

про широкі маси, які головню складають ся на українську націю. З розгару ідей тої молодіжи виявив ся той ідеал самостійної України в літературнім творі Пачовського : „Сон української ночі“. Як небудь сей твір має технічні великі, навіть дуже великі хиби, та все таки сама тема сотвореня національного ідеалу — занадто важна і могоча, аби збути її осудом Франка, що назвав сей твір „абсурдом“.*) Міг Франко знищити автора до щаду за техніку за неосвячений ареонагом „символізм та романтизм“, — але навіть Франкови невільно запечатувати книгу, що доторкає всіх струн нашого іstownаня яко нації.

І правдива сьвідома себе нація була б відновила чіими небудь устами чоловікови, що трактує молоді таланти гірше найогиднійшого профана, бо поступ культури народу стоїть вище над меншоплією і диктаторством хоч як заслуженої одилиці в літературі. Твір явив ся перед почином нової ери в Росії і як би викликав був дискусію над питаннем одноцільности народньої, хоч би і на все перенав як твір красний — був би словнив свою задачу ; хто знає, чи тепер зривала-б ся суперечка галичанофобів із царської України о мову, о гнилий запад, що гідна царфійн темного закутку, а не сьвіточів народу !

Всякі особисті інтереси, партизанство, оборона інтересів гуртів аргументом автохтонности — підносить ся у народі, що не має почутя своєї одноцільности, свого судільного стремління, свого громадного ідеалу, перед яким клонить голову ціла нація.

В українськім народі як-раз бракує тої сьвідомости інтересу цілої нації ізза недостачі почутя своєї вартости яко нації для розвитку людства, що лучила б усі сили до інтензивного розвою її осібної культури.

Чому се сталось, що народ, який має таку виразну фізіогномію своєї душі, затратив почуте своєї вартости як осібної нації і кидає свого генія в гірло розвитку чужих народів — чому се сталось? . . .

Те почуте своєї вартости яко нації і національну гордість підконало в Україні ців крайню хибне і тенденційно накинене чужинцями

*) Гляди Лексиконъ Брокгауза и Ефрона Украинская литература.

історичне виховане. Завдяки російським історикам і пересадній критиці з дошукуванням в історії ново-часної демократичної течії, Українця обрабовано з його геройської історії, обкидаючи великі індивідуальності його нації болотом за одну хибу, — за їх „недемократизм“. Завдяки російській „науці“ приложено мірку демократичних ідей XIX. віку до гетьманів XVII—XVIII віку і обрабовано їх з заслуженої авреолі, на яку заслужили мученики і борці самостійности української нації, що накладали головою за велику ідею. Найбільший поет назвав їх „грязею Москви, варшавским сьмігям“, а всі „мужі науки“ і публіцисти та доморослі критики в загалі демократичнім трохи не закинули гетьманам, що вони не соціялісти і не знали догми Маркса і Енгельса. А прецінь Людвік XIV, їх сучасник хиба не був демократ, а лишив ся на все в пошані у французкої постоунової нації як великий чоловік!

Аби їх належно оцінити, треба увійти в духа їх часу, в сучасну організацію держав — а щойно тоді вони стануть в правдивім світлі. Як зважить ся сучасну їх Европу з абсолютними шліхоцькими правдіннями — то хиба треба подивляги їх, як далеко вони випередили тогочасний культурний світ. Не треба прикладати до усього шаблон „нашого“ демократизму, а мірити тих людей по їх життю, по їх страданню, по їх намірах, будь вони викликані любим нам, чи противним стремлінням, як тільки ті наміри високі, освячені саможертвою — належить ся їм пошана!

Всі гетьмани, крім може одного двох — наложили буйними головами чи у бою чи на заслання за свої ідеали — честь їм і слава за се, але не сплюгавлене їх лице за те, що вони не були демократами. Не дуже много маем нинішних демократів, щоби так рішучо і сьміло сгавали за свої ідеали, як стояли наші гетьмани за ідею свого часу! Та рана болить, болить нас тим більше, що самі їх овуки були тим средством ворожого нашому розвитку режиму, тим средством, що оплюгавило чола великим нашим борцям і відібрали народови пошану до своєї минувшости, позбавили його традиції! Тільки вродженому

ідеалізови нашого люду можна завдячувати се, що не змінив ся він у скота, що не живе з дня на день!

Народ що не знає своєї історії, не поважає її, не є гордий на свою минушість — не може сотворити ідеалу на будуче, живе як скот наживою хвилі, травить ся і вегетує бездушно а спосібніші одиниці сотнями переходять в ряди народів, що вміють увінчати чин посмертяю славою, що вміють творити історію і дають місце генієви одиниці, зазначаючи свою роль в історії всесвітньої культури.

Таке сталося і з українським народом — загал зробив ся байдужним до переведеня свого національного ідеалу сотвореня модерної організації з найбільшою свободою розвитку індивідуалізму; з почутом свого національного „я“, утратили Українці на якийсь час той свій ідеал, а спосібніші одиниці зтягнулись в ряди загибаючої нації Поляків, що заступає в культурі найвище розвинену ідею націоналізму — і вносять критицизм шляхоцко клерикального режиму; переходить громадно в ряди Великоросів, що сотворили централістичну державу — вносять до її проблемів kwestію аграрної справи, до розв'язаня якої покликаний судьбою що йно хліборобский український народ в будучій народній своїй державі анархістичного характеру... І являеть ся такий куріоз, що український історик кидає вислов: „Мазепа зрадив Росію“; український поет уважає найбільших гнобителів свого народу Петра Великого і Катерину II. добродіями супроти великих героїв національної незалежности України, українського патріота і письменника діти не розуміють ні слова своєї рідної мови і говорять між собою мовою гнобителів; українські світочі уряджують концерт в честь свого поета, говорять на нім мовою тих, що звівчили йому ціле життя, боючись засьпівати свій національний гимн; українські таланти кидають свого генія, яким обдарував їх наш високий душею народ — в гирло ворожого народу, аби йому дати силу проти своєї рідної нації! Українські загубники 30 мільонового народу звертають ся з запитом до ріжних великостей хвилі з запитом: „Бути, Українцем, чи не бути? — як Ви кажете? ...“

Слава вам, сини української інтелігенції, а мені лице налить ся пурпурою від стиду, як почую що за великі діла творите!...

Не диво, що тому народови міг російський уряд накинути на 40 літ указ заборони видавання літератури!

Представте собі, чи можливо, аби Поляки дали концерт польський на ювілей Сенкевича співаний по німецьки, аби мав „вигляд європейський!“ Чому Полякам не смів уряд накинути такого указу; чому не приневолив ніякого письменника писати мовою тиранів; чому не змусив їх жінки говорити до дітей по російськи; чому не випер польської мови з уст навіть найбільше зависимого урядника; чому не вирвав з грудий ніякого Поляка почуття своєї національної гордини?!

Поляки бо мають традицію свого історичного життя, перед якою всі бють чолом, хоч вона далеко не така гарна і геройська як українська! Поляки зробили малі 4 полушляхоцькі повстання і озорили їх світлом цілу ганебну свою історію, а подвижників своїх окрили славою — Українці зробили кілька десятків повстань людових і не тільки не сотворили з них своєї величної історії та не вміли пошанувати ні одного їх героя!

Поляк має почуте вартости свого „я“ — хоч він далеко не такий глибокий і спосібний як Українець; Поляк відчуває себе гордим як син нації, хоч він далеко не має на чолі того пятна індивідуальности, що має від свого народу кожний Українець.

Чому нам не бути гордим на себе, на своїх героїв, на своє минувність, коли вона така велична і сяє всіма світлотінями різних характерів і стремлень?! Чому нам оглядати ся круг себе, що за нас скаже той або сей і стосувати ся до його ласки? Вдивім ся в себе, побачимо себе, спізнаймо своє „я“ високе з природи, перебудуємо себе, перекуймо слово тугу на крицьову енергію — а тоді до нас стосувати ся будуть і прийдуть до нас учити ся, бо в нашій душі є велике творче жерело духа, на яке ми повинні і можемо бути горді!

IV.

Задачею проте грядучого покоління є реабілітувати пошану і честь великих подвижників з XVII. і XVIII. віку, привести в пам'ять або у свідомість серед найширших мас традицію історичного життя та боротьби українського народу, кинути перед очі люду постати гетьманів та героїв України в червонім освітленю страдання за автоматичні стремління, за ідею „Вольної України...“

Першим кроком до звороту українського відродження на шлях спокуси минулих віків з будучністю України, на шлях національного освідомлення люду традицією самостійного життя України з XVII. віку, була-б народна маніфестація з нагоди 250-літнього ювілею „Гадяцької умови“, над якою саме скликано нинішню анкету.

Як небудь оцінювати сей факт історичний — все таки постуляти гадяцькі своєю далекосяглістю ставлять подвижників її Виговського і Немирича в ряді найсвітліших наших провідників. — Сим фактом виявида Україна такі стремління, які до нині не втратили своєї актуальности, сим фактом поставлено такий монумент вашої самосвідомости від перших починів новітнього нашого історичного життя, яким не може поведичати ся в тім часі ніяка нація. Цікава річ, що народ, який перший на світі поставив постулят національної держави, не тільки не має до нині самостійної управи, але ще стоїть відсуджений від права. навіть від імени осібної нації.

Гадяцькі постуляти — се найвищий шпиль нашого освідомлення яко нації — та всеж таки святкування того факту щорічним святком немислиме. Має сей факт свою Ахіллову п'яту, яка подавала колись велику ідею з її подвижниками, а до нині не закленилась її рана. Гадяцьку умову уложено з Поляками як унію. Вікове жите научило наш народ, як оцінювати хоч би які ідеальні умови з тою зарозумілою на своє панство нацією. Серед мас витворилась ненависть до „Ляхів“, якої до нині затерти не можна. Як піднесемо факт Гадяцької умови як велике діло — заходить потрібна небезпека :

1. Партія угодова з Поляками може піднести сей факт як свѣтило нашого дальшого поступованя в злуці з Поляками, що грозить нашій самостійній екзистенції супроти нахабности польского ослабленого в собі режіму.

2. Партія москвофільска піднесе в очах мас освячене того факту ворожого Росії як прояв української зради Полякам свого народу і кликне до мас: Проч з Українцями!

3. Сам люд не прийме того свята як своє національне свято ізза того, що сей факт був компромісом старшин з найбільшим його ворогом, Польщею, яка віками явних насильств виробила в масах ненависть до усього, що польське.

Як небудь затирано-б си угодово-польський характер Галяцьких постулатів перед людом смертю Виговського, розстріляного Поляками — всеж так тому історичному фактові не достає сили, не достає авреолі слави, що поривалаб маси що року в означений день смерти Виговського.

Галяцьку умову можна святкувати, почавши від 250-літньої річницї що 10 літ, але що року святкувати її не вдасть ся так, як вимагала би потреба освідомлюваня люду великими народними святами.

Аби що року пірвати маси до висоти національного одушевлення, потреба вишукати такий факт, в яким проявив би ся триюмф нашої сили, нашого чину. Після мене таким чином день триюмфального в'їзду Богдана Хмельвицького по таких битвах як: Жовті Води, Корсунь, П'явці, Зборів — в'їзд до Києва в присутности ерусалимського патріярха, в'їзд гетьмана, що фактично тряс тоді східною Европою, а український народ учинив паном на своїй землі. При проголошеню того свята належить підняти так сю подію, аби хиба подвигу Богдана не ослабила авреолі того чину в очах люду.

Сам триюмф, сам спомин великих побід потрясе кождим серцем, злучить усі верстви одним храмом святочности того дня, кине думки усіх в минувшість, зверне уми і стремління в будучність з запитом: Чи буде ще коли український народ таким паном на своїй

землі? — Буде! — проговорить кожде серце в той сьвятий день кожного року. Так і сотворить ся почуте самосвідомости національної у всіх одиниць, певність себе гордість на свій народ, до якого належати нині вже вважаєть ся честію.

Члени „Союза“, „Сокола“ і „Січи“ та закордонних товариств повинні взяти на себе переведене того сьвята у всіх селах, містах і столиці кожного року.

Таким чином я раджу зробити день триюмфального в'їзду Богдана до Київ, як прояв нашої сили — щорічним сьвятком, а сьвяткувати роковини Гадяцьких поступатів — як прояв нашої національної сьвідомости що десять літ, почавши від 250-літних роковин 1908 року.

Справа торжественного похорону мощів Івана Виговського насуває мені гадку, яка переведена в чин може мати велике значіне для національного виховання нашого народу. Тому даруйте, що при тій нагоді поставлю справу ширше з всеукраїнського становища...

Правда, як що найдуть ся мощі Івана Виговського в Галичині, яка не много має таких памяток лучности з царською Україною, — в інтересі цїсарської України є задержати їх у себе, спровадити до Львова як народний талісман, що доси пригадував би Галичанам їх звязь з царською Україною, поки стремління до сполуки всіх земель „Вільної України“ не стане ся чином.

Надїєм ся, що ціла українська інтелігенція приложить руку до того, щоби підчас великого сьвята не було ні одного міста, ні одного села, ні одного товариства, що не вислало-б своїх заступників з прапором від себе, аби за мощами великого гетьмана Великого Князівства України ішов увесь український народ. Не улягає сумнівови, що і закордонна Україна вишле з усіх усюдів своїх послів на велике сьвято.

Не знаю, як скоро дасть ся перевести та сама думка в царській Україні, але вже тепер повинна вона кидатись сьвітляними огнями по усій країні:

Україна мусить виявити свою ідею самостійности на зовні монументальним чином, що не тільки як протестом проти царського централізму, але

ще лучив би цілий народ одним св'ятим місцем, куди линули б думки усіх Українців із найдалших окраїн цесарщини і царської України.

Національний український Пантеон!

Так, у Києві мусить стати Національний український Пантеон, мусим позбирати і зложити в Києві кости усіх своїх борців-мучеників, розсипані по цілїм просторі від Білого до Чорного моря! Мусим поставити св'ятиню з вівтаром ідеї, яка має пронизати ся звом всі одиниці нашого народу!

Позбираймо кости наших героїв кидані тиранами по чужих країнах і глухих закутинах, збудуймо їм пантеон в Києві, освітїм їх постати і дїла величавим св'їтлом в очах нас, спровадьмо їх серед гомону труб і дзвонів до матери наших гóродів! А потім висилаймо наші жінки і дїти до тої св'ятинї, нехай матері показують дїтям кости наших героїв, нехай зацалкують серця грядучого поколїння огнем великої ідеї, за яку вони накладали головами! Приведїм до очей люду мощі нашого великого терпїня, аби прозрів, хто ми, чїїх батьків дїти!

І цілий масї стане серце бити ся живїйше, як під окликом не менше важних економічних кличів, а на її чолї стане поколїне горде на своє „я“, на свою народність, на душу свою високу і заговорять нашою мовою генїї, що дрїмають в глибинї нашого гєніяльного народу!

Тодї певно не буде говорити мужик, що він тільки православний чоловік, а ніяка інтелїгентна мати не буде кормити свої дїти чужою мовою, що неспосібна висловити нашого духа. Хто чує душу під словами нашої мови, той до нинї не вирїк ся своєї мови; а хто в кров і кість своєї дитини, — будь він навіть „український патріот“ (!) — впливає чужу музику слова, — сей робить злочин проти розвитку своєї нації, а тим самим проти розвитку цілої культури...

В інтересї поступу культури лежить розвій нового молодого народу, що має таку виразну фізїогномїю; присилуваннї до сумїшки з чужими собі елементами свєдїних наплїв впроваджує...

в культуру, яку заступають оба народи: польський і російський. Завдяки своїй окремій фізіогномії, своїй душі, зовсім чужий обом народам — український гевній метить ся за насильство на обох націях, розсаджуючи їх держави. Повалив Польщу, розточив централістичний устрій Росії республіканським духом, а до нині висить мечем Дамокля над обома народами. Що елемент української душі чужий їм, доказом хочби і се, що обі нації за пізно, або зовсім не розуміють тої струї, яку вносить невмирущий український дух в їх організм, (Бортнянський, Гоголь, Короленко, Оржеховський, Словацький, Вернигора, Залеский і много иньших) і сходять завдяки тій струї на дороги, що противні їх національному характерови, або набирають ся дикої нахабности на чуже, негідної культурних людей...

Україна позбавлена спромоги самостійного розвитку не дасть здавити себе, як не дала через тільки сотень літ, все має готовий протест, невдоволене та бунт — все буде елементом деструктивним! Щойно повна свобода розвою українського духа задоволить велику Тугу народу, який має відіграти визначну роль в історії культури.

Народ що витворив такі високі чутем і артизмом пісні та думи, що в часі своєї сили козацької мав найвисшу просвіту з усіх Славян, що в життю родиннім витворив таке культурне право і погляд на подруже, якого щойно тепер добивається західна Європа; народ, що перший в новітній культурі поставив індивідуалізм за основу етики (Сковорода), народ що перший вивісив стяг революції демократичної і спроміг ся на такі великанські рухи, народ, що перший поставив постулат національної держави (Виговський), народ, що видав десятками такі великі індивідуальности на всіх полях, які ще не доцінено ізза вузької точки нашого світогляду — такий народ не дасть засимілювати себе народам зовсім протилежного характеру і має перед собою будучність, бо лінія його життя іде в гору і прийде час його слова серед людства — а від виховання залежить, чи се буде скорше чи пізніше...

НА ДОХОДЪ РУС. НАР. ФОНДУ ВЪ АМЕРИЦЪ.

Коротка Исторія Руси

—до—

зруйнованя Запорожской Сѣчи.

Ж. С.

Цѣна Ю центовъ.

1904.
Зъ друкарнѣ „Свободы“, 209 Linden str., Scranton, Pa.

Початокъ рускои державы дуже давный. Уже въ 600 р. по Родѣхъ И. Христа грецкїи и иншіи ѿтописцѣ згадують про Русь. Головнымъ рускимъ мѣстомъ бувъ Кїевъ, положеный надъ великою рѣкою Днѣпромъ. Першимъ рускимъ княземъ, за которого знаємо дещо певнѣйшого, бувъ Олегъ. За него розповѣдають, що бувъ дуже хоробрый и воювавъ щасливо изъ Греками. Про его смерть склавъ ся дивный народный переказъ. Кажуть, що ворожбитъ заповѣвъ ему, що причиною смерти буде его улюбленый, боевый конь. Князь приказавъ занести коня въ стайни и нѣколи его не уживавъ. По якимсь часѣ конь здохъ и падлину вывели на поле. Коли зъ воєнного походу вернувъ Олегъ до Кїева та довѣдавъ ся, що конь згинувъ, ставъ насмѣвати ся зъ ворожбита та казавъ показати собѣ мѣсце, де лежавъ костьякъ зъ коня. Коли прїйшовъ на указане мѣсце, зъ наругою копнувъ коньскїй черепъ. Та въ той хвили выповзла вѣдти гадюка и вкусила князя, вѣдъ чого вѣнъ и умеръ. И такъ мало ся словнити, що заповѣвъ ворожбитъ.

По смерти Олега княживъ Игорьъ. Вѣнъ оженивъ ся зъ дѣвчиною изъ простого роду, Ольгою, котра припала ему до внодобы за свѣй розумъ та чеснѣсть.

Сей князь погибъ лютою смертію вѣдъ Деревлянъ. Привязали его до верхшкѣвъ двухъ деревъ за ноги и розѣрвали на двоѣ.

По нѣмъ княжила вдова Премудра Ольга, названа такъ задля великого розуму. Она була першовъ христіянсково княгиневъ на Руси и церковь почитає ея яко святу. За нею основала ся перша христіянська церковь св. Іліи у Кієвѣ.

Коли підрѣсь сынъ св. Ольги, Святославъ, она передала ему княжіи престолъ. Помимо намовы матери, вѣнъ не хотѣвъ охрестити ся. Святославъ бувъ князь хоробрый и цѣлый часъ воювавъ зъ ворожими сусѣдами. Погибъ у бою зъ Печенѣгами.

По нѣмъ наставъ княземъ его сынъ, а внукъ св. Ольги, Володимиръ. Вѣнъ завоювавъ нынѣшну Галичину,

Свята Ольга.

котра звала ся тодѣ Червоною Русею, бо головне мѣсто

у той руской земли було тоді Червень. Такъ само сполучивъ вѣнъ и другі рускі племена підъ своєю рукою. Але найбільше вславивъ ся вѣнъ тымъ, що охрестивъ цѣлу Русь, а то 1-го ст. ст. серпня 988 р.

Передше Русины були поганями и цокланяли ся огневи, сонцю и т. п. Найстѣршимъ богомъ узнавали Перуна, бога громовъ и огню. Сонце звали Дажбогомъ; крѣмъ того вѣрили въ Ладу, русалки и такі иньші лѣсові, польові та водянй божки и богинь.

Мудрый Володимиръ пѣзнавъ недорѣчностъ поганьства та пѣславъ розумныхъ людей шукати за правдивою вѣрою. По всѣхъ краяхъ розбйшли ся послы та вернули изъ тымъ, що найкрасша

Св. Володимиръ Великій.

вѣра, вѣра грецка, християньска, яку пѣзнали въ Царгородѣ. Невдовзѣ потѣмъ выпала вѣйна Руси зъ Греками. Володимиръ облягъ мѣсто Корсунъ и зложивъ обѣтницю, що охрестить ся, коли здобуде мѣсто. Колижь се ему повело ся, пѣславъ по словѣ до грецкихъ цѣсарѣвъ, щобы вѣддали му за жѣнку свою сестру Анну, а вѣнъ готовъ охрестити ся. Урадованй

цѣсарѣ радо пристали на се и такъ охрестивъ ся Володимиръ а згодомъ и весь рускій народъ, на рѣцѣ Днѣпрѣ, у мѣстѣ Кієвѣ.

Володимиръ дуже любивъ простый народъ и запомагавъ щедро бѣдныхъ та нещасливыхъ. Яко князь бувъ мудрый и справедливый Проте Русины прозвали его Великимъ, а церковь величае го Святымъ.

Ярославъ Мудрый.

По его смерти подѣлилась Русь на удѣлы мѣжь его сыновѣ. Але наймолодшій сынъ Володимира, Ярославъ спучивъ зновъ разомъ усю Русь. Сей князь то оденъ зъ найславнѣй.

нихъ. Укрѣпивъ мѣсто Кіѣвъ, побудовавъ величаву церкву „Софійскій Соборъ“ и засновавъ богато шкѣль. Старавъ ся о ладѣ и просвѣту въ державѣ. Вѣнъ уложивъ першій писанный рускій законъ подъ назвою „Руска Правда“. За великій заслуги для Руси, народъ прозвавъ его Мудрымъ.

Ярославъ Мудрый умеръ въ 1054 р., подѣливши Русь помѣжь сыновъ въ той способъ, що найстаршій мавъ сидѣти въ Кіевѣ и звавъ ся великимъ княземъ, а всѣ инші звали ся удѣльными.

Въ своимъ завѣщаню наказувавъ Ярославъ сынамъ, чтобы жили въ згодѣ, бо иначе погублять и себе и руску землю. Але сыны не слухали вѣтцѣвскою волѣ, а заводили зъ собою войны-усобицѣ, а на помѣчь закликали вороговъ, дикихъ Половцѣвъ, зъ котрыми разомъ грабили и пустошили рускій край.

Спокой та ладъ наставъ на Руси доперва тодѣ, коли на кіѣвскомъ престолѣ засѣвъ внукъ Ярослава, Володимиръ Мономахъ (Однорець).

Вѣнъ сильною рукою збравъ усѣхъ князѣвъ до купы и зъ ними почавъ вести войну проти дикихъ Половцѣвъ. Въ богато битвахъ розбивъ ихъ силу и вѣдогнавъ далеко вѣдъ рускихъ границъ. Се бувъ побожный и справедливый князь, мудрый у радѣ, хоробрый на войнѣ, дбавъ за хлѣборобѣвъ и мѣщанъ, хотѣвъ учинити Русь сильною и щасливою. Та на жаль княживъ не довго, бо всего 12 лѣтъ (вѣдъ 1113—1125 р.).

По его смерти князѣ зновъ розпочали мѣжь собою сваритѣ, одні вели войну зъ другими, а черезъ се занепадавъ край

та дѣливъ ся на що-разъ меньшій удѣлы. Тогда-то богато Русинѡвъ 'стало втѣкати изъ руйнованон князьями Руси на пѡвнѡчь, де жили чудскій або фінскій племена. Рускій пересѣ-

Володимиръ Мономахъ.

ленцѣ стали наvertати той народъ до христовои вѣры и осѣли мѣжь ними.

Мало помалу сѣ чудскій племена помѣшали ся зъ Русинами, а зъ тыхъ мѣшанцѣвъ повставъ окремый народъ, званый московскимъ, вѡдъ мѣста Москвы, котре згодомъ стало

столицею сеи землѣ. Найзначнѣйшій мѣста побѣчь Москвы були тамъ Володимиръ и Суздаль. — Внукъ Вол. Мономаха, Андрѣй Боголюбскій положивъ пѣдвалины пѣдъ Володимирско-Суздальске або Московске князѣвство. Въ 1169 р. вѣнъ на-навъ и ограбивъ Кіѣвъ, и вѣдъ того часу упадае значѣне Кієва, матери всѣхъ рускихъ мѣстъ, а пѣдносить ся значѣне Москвы.

Мѣжь тымъ на западныхъ рускихъ земляхъ повстае сильно князѣвство, нѣдъ назвою Чѣрвона або Галицка Русь, зъ престольнымъ мѣстомъ Галичь надъ Днѣстромъ. Праправнукъ Ярослава Мудрого, Володимирко, оснувавъ се князѣвство 1141 р. Его сыномъ бувъ Ярославъ Осьмомыслъ, що дуже дбавъ за хлѣборобство, торговлю и промыслъ. Однакъ сей княжій рѣдъ вымеръ скоро, и вже въ 1198 роцѣ ставъ княземъ въ Галичи Романъ, князь володимирско-волинскій. Вѣнъ прилучивъ до галицкого, князѣвство кіѣвске и ставъ дуже могучимъ во одаремъ. Вѣнъ полягъ въ бою зъ Поляками и тодѣ наставъ великій розладъ, бо сынъ его Данило бувъ ще малымъ хлопцемъ. Галичь переходивъ зъ рукъ до рукъ, до Угоръ, до Польщѣ, ба навѣтъ въ руки боярѣ—панѣвъ рускихъ. Але скоро лише Данило пѣдрѣсъ, ухопивъ керму державы въ свои руки и ставъ усюды заводити ладъ. Та саме на початку его панованя першій разъ з'явили ся Татары на Руси 1223 р. и побили рускихъ князѣвъ надъ рѣкою Балкою. Данило вернувъ зъ вѣйны, въ котрої дуже хоробро боровъ ся и ставъ дальше порядкувати рускї справи. Вѣнъ злучивъ майже усѣ рускї землѣ, а свою столицю перенѣсъ зъ Галича до Холму, щобы бути гейбы въ серединѣ

Нязь Данило, король Руси.

своєго господарства. Вѣнъ заложивъ мѣсто Львѣвъ, назване по имени сына, Льва, коло 1230 р. Невдовзъ потѣмъ вдруге появилась страшна татарска орда пѣдъ проводѣмъ Батия и спустошила вперве суздальско-московске князѣвство, вѣдтакъ зруйиновала Кіѣвщину, Галичину, Волинь та загаломъ увесь рускій край. Данило радъ-не-радъ мусѣвъ коритись Татарамъ. Однакъ се учинивъ вѣнъ поневолтѣ, а въ серци рѣшивъ скинути гдѣке ярмо якъ найскорше. Длѣтого оженивъ сына Льва зъ дочкою угорского короля и почавъ переговоры зъ папою римскимъ, щобы папа завѣзавъ увесь христіянскій свѣтъ до борбы зъ Татарами. Задлѣ того вчинивъ Данило унію зъ римскою церквою, а папа знова наградивъ Данила королѣвскимъ вѣнцемъ, котрымъ коронувавъ его папскій посолъ на короля Руси. Однакъ на тѣмъ усю и скѣнчило ся. Коли обѣцѣне христіянске вѣйско не надходило, Данило зѣрвавъ зъ Римомъ та пробувавъ скрѣпити власну руску силу проти ворогѣвъ. Але Татары бачнымъ окомъ стерегли его замысли и ему не удало ся вызволити зъ пѣдъ татарской зависимости. За те успѣшнѣйша була его боротьба зъ дикими Ятвягами и Литовцями, що принесла ему чимало славы. Данило бувъ послѣднимъ рускимъ княземъ, що дбавъ щиро про добро руского народу, а притѣмъ такимъ, що з'умѣвъ усѣхъ Русинѣвъ дѣржати у єдности и згодѣ. — По его смерти подѣлила родина спадщинну руску землю та небавомъ розпочались сварнѣ та усобицѣ, котрѣ довели до сего, що галицко-волинске князѣвство дѣстало ся пѣдъ владу Польщѣ и Литвы.

За князѣвъ бувъ оттакій ладъ на Руси. На чолѣ стоявъ князь изъ своєю войсковою дружиною. Старшій зъ дружины

звались бояре. Въ кождѣй громадѣ були выборніи урядники, котрыхъ выбирало громадске вѣче. Вѣче скликавъ князь або старшій въ громадѣ вѣчевымъ звономъ на случай наглои потребности. На вѣчу рѣшали ся найважнѣйшій справы. — Вѣче було старше вѣдъ самого князя. Въ тыхъ давныхъ часахъ вже були на Руси школы, процвѣтала торговля, цивиле господарство и промыслъ, такъ, що чужі народы дивувались рускому богатству и казали, що руска земля плыве молокомъ и медомъ.

Преподобный Несторъ, рускій лѣтописецъ.

Ту стару давнину описавъ найлѣпше рускій, Кіевскій монахъ Несторъ, котрый є першимъ рускимъ лѣтописцемъ.

Боли Русь прійшла підъ владу Литовцѣвъ, Литва була ще поганською та дикою. Зъ того вышло, що цѣла Литва стала дуже скоро рушити ся, бо Русины були людьми вповнѣ просвѣчеными. Литовскій князь звали ся князями Литвы и Руси. На литовскѣмъ дворѣ говорили рускою мовою, а литовскій законы укладали рускій люде, и въ рускѣй бесѣдѣ. Тожъ Русинамъ жило ся дуже добре въ злучѣ зъ Литовцями, а имена литовскихъ князѣвъ, якъ Гедимина, Ольгерда и Кейстута повиннй бутй дорогй кождому рускому серцю.

Не такъ жило ся той части Руси, котру загорнувъ польскій король Казимирь. Той король се початокъ чорном долѣ Галичины. Вѣнъ напустивъ на руску землю цѣлу череду рѣжнон язвы. Маючи любку, жидѣвку Естерку, впустивъ до своего краю жидѣвъ, котрыхъ прогнали всѣ другй християнскій державы. Найбѣльше ихъ всалашило ся на богату руску землю. Зъ жидами наплыло на Русь множество польскихъ монаховъ та монахинь, котрй стали силою обертати Русинѣвъ въ латинство. Ксьондзы стали будувати польскй „косцѣлы и каплички“, а король щедро обдаровувавъ ихъ несвоею, рускою землею.

Але долю цѣлон Руси, а при нѣй и Литвы занаставъ цѣлковито литовско-рускй князь, Ягайло. Оженивши ся зъ гарною Ядвигою, королевою Польщѣ, пошовъ цѣлкомя подъ ладъ польскимъ панамъ та ксьондзамъ. Уже охрещеный по рускому обрядови, на имя Яковъ, давъ охрестити ся другй разъ Ляхамъ и принявъ имя Володиславъ. Вѣдступникъ и перевертень вѣдъ своей вѣры и народу, ставъ теперъ завзятымъ борцемъ за латинство та Польшу. Про ѣго лихй ха-

ракторъ свѣдчить найлѣпше се, що свого рѣдного стрѣйка, Бейстуга замордувавъ пѣдступомъ. Та проти ополчѣня Литви и Руси довго боролись другї литовскї князѣ, якъ Витовтъ,

Київскїй митрополитъ Петро Могила.

а по его смерти Свиргаило. Литовцѣ разомъ зъ Русинами выбрали собѣ князя, окремо вѣдъ Польщѣ, хотячи вѣ той способѣ забезпечити свою вѣру и народнѣсть. Литва и Русь злучили ся зъ Польщею доперва за польского короля Жиг-

конца Августа въ 1569 р. на соймѣ въ Люблинѣ. Сей король рожными обѣянками та ласками перехитривъ упертыхъ литовско-рускихъ вельможѣвъ, а ти за свои корысти продали Ляхамъ долю руского та литовского народу. Люблиньска уніа се найбільше нещасте для Руси, але и Полякамъ обернулася она на безголовѣ. Водѣ неи розпочинаєсь борба Ляховъ зъ Русинами, борба, котра завалила шляхоцку Польшу, борба, котра по нынѣшний день веде ся въ Галичинѣ.

Люблиньска уніа принесла ось що Русинамъ: 1) крѣпацтво або нанщину, котрой доси на Руси не було, бо рускі селяне були вольными горожанами, котрі платили лише державну данину. 2) Водѣ сеи уніѣ розпочинає ся мученича доба для рускои церкви, такъ православнои якъ и уніацкои. 3) Водѣ часу люблиньскои уніѣ рускі вельможѣ и мѣщане покидають свой рускіи народъ и пристають до Ляховъ. 4) Польскі паны загортають руску землю, а народъ на силу подчиняють у панщизняну неволю. Однимъ словомъ Люблиньска уніа се историчный розбѣи и рабунокъ рускои землѣ хитрыми Ляхами. Напротивъ той насилы выступаютъ зъ початку значніи рускіи люде и старають ся уратувати Русь водѣ польского потопу культурною борбою.

Князь К. Острожскій и митрополитъ Петро Могила закладають рускіи высокіи школы, брацтва и бурсы для просвѣты земляковъ, въ той думцѣ, що зъ тыхъ брацтвъ и школъ выйдуть ученіи Русины, що з'ужѣють постояти за рѣдныи край. Особливо Петро Могила дбавъ за се дѣло, высылаючи за границу способныхъ людей, щобы вывчили ся на добрыхъ учителѣвъ. Изъ тыми людьми засновавъ вѣнъ у Києвѣ руску

академію, зъ котрой выйшло багато вченихъ, знаменитыхъ мужьвъ. Академія стала огнищемъ, зъ водки розходило ся свѣтло не лише на Руси, але й въ Московщинѣ. Однакъ цѣла ся книжна робота не помоглабъ Русинамъ багато, кодабъ

К о з а к ъ .

самъ народъ не ставъ въ оборонѣ своихъ правъ пѣдъ прапоромъ Козаччины.

Початокъ козачтва оттакій: Татарскій напады перемѣнили вхѣдну руску землю въ пустыню. Земля ся була саме най-

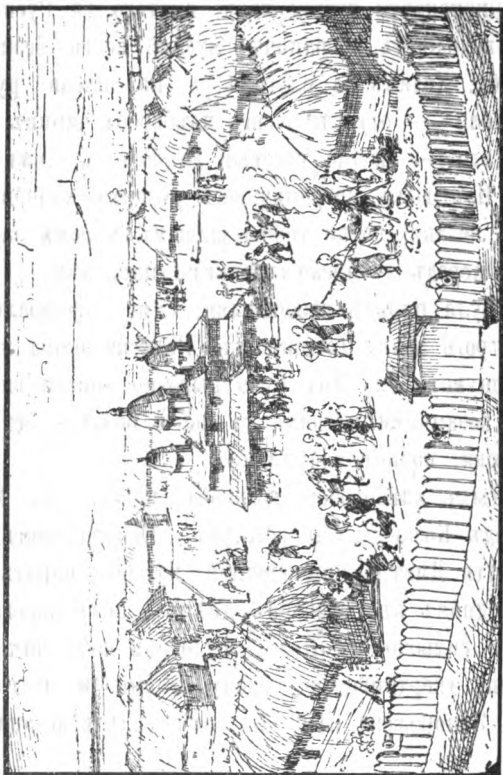
богатша изъ всѣхъ. Рускій та литовскій князь вѣдперли Татаровъ далеко вѣдъ рускихъ границы, але опѣсля прійшли зъ Азіѣ Турки та здобувши грецке цѣсарство, стали поручъ зъ Татарами непокоити рускій край. Дятого тѣ Русины, що мешкали на вхѣднѣмъ пограничю, мусѣли вести безнастанно зъ ними борбу. Ходивъ за плугомъ, а на плечи рушниця, при боцѣ шабля — оттакъ рускій хлѣборобъ чинивъ всѣляке господарске дѣло — всегда готовый до бою зъ хижими напасниками. Изъ тыхъ пограничныхъ рускихъ хлопѣвъ повстали першій козаки, котрѣ гейбы живымъ муромъ засланяли цѣлу Европу передъ татарско турецкими нападами.

Козаки були вповнѣ свободными. Самѣ выбирали собѣ старшого, котрого звали гетьманомъ. Польскій паны не смѣли до нихъ вмѣшувати ся. Имъ було выгѣдно ховати ся передъ Татарами за козацкими плечима та ще ѣ боялись острои козацкои шаблюки, колибъ зачѣпили.

Крѣмъ тыхъ хлѣборобѣвъ-козакѣвъ, повстає на Украинѣ ще другій рѣдъ Козакѣвъ-Запорожцѣвъ. Основателемъ Запорожа мавъ бути Дмитро Вишневецкій, котрого народъ звавъ Байдою. На однѣмъ зъ островѣвъ Днѣпра, поза порогами, по якихъ Днѣпро сплыває въ Низъ, збудовали собѣ козаки изъ Байдою крѣпку твердиню, обезпечену валами и частоколами, що звала ся Запорожска Сѣчь, бо тамъ сидѣли козаки, якъ у засѣцѣ.

Запорожцѣ жили безъ жѣнокъ, якъ монахи. Мешкали въ Куреняхъ, а середъ сѣчи стояла церковь св. Покровы. Всѣ були рѣвнѣи, а що року выбирали собѣ старшину, котрого звали кошевымъ отаманомъ. Каждый Запорожець присягавъ

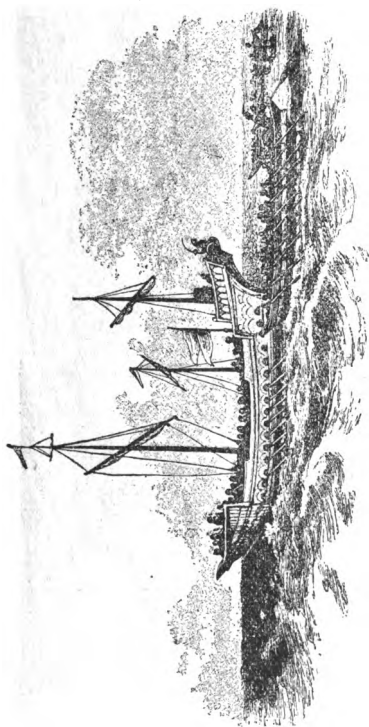
вѣрно служити рускому народови и вѣрѣ. Зъ першу козаки вели борбу выключно зъ Татарами та Турками, заступали

Запорожска Сѣчь.

христiянство передъ бисурманами, але коли, по люблинської унiї, польскiй паны и ксьондзы стали заводити панщѣну та латинство на Руси, козацкiй списы обернули ся на тыхъ

новихъ ворогѣвъ. Пѣдъ проводомъ атамацѣвъ Косиньского и Наливайка козаки повстали проти Ляхѣвъ. Але имъ не удало са вызволити Русь-Украину, бо за ними не вставъ увесь

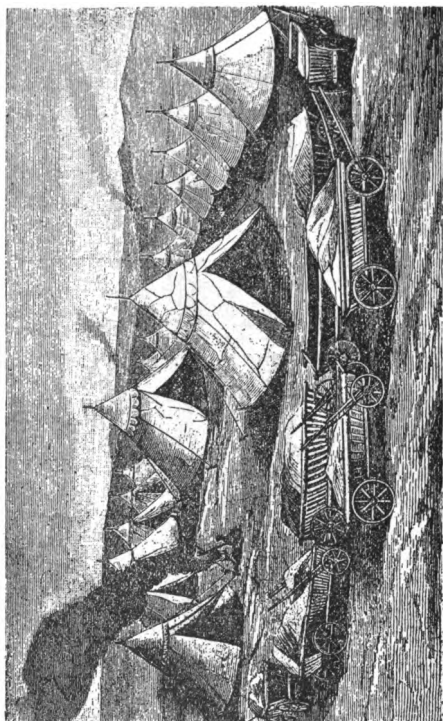

Козацка чайна и галера.

рускій народъ. Розбиті козаки схоронили ся на Запороже. Черезъ польске переслѣдоване Запорожска Сѣчь пѣднесла ся до великой силы, бо тугъ угвѣкало богато руского народу, щобы схоронити ся передъ гнетомъ. Тутъ була найлѣпша

військова школа, котра гартувала у бояхъ зъ Турками та зъ
ляцкими заволоками.

Козацкій таборъ.

Великои славы добуло Запороже черезъ военнй походы
на Туркѡвъ та Москву пѡдъ начальствомъ гетьмана Петра
Конашевича Сагайдачного.

Се бувъ чоловѣкъ дуже просвѣченый и добрый полково-
дець. Вѡнъ вызволивъ тысячѣ Русинѡвъ зъ турецкомъ неволѣ и

оборонивъ цѣлый христіанскій свѣтъ вѣдъ турецкои навалы, побивши 300.000 Туркѡвъ подъ Хотиномъ зъ малою горсткою козаковъ, бо всего 40.000.

Петро Конашевичъ Сагайдачный.

Вѡнъ мавъ велику думку, щобы сотворити Русь самостѡйною, та смерть перешкодила выконати сѣ пляны. Умеръ

изъ ранъ, якѣ одержавъ подъ Хотиномъ. Въ своихъ завѣщанію цѣлый свѣй мастокъ записавъ на рускїй народнїй цѣли, а головно на школы. Поляки боялись Сагайдачного и подъ его опѣкою легче жило ся бѣднымъ людямъ. Поляки ще ѣ могли ему бути вдячнї, бо вѣнъ черезъ свѣй походъ на Москву, уратовавъ польского королевича. Але по его смерти польскїй паны зачали зновъ газдувати по давному. Щобы нарѣдъ не мѣгъ утѣкати на Запороже. Ляхи збудовали надъ Днѣпромъ твердиню Кодакъ и поставили залогу, абы переймала утѣкачѣвъ. Але Запорожцѣ збурили сю крѣпость и перебили польскихъ жовнѣрѣвъ.

Теперь польскїй урядъ настановивъ комисарѣвъ, котрї мали наглядати надъ козаками, а тыхъ козаковъ, що не були въ Сѣчи, а газдували по селахъ, ставъ силувати до панщины. Крѣмъ того жида и ксьондзы стали сунути на Украину та стали помагати руйновати край. Рускїй церкви пошли въ аренду жидамъ, руске священство мусѣло декуды вѣдробляти панщину поручъ зъ мужиками. Нѣхто зъ Русинѣвъ не бувъ певнїй нѣ житя, нѣ мастку вѣдъ польскикъ розбишакъ-панѣвъ.

Що тодѣ дѣялось на Украинѣ, се нинѣ тяжко ѣ повѣрити. — За найменшу обиду панка всаджали Русина живцемъ на палъ, вѣшали, палили на вольномъ огни, четвертували и т. п. А противъ всеи тои беззаконности не було для Русина нѣгде нѣякого права. Тожъ не диво, що рускїй нарѣдъ разъ у разъ буривъ ся и пробувавъ вызволитись зъ пѣдъ ляцкомъ кормиги. Однакъ довго се ему не вдавалось. Не прїйшовъ ще слушнїй часъ.

Симъ рускимъ Мойсеемъ, що вывѣвъ нашъ народъ зъ польской неволѣ, ставъ славный гетьманъ Украины, Богданъ

Гетьманъ Зеновій Богданъ Хмельницкій.

Хмельницкій. Самъ на собѣ зазнавъ вѣнъ великои кривды вѣдъ Ляхѣвъ. Польскій панокъ Чаплинскій забравъ безправно его маєтокъ а притѣмъ на смерть побивъ его малого сына.

Колижъ Хмельницкій удавъ ся до суду та до короля, не найшовъ тамъ правды. Король сказавъ му: Маєшь шаблю, тожъ невь добувай свого права. — По такѣмъ Богданъ погнавъ на Запороже та розповѣвъ козакамъ про свою кривду, зазначуючи, що вѣнъ хоче доходити не лише кривды своєї, але цѣлого руского народа. Розбѣгли ся Запорожцѣ по всѣй Украинѣ—Руси та стали пѣдмвляти до повстаня проти польскои насилы. Народъ радо слухавъ козакѣвъ та лишъ чекавъ на знакъ. А тымъ знакомъ була велика побѣда Хмельницкого пѣдъ Жовтыми Водами, де вѣнъ такъ побивъ ляцке вѣйско, що не лишило ся навѣтъ такого, абы подавъ звѣстку про погромъ. Другій разъ розбивъ Ляхѣвъ пѣдъ Курсунемъ и забравъ до неволѣ обохъ польскихъ гетьманѣвъ, Потоцкого и Калиновского. По тыхъ великихъ побѣдахъ увесь рускій народъ вставъ до борбы зъ гнобителями. Поляки зѣбрали велике вѣйско и станули пѣдъ Пилявцями. Але коли почули, що козаки надходять, не чекали битвы, а розбѣгли ся якъ куры передъ яструбомъ. За ними скочила козацка кѣнница, а дѣгнавши вельможныхъ панѣвъ, стала сѣчи якъ капусту. По тѣмъ розбитю польскои шляхты, цѣла Польша була пѣдъ ногами Богдана. Але вѣнъ не хотѣвъ ей заглады, бо гадавъ, що на мировѣй дорозѣ доконає решту, тымъ бѣльше, що королемъ Польщѣ vybrано Ивана Казимира, котрого пѣдширавъ Хмельницкій. Вѣнъ гадавъ, що король, зъ вдячности за свѣй выборъ, полагодить руску справу. Але въ тѣмъ вѣнъ помылывъ ся, бо вневовѣ самъ король на чолѣ вѣйска пѣшовъ вѣйною проти него. Наступила велика битва пѣдъ Зборовомъ. Хмельницкій въ пухъ розбивъ польску силу и самого короля

Богданъ Хмельницкій підъ Зборовомъ.

мало не взявъ до неволѣ. Побачили Ляхи, що не остоять ся проти руской силы тай стали жебрати о мирѣ. Хмельницкій приставъ и заключено догѣвѣръ, котрымъ признали козакамъ ихъ право. Але простый нарѣдъ не бувъ задоволеный зъ той згоды, бо у нѣй не знесено панщины. И се бувъ великій блудъ Хмельницкого, що вѣнъ не постоявъ за тымъ, коли прецѣнь въ его войску бѣльше було хлопѣвъ анѣжь козаковъ. Черезъ се Богданъ стративъ ласку у простого народа. Однакъ Поляки не додержали той умовы, яку зробили зъ гетьманомъ и вѣйна розпочала ся на ново. Опущеный черезъ простый нарѣдъ и зраженный Татарами, Хмельницкій, програвъ битву пѣдъ Берестечкомъ и мусѣвъ заключити нову угоду, котра цѣлкомъ була некорыстна для руского народу. Тогда то Хмельницкій навязавъ зносины зъ московскимъ царемъ и въ 1654 р., на Переяславскѣй радѣ, прилучивъ Украину до Росіѣ. Московскій царь заporučавъ, що буде шанувати волю Украины, що всѣ уряды, войско, податки, будуть пѣдъ зарядомъ гетьмана, що зносить ся панщина, та взагалѣ, що Украина се окрема держава въ уніѣ зъ Московщиною. Але Москалѣ знали лишь обѣцати, а не додержати умовы. Ще за жия Хмельницкого почали ломати тую угоду. Богданъ видѣвъ, що эле и ставъ глядати за способами, абы вызволити ся зъ царского ярма, але смерть его славного сына Тимоша стала му на перешкодѣ. Зъ гризоты, що не довершивъ великого дѣла, не добувъ волѣ Руси-Украинѣ, Богданъ Хмельницкій померъ въ 1657 р., въ три роки по прилученю до Росіѣ.— Се бувъ великій и славный полководець, пѣдняявъ до борбы увесь рускій нарѣдъ и зломивъ на всегда силу Польщѣ, та

Гетьманъ Иванъ Выговскій.

4

лише одного не зрозумѣвъ, а то, що підвалиною державы, головною силою въ народѣ, се чорні, робучі руки. Колибы за Богданомъ цѣлый часъ стояли хлопы и мѣщане, вѣнъ змѣгбы бувъ вѣдбудовати давню волю и силу нашего народа.

По смерти Хмельницкого настала на Украинѣ велика „руина“. Повстали двѣ партіи — одна за згодою зъ Поляками, друга за Москвою. Дуже мудру угоду учинивъ зъ Польщею гетьманъ Иванъ Выговскій въ Гадячи 1658 р. Украина мала звати ся Великимъ Рускимъ Князѣвствомъ и бути въ злуцѣ зъ Польщею, а у себе мали порядкувати усѣмъ самі Русины. Але народъ анѣ чути не хотѣвъ за Ляхѣвъ, а Выговского замордували підступомъ Поляки, підозрѣваючи, що имъ спроневривъ ся.

На его мѣсце выбрали гетьманомъ Брюховецкого, сторонника Москвы. Сей безхарактерный чоловікъ пасъ лише ласки московского уряду и впровадивъ вперве московскихъ урядниківъ на Украину. Обурені козаки скинули его зъ гетьманства и вбили.

Дуже розумный и щирый для народу бувъ гетьманъ Петро Дорошенко.

Вѣнъ бачивъ, що нѣ Польша нѣ Росія не є для насъ добра. Вѣнъ гадавъ підчинити ся турецькому султанови, бо видѣвъ, якъ гарно розвиває ся Волощина підъ турецькою опѣкою. За ту опѣку вѣнъ хотѣвъ платити данину султанови. Але въ рускомъ народѣ була велика ненависть до бисурманѣвъ и они не хотѣли пристати на Дорошенковій пляны, хоть самъ кievскій митрополитъ бувъ за злукою Украины зъ Туреччиною. Конецъ тымъ плянамъ положивъ Андрусѣвскій договѣръ

(1667 р.), въ котрѣмъ Польша и Росія подѣлили ся Украинь, въ той способъ, що правобережна оставала при Ляхахъ, лѣвобережна при Москвѣ.

Гетьманъ Петро Дорошенко.

Ще разъ пробували Козаки добути 'волю Украинѣ подѣ проводомъ гетьмана Ивана Мазепы, котрый злучивъ ся въ той

цѣли изъ шведскимъ королемъ Карломъ. Але черезъ зраду Туркѣвъ, царь Петро перемѣгъ Козакѣвъ и Шведѣвъ подѣ Полтавою (1709 р.). Мазепа умеръ небавомъ на чужинѣ въ Туреччинѣ.

Теперь царь, зломивши козацку силу, ставъ люто обходити ся зъ нашимъ народомъ. Завѣвъ панщину, заставлявъ народѣ до тяжкихъ робѣтъ коло будовы Петербурга, де богато погибло зъ голоду та холоду. Проти того царского безправства протестувавъ заступникъ гетьмана Полуботокъ, але царь казавъ его вкинути до вязницѣ, а на Украину приславъ лютого генерала Веляминова, що обдиравъ и каравъ безвинныхъ людей.

На правобережнѣй Украинѣ, котра була подѣ Польщею, не дѣялось лѣпше. Папы, жида и ксьондзы поводились зъ народомъ, якъ зъ худобою. Противъ нихъ выбухло велике народне повстанѣ въ 1768 р. пѣръ проводомъ Залѣзняка и Гонты. Се повстанѣ называютъ гайдамаччиною або колѣвщиною. Гайдамаками звали ся тѣ люде, котрѣ зѣ збруєю въ рукахъ кидали ся на панѣвъ та жидѣвъ та вѣдомщували свои и народнѣ кривды. Се народне повстанѣ здушило московске вѣйско, котре подступомъ упоило и повязало спячихъ гайдамакѣвъ. Гайдамацкихъ проводирѣвъ покарано жорстокою смертію.

Царяца Катерина велѣла зруйновати Запорожску Сѣчь, а остатного кошового отамана Кальнишевского, 84 лѣтного старця посаджено на далекой пѣвночи Росіѣ въ темници Соловецкого монастыра, де вѣнъ мучивъ ся 26 лѣтъ. Частина козакѣвъ утекла зъ Сѣчи и поселила ся зъ початку въ ту-

Матъръ Божа изъ молячними ся Запорожцями.

рецької землі надъ Дунаємъ, а вѣдтакъ надъ рѣчкою Кубаню, надъ азовскимъ моремъ (Чорноморцѣ).

Такъ то упала послѣдна твердиня України, упала Сѣчь, котра черезъ вѣкасотъ лѣтъ боронила цѣлый христіянський свѣтъ передъ Татарами та Турками, впало Запороже, котре всегда було готове боронити простый народъ передъ гнобителями.

Незадовго потѣмъ впала Польша а невѣ роздѣлились Прусаки, Австрія та Росія. И руску землю розкололи на двое. Галичина изъ Буковиновъ та Угорска Русь дѣстались Австріи, а Украина зъ Подѣлемъ та Волинемъ пѣшла пѣдъ Росію.

Всѣхъ Русинѣвъ є теперъ на свѣтѣ около 32 миліоны. Земля, яку замешкують Русины єсть такъ велика, якъ цѣла Австрійско-Угорска монархія. Руска земля одна зъ найбѣльше плодovitыхъ у свѣтѣ. Нашѣ, найбѣльшій рѣки єе Днѣпро, Богъ та Днѣстеръ. Нашѣ горы єе Бєскидъ або Карпаты. Наше море: Чорне Море. Найстаршимъ нашимъ мѣстомъ єе Кіѣвъ, мати рускихъ мѣсть. Нашъ народъ бувъ найбогатшій та найбѣльше просвѣченый не лише помѣжъ Славянами, але и мѣжъ всѣми народами на свѣтѣ.

Єе було колись, а нынѣ вѣнъ оденъ зъ найбѣднѣйшихъ та найтемнѣйшихъ народѣвъ. Паша вѣтчина, упала черезъ незгоду и зраду. Пѣднесемо ся и будемо знова вольнымъ, славнымъ, великимъ народомъ, коли перестанемо служити во-рогамъ, а послужимо Руси щиримъ серцемъ усѣ, зъ пожертвованемъ й самого житя!

Скорочено пѣсля Исторіи Руси,
выданя „Просвѣты“.

ЧЕРВОНА БІБЛІОТЕКА Ч. 1.

"Робітники всіх країв эднайте ся!"
"Освободжене робітників маэ бу-
ти ділом самих робітників!"

Д. БОРИСКО

Що таке Соціялізм?

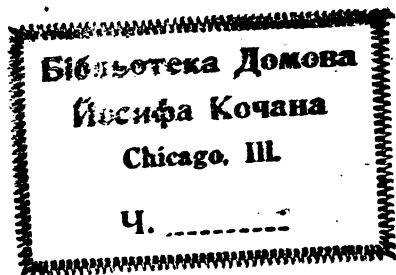
1915

Наклад і друк "Робітника"
2335 W. 11th Str. Cleveland, Ohio

Від Редакції.

Починаючи видавництво "Червоної Бібліотеки" здійснюємо горяче бажанє загалу наших Товаришів, котрі вже неоднократно давали йому вислів многочисленними листами до редакції майже щодня.

Важні причини, переважно фінансового характеру, не дозволяли нам зреалізувати те бажанє раніше, хоч і практичні потреби соціалістичної пропаганди в нашій молоденькій організаційній житю ставили чим раз гостріше вимоги на саму обширну популярну літературу.

Можна навіть упевнено сконстатувати, що сей брак став ся одною із головніщих причин такого повільного розвитку і поширення соціалістичних ідей поміж многочисленною масою українського пролетаріяту, тут за морем.

"Червона Бібліотека" має саме бодай в маленькій частині запобігти отьому бракови.

На першій її випуск призначуємо брошуру одного з визначнійших наших товаришів — Дамяна Бориска — "Що таке соціалізм?" і сподіємось що вона заслужить на належне признанє.

В основу праці видавництва на дальше, о скільки знов таки позвалятимуть фінансові обставини,

ляже запобіженэ так діймаючому бракови у нас соціалістичної літератури-взагалі, що так болюче відбиваэть ся й на поширеню соціалістичної організації. В тій власне цілі видавництво маэ на увазі випустити в невдовзі цілий ряд популярних брошур, так оригіналів, як і перекладів по робітничому питаню.

Ев. К—к.

— Читайте соціалістичні книжки і часописі! —

РОБІТНИКИ

котрі хочуть положити кінець визискуваню їх праці, котрі хочуть, щоб години праці було коротші, а платня більша; котрі хочуть усунути поділ громадянства на богатих нічогонеробів і тяжко працюючих бідняків; котрі хочуть, щоб земля, фабрики і всі средства продукції і комунікації були власністю усіх,

ПОВИННІ

пам'ятати, що тільки тоді будуть могли здобути те все, коли робітнича кляса буде належито усвідомлена і зорганізована в сильну політичну партію, партію соціалістичну і промислові союзи "юнії". Так що мусимо постійно учитись; мусимо

ЧИТАТИ

книжки і часописі, котрі мають своїм завданєм усвідомленя робітничої кляси і провадження її до побіди. Мало того. Мусимо

РОСПОВСЮДНЮВАТИ

межи несвідомими соціалістичні видання: книжки і часописі. В Злучених Державах такою часописею, котра має на ціли оборону інтересів робітництва, усвідомленя і визвіл їх із капіталістичної неволі є

"РОБІТНИК"

Повинен він знаходитись в руках кожного українського робітника. Як не маєте "Робітника" — заprenумеруйте його зараз; як Ваш товариш праці або сусід його не має — намовте його,, щоб він заprenумерував "Робітника" зараз.

Передплата річно: \$1.50 ½ р. 75 ц. 3 м. 50 ц.
адресуйте:

„ROBITNYK“

2335 W. 11th Str.

Cleveland, Ohio

Що таке Соціалізм?

Дехто каже, що соціалізм се така наука, котра радить бідним забрати гроші в богачів і розділити їх поміж себе, щоби в сей спосіб настала рівність поміж людьми, щоби не було між ними ні бідних, ні богатих. Але се не є соціалізм. В такий соціалізм може вірити лишень який там дурачина, що то звичайно вірить у всьо, що йому тільки сказати, а вірить, бо не розуміє нічого і не думає нічо. Як-би ми сьогодні забрали всі гроші в богачів і поділили їх поміж себе, то за тиждень, чи за місяць, чи за рік тих грошей в нас би забракло і ми пішли-б назад робити на капіталістів. А дальше таке забирає чужого майна є річю несправедливою і противить ся правдивому соціалізму, котрого основою є справедливість.

На мою гадку се слово "справедливість" є другим найбільшим і найкрасшим словом в людській мові. Слово "мама", як сказав Шевченко, се "найкраще слово" і воно є перше, яке чоловік вчить ся вимовляти в своїм житю. На тих двох словах висить наше житє і наше щастє; без матери нема життя, а без справедливости нема щастя.

Я вже сказав, що основою соціалізму є справедливість, а эсли без справедливости нема щастя,

то се також значить, що й без соціалізму нема щастя. Справедливість, соціалізм і щастя — се така "свята трійця", в котру ми мусимо вірити, як хочемо добути нашу душу і наше тіло з капіталістичного пекла.

А як знаємо, що соціалізм се така наука, що опирає всі свої виводи і правила на справедливости, то і не тяжко буде нам відповісти собі на питаня "що таке соціалізм?" Ми навіть не потребуємо просити високовчених професорів, "гадукатів" або попів, щоби нам були ласка відповісти на се питаня. А хочби ми і запитали їх, то їхня відповідь булаб для нас так само незрозумілою, як і всьо инше, що вони говорять.

Запитав я раз такого вченого головача, що таке соціалізм — а він мені так відповів: "Соціалізм, се э соціально-економічні теорії і гіпотези Карла Маркса". Ну, багато між нами таких, що можуть пояснити, що се таке "соціально-економічні теорії і гіпотези"? Ба, до гімназій мало хто з нас ходив, а в майні таких слів не почує, хоч-би сидів там і сто літ.

Ми відповімо собі на се питаня по просту і скажемо, що соціалізм значить тільки, що справедливість, а хтоби крутив інакше і казав, що соціалізм, то рабунок, або безбожність, або неморальність, або яка инша погань, то такий чоловік не знає, що він говорить, або хоч і знає, то навмисне бреше, бо йому хтось за се платить а може його фах такий, що він жиє хитрим способом з чужої праці. Ви не знайдете на світі правдиво чесного і розумного чо-

ловіка, щоби він виговорював нісенітницї на соціалїзм.

Пригляньмо ся тепер близше сїй соціалїстичній справедливости, як вона виглядає в практиці та як при її помочи можна осягнути в житю щастє і задоволенє. Ми чули до тепер про справедливість в двох місцях. Одно з них, то церков. Правда, в церкві говорять про справедливість дуже, а дуже маленько. Кажуть там таке: грішнику, по смерти станеш на суд перед Богом і він буде судити тебе після справедливости. Отже церков обіцює нам справедливість аж по смерти. За житя велить нам бути праведними і боязливими — а головно стерегти ся соціалїстів, бо се безбожники! Другим місцем, де мож почути про справедливість, є суд. Там ніби то дбають про се, щоби люди жили між собою по справедливости, не рабували і не окрадали один другого, а як хто вкраде, то його замикають в криміналї, а знов як убє, то і його убивають так, що се виглядає ніби-то справедливо і така судова справедливість є необходимою між людьми і вона булаб найгарнійшою установою в ладї суспільнім, як-би не се лихо, що сам той лад стоїть на несправедливости; отже повної справедливости в судах нема і доти не буде, доки не настане між людьми лад соціалїстичний. . . . .

Лад соціалїстичний або соціалїзм домагаєть ся справедливости у всїх людських ділах, великих і малих, найбільших і найменчих. А найбільшою людською справою є житє чоловіка. Тут соціалїзм каже: чоловіче, ти маєш право до житя. Житє се твоя свята власність, твєє найбільше добро: ніхто не має

права тобі його відбирати або вкорочувати. Дятого соціалізм є ворогом війни, котра нищить людське житє, а соціалісти є садинокими людьми на сїм світі, що дійсно і з щирого переконання виступають проти війни та агітують проти мілітаризму, значить, проти удержуваня війська і видаваня державного майна на воєнні ціли.

Соціалізм є садинокса наука, котрої головним змістом є матеріяльна сторона людського житя. А ніхто не заперечить, що найважнійшою для нас справою є влаєне ся матеріяльна сторона житя і наше щоденне житє є ясным доказом, що ми головно звертаємо наші думки передовсім на такі річи, котрі є в звязи з добром нашого тіла. Ми добре знаємо, які є потреби нашого тіла і що воно мусить мати, щоби душа не погнівала ся і не покинула його. Щоби сєсю чудову пару, тих двох добрих товаришів — душу і тіло — щоби їх вдержати в купі, до того є потрібні три річи: їда, одїж і хата. Без їди без хліба, чоловік гине з голоду. Без одїжи він замерзне в зимі, а хоч і є краї, де нема ніколи зими, то однак годї, щоби всі люди там жили, бо місця забракне. Без хати так само чоловік не може обійти ся: звірина хоч ніби то нерозумна, а таки вмєє зладити собі якийсь захист, де вона відпочиває і криєть ся перед бурею і слотою.

До тих трох річий, до їди, до одєжі і до хати чоловік має природне право, значить, він може своєю працію ті річи собі дістати і ніхто не має права йому в тім перешкаджати або недопускати його до землі, з котрої ті річи походять. Та на жаль між людьми завели ся такі порядки, що один чоловік

став в тих річах залежним від другого чоловіка, або сказавши се яснійше, люди стали залежними від панів. Земля, яка по справедливості повинна-би належати до всіх людей, бо всі люди мусять з неї жити, вона сьогодні належить до малої частини богачів; вони її загарбали у свої руки і кажуть людям так: хочете жити, то працюйте. А люди відповідають: так, ми без праці не хочемо їсти хліба, але де нам працювати, як у ваших руках і земля, і ліс, і копальня і фабрика і цілий світ. А пани знов говорять: ходіть до нас на роботу; працюйте, так як ми вам прикажемо, а з голоду не згинете. А за се, що ми вам даємо роботу, ви нам дасте половину з того, що заробите. Приміром так: добудете з під землі тону вугля, котра варт три доляри, то з того буде доляра і пів для нас, для компанії, а доляра і пів для вас. Правда, ми компанійники вугля не добуваємо, а їздимо собі автомобілями по свіжим воздусі; вуглє добуваєте ви, майнери, але майна наша і тому ми дремо лико з вас — ділимо ся з вами вашою працію.

А мудрагелі кажуть, що то соціялісти хочуть ся ділити гришми богачів. Э діленэ на світі: ділить ся богач — нероба з робітником його тяжкою працію, ділить ся компанія зі своїми робітниками, ділить ся один мільонер з тисячами своїх наємників їх власним добром, а відтак пускаэ між них тумана, що він їх добродій, що то соціялізм взиваэ до ділення. Яка велитенська брехня! Соціялізм власне хоче скасувати се діленэ, яке тепер практикують капіталісти на робітниках. Соціялізм каже, що робітник, що чоловік кождий маэ право називати своїм

і задержати для свого власного ужитку всьо те, що він своєю працію сотворить, всьо те, що він дістане в заміну за плоди своєї праці. Так по справедливості повинно бути на світі, а не щоби той, що працює, ділився примусово своєю працію з тим, що йому ані не помагав, ані в заміну нічого не дав.

А щоби на світі так було, щоби кожний працював на себе і своєю працію не ділився з тими, з ким не має охоти ділитися, то треба скасувати старий лад між людьми. Той старий лад називають капіталізм. Тепер за капіталізму люди тримаються сеї засади, що для щасливого і приємного життя кінечним є капітал, потрібні є гроші, і чим хто більший капіталіст, чим у нього більше грошей, той має ліпше місце в життю, в життю приватним і в життю публичним. Тепер тільки багатого мають за мудрого, за доброго, за ретельного; його поважають, вибирають до всіляких урядів, в його банку бідний складає свою мізерну сотку, в його фабриці, в його майні складає своє здоров'я і життя.

Соціалізм каже, що цілий сей золотий, капіталістичний бизнес треба скасувати. Соціалізм взиває людей, а особливо бідних, тяжко працюючих робітників, щоби вони подумали над своїм положенням і пізнали, що вони далеко краще заживуть на світі, як не буде капіталістів, не буде компаній дармоїдів, а ціла земля зі всім, що знаходить ся на її поверхні і в її нутрі, стане спільною власністю всіх людей.

Отже соціалізм значить, що все, що люди разом, спільно уживають, вони повинні також разом спільно посідати. Се називається публична власність публичних ужитків. Ми таку публичну влас-

ність публичних ужитків бачимо вже й тепер і знаємо що вона є доброю і можливою. В старім краю люди мають публичні громадські пасовиска і ліси. Таке пасовиско, такий ліс належить до цілої громади, є публичним ужитком. Публичним ужитком є дороги в старім краю є також залізниця, що неналежать до ніякої компанії, але до цілої держави і є публичною власністю. Публичною власністю є школи, пошта, денеге телєграф і телєфон. З того бачимо, що соціалізм не є лишень пустим балаканєм безбожників і дурнів, як нам говорять люди старої суспільної віри, але той соціалізм є чимось правдивим, фактичним, що можна бачити очима і міряти долярами і центами.

І соціалісти кажуть так: як люди можуть спільно посідати землю, школу, дорогу і другі ужитки — то чому не можуть посідати спільно також і всього иншого, що служить для загального добра? Чому неможуть бути спільною власністю, приміром всі фабрики обува, всі робітні одіжи, всі млини, пекарні, поля, ліси, тартаки, копальні і всьо, що служить до піддержання людського життя?

Чому мають люди працювати в них на капіталістів, бути залежними від них що до платні, часу і роботи, а не мати права до того, до чого природно мають право? Якому чортови здав ся такий лад, де, приміром, я не маю що їсти і хочу працюю добути собі з лона матери-землі кусник хліба, а тут стає переді мною панський посіпака і каже мені, що нема роботи! Хиба він сотворив мене, хиба він сотворив сю землю, з котрої я вийшов і до котрої я маю те саме право, що дитина до матери? Як він

мене не допустить до неї, як він скаже, що вона вся належить до компанії, до "боса", то де я знайду средство до життя на місяці, чи де?

Оттакий то старий капіталістичний лад! Чоловік чоловіка відганяє від землі, рабує в нього найсвятійше право до життя, щоби тільки сам, наче ся свиня в кориті, міг як найбільше захланути.

Соціалізм каже, що такі нерозумні свинячі порядки треба скасувати і завести такий лад, щоби кожде людське пацятко мало приступ до корита. Нащо має одно нидіти і гинути з голоду, а друге ломати величезним черевом і шинками автомобилі під собою! Наша мати земля така богата, що може прокормити далеко більше людей, чим тепер на ній живе, але люди самі винні, що не всі мають подостаток хліба, що не в кожного добра одежина на хребті і мешкає в темних і смердячих норах, з котрих його викидають на вулицю, як не заплатити високого ренту.

За соціалізму так не буде. За соціалізму життя буде можливим для кожного, хто є фізично спосібний до життя, без огляду на се, чи він є спосібний до праці, чи ні. Буде спосібний, буде міг працювати, то роботу знайде і буде мусів працювати, як не схоче ходити з порожнім жолудком. Дурничками як тепер, за соціалізму жити годі буде, бо ніхто не схоче добровільно працювати на такого дармоїда, що здоров і може сам на себе робити. А всі ті гладкі і круглі панове, які сьогодні тільки й роботи мають, що рахують гроші і роздумують над тим, як-би то найгарнійше забавити ся — всі вони за соціалізму будуть мусіли взяти ся до якоїсь пожи-

точної праці, як не схочуть голодувати. Бо щоби робочий народ вічно кормив своєю працею таких здоровезних бугаїв, се занадто несправедливий звичай, щоби міг вдержати ся довше між людьми. Часом рівняють капіталістів до блох, які живуть на собаках, але вдійсности то капіталісти є далеко гірші. Ще ніхто не бачив, щоби блохи зіли коли собаку, хоч і ссуть кров з неї, але скільки робітників вже згинуло з вини капіталістів, то тільки Бог святий знає. Виходить таке, що не блоха їсть собаку, але собака їсть собаку, дві рівні собі істоти нищать одна другу, чоловік-капіталіст позбавляє життя такого-ж як і він чоловіка-робітника. За соціалізму таких блох в людській подобі, таких галапасів живучих чужою працею, не буде. Кождий, що заробить, те і дістане — дістане повну вартість своєї праці без ніякого ділення ся з працьодавцями. Працьодавців за соціалізму не буде; народ сам буде своїм працьодавцем, бо вся робота в цілім краю належати-ме як спільна власність до усього народа і всі справи будуть уладжені і ведені в такий спосіб, який більшість загалу признасть добрим і відповідним.

Отже бачимо, що за соціалізму буде кождий мусів працювати сам на себе і роботи буде доволі для всіх.

А що-ж стане ся з тими, що не будуть могли працювати? --- запитає може дехто. Діти, старці, немічні, каліки --- хто буде на них працювати за соціалізму? Будуть працювати ті, що й тепер працюють на них — інші люди, ті, що можуть працювати. Соціалізм значить братерство, соціалізм зна-

чить, що всі люди є дітьми тої самої матери землі і становлять одну велику родину. А в родині як буває? Чи всі працюють? Чи всі сильні і здорові і спосібні до праці? Чи викидають з родини маму, дитину або батька старого тому, що не можуть працювати? Відносини, які є сьогодні в кожній приватній родині, такі відносини настануть за соціалізму в цілій людській суспільности. І не такі, але ще гарнійші. Неморальність капіталістичного ладу затроїла також і життя родинне і ми добре знаємо, як то нераз члени тої самої родини гризуться за "маєтки". За соціалізму не буде причини до чогось подібного і правдива братерська любов запанує так в кожній поодинокій родині, як і в цілім людським роді.

Такі то є головні основи соціалізму і така наука соціалістична. А хто зве себе соціалістом одиноко для того, що він до церкви неходить і попів не слухає, сей прибрав собі фальшиву і своїм поглядам зовсім невідповідну назву. Соціалізм виступає проти попів тільки там де вони виступають проти нього і стають в обороні капіталізму. А се чинять не тільки попи, але й всякі інші люди, а навіть і правдиві безбожники.

Завданєм соціалізму є спасти людське тіло від голоду і холоду, а сього спасення потребує всякий однаково, чи він вірить в Бога, чи ні.

Дамян Бориско.

Скрентон, Па. 19-го Серпня. 1915.

●диноюю в Америці Українською соціалістичною
— часописею з "Робітник." —

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗІЇ КОЧАН
ЗДА

КАРТИНИ З ВІЙСЬКОВОГО ЖИТЯ.

Ж. ВІЧИНСЬКИЙ.

Ж О В Н І Р .

ОПНО

ІВАН ФРАНЧУК.

О Ф Е Р М А .

ОПНО

Ціна 10 центів.

Бібліотека Дому
Йосифа Кочана
Chicago, Ill.

Ч. ....

1915.

З друкарні „Свободи“, 85 Grand Street,
JERSEY CITY, N. J.

Ж. БИЧИНСЬКИЙ.

ЖОВНІР.

Дістав від жінки лист: „Василю! Василю прибудь чим скорше, я слаба, дитина слаба, мн опущені, нема ні сусіда, ні приятеля — прибудь хочби тільки показати ся”.

І він вже десятий раз відчитував сей лист кровю писаний і червоними видавали ся йому букви і сльози бачив на нім кроваві.

Пійшов просити капітана о урльоп. Капітан розсердив ся, — ти ще рекрут, урльопу не дістанеш, тобі не можна дати. Ти жінку хочеш відвідати? А звідки ти маєш жінку?

Василь розказав, що його реклямували, і що тоді оженив ся, що відтак повернув старший брат з війська а його покликали.

Капітан здвигнув раменами — не дав урльопу.

Василь не знав, що з ним діє ся, в очах йому почорніло, захитав ся і на пів притомний пішов на еґзецирку.

Його мрії, його думки, його душа полинули до рідної хати — до жінки, до дитини.

А тут на еґзецирці, кождий його рух, кождий зворот, кождий крок коштував його страшного болю, слідів кровавих, зітхань нелюдських. Капітан зарядив відпочинок. Жовніри порозходили ся. Одні поспішили до жида, що продавав горівку та булки, одні позакурювали папіроси. Всі жартували та сміяли ся.

Василь не міг устояти ся на ногах, положив ся на землю, та зітхав тяжко.

Надійшов попри него капраль: — Ти сучий сину, положив ся на землю, вставай! — і кокнув Василя. Василь не обізвав ся. Підніе ся з землі, прийшов до себе, і до голови прийшла думка, що додала йому сили.

Він рішив ся без позволеня пійти до хорої жінки. Нічим йому війскові принеси, йому жінка вмирає, тож її мусить відвідати, хочби мав і головою наложити.

На гадку о жінці і дитині, почув страшний в серци тягар, що давив йому рамена, голову та ціле тіло.

Ніколи ще не видав ся йому так тяжким гвер, так тяжким торпістер, так тяжкою шанка на голові.

Йому пригадали ся послідні хвилі пращаня з жінкою, з маленькою дитиною при грудях. Він бачив її таку сумну, страх сумну, бачив її біль і сльози, бачив її розлучену на довгі часи.

Страшно затужив за нею. Вона гідна найбільшої жертви від него. Вона — моє жите — чула себе так щасливою при моім боці, вона була мені слугою — найвірнійшою слугою, найбільше відда-

ною. Сама так хотіла. Мій усміх був для неї небом, моє вдоволең для неї райом.

Все те упірно стояло в його уяві, та збільшало біль несказаний.

Він поповнить сей злочин, він здезертерує, щоби відтідати — побачити вмираючу жінку. — Ах! біднаж вона!

Туга його збільшила ся, хапала розпука.

Чому нас розлучили? чому? Чому вона така нещаслива? А так її зі мною добре було...

Він видів її знов: як рвала ся за ним, коли їхав до війська, як хапала ся коліс, як цілувала його по руках.

Він бачив її сльози, що цюрком лили ся.

Він еще чув той предовгий, горячий її поцілуй. А до уший його долітали її риданя, її зойки, котрим на глум ставала його нещасна судьба.

А як вона пригортала до грудий дитину...

Біль його все збільшав ся та давив і рвав його серце.

А постанова утечі з війська тим сильнійшою ставала.

Його думку гнетло питане: Чому ті люди такі без серця, без душі, без чувства? Чому його по волі не хочять пустити? Кажуть йому служити... заперти ся всього... всього...

А там жінка хора — жінка марне гине.

Ні, він таки забуде на заказ капітана. Він опустить касарню... здезертерує.

А однак коли він тільки прийшов до війська, його вчили: забудь про дім, забудь про себе, забудь про все, — служи вірно.

Він служить вірно... він став ся псом для свого пана. А коли йому жінка вмирає, їм байдуже, вони сего знати не хотять. І жили йому набреніли, п'ястук стискав і зубами скреготав...

Він був безсильний...

Однак туга за жінкою перемогла його військову присягу.

Наслідки були йому нічим, він їх тепер не бачив.

Коли вернули з еґзецирки до касарні, Василь незаметно користаючи з неуваги жовнірів, висмикнув ся з касарні. Мов божевільний перебіг через місто, дістав ся за рогачку на чисте поле. Була вже осінь. Поля сумні, обідрані, насторчені острим тернем. Денеде біліли останки незвезеного збіжа. Якось так всюди сумно, що на плач збирає ся. Сьвіжий воздух з поля повіяв і на Василя і розвіяв горячку з його тіла. Він чув ся вільним. Ось який я пан — подумав собі — йду до дому, щоби більше не вернути. Три роки служи — а ти жінко і дитино гинь, пропадай. Щож вони пічнуть без мене? Пан Біг хиба погодує їх — а сльози так і крутять ся йому в очах. З поля звозили вже послідні снопи, а Василь бавив свої очи тим видом — гарні, товстенькі коники весело тягнули повніський віз збіжа. — І в мене були такі коники — погадав Василь — і я так звозив збіже, ось тамтого року, жінка накидала снопи. А тепер? Тепер всьо промахнулось, щезло, і неверне ся більше. Ся природа, з котрою він зжив ся, сї поля безкрайні, тягнули його до себе, манили його очи, його серце. Василь забув про все, що з ним діє ся;

він чув себе щасливим, коли почав тужити за тими добрими часами, котрі так весело йому спливали. Він видів свою Маруню щасливу, він бачив її гарне лице, її усміхнені уста, її очи, палаючі любовю, він бачив її матірю, він тулив до себе Іванка, він радував ся в душі. Так увійшов він спорий кусень дороги.

Коли однак побачив з далека рідне село, яке розложило ся в долині над кристалевим гірським потоком, знов занепокоїв ся. Хотів здати собі справу з того, що з ним діє ся. Глянув на себе, побачив військовий мундїр, почув що він жовнір. Йому станув перед очима лист жінки, він бачив свого капітана, недоброго чоловіка, бо не хотів дати урльоцу. Йому пригадала ся присяга військова, зложена на вірність цареві, йому ще бренїли в ухах сурові приписи військові і строгі карі.

Таж він і своїй Маруні присягав, коли їх вго-мость вінчали.

Він не міг поняти, котра присяга більша, котра милїйша Богу, чи зложена на вірність жінці чи цареві.

Все таки здавалась йому жінка ближшою чим цар, ближша чим військо; його там мучать без потреби, а в дома ні кому пійти в поле, ні кому зібрати збіже, ні заорати, ні посїяти, а жінка хора — вмирає, і мале дитятко хоре — вонож нікому нич не винно, а так мучить ся. Василь бачив, що на сьвітї нема правди, видів, що йому діє ся велика кривда, що цілий сьвіт несправедливий. Так тяжко стало йому на серці, що аж зойкнув страшенно.

Всі без серця, без чувства, батько рідний, брат

рідний. Вони, вони вирекли ся його, відцурали ся його, бо він взяв бідну наймичку за жінку, вони хотіли маєтків, вони раді, що він у війську, вони хотять, щоб вона бідна, сама, опущена загибла з дитиною. Боже! Боже! чом нема правди на сьвітї?

На дворі вже смеркло ся. Сонце вже давно зайшло за темний лїс. Цїла природа приняла попурий вигляд. Василь вже доходив до рідного села, до хорої жінки, до дитини. Ось вже зачали ся жорчі та верби над потоком, на скраю села. Із за хмар виглянув кровавий місяць і своїм поглядом наповнив весь сьвіт якимсь страшним сумом, якимсь невисказаним горем. Цїла природа вливала свій сум у серце Василя, всьо побільшало його біль; і шелест дерев, що блищали до місяця, і шум трави і непрозора мрака, що застелила землю.

Увійшов в село. — На сторонї побачив свою хату сумну, обідрану, опущену. Ввійшов на подвірє. Не загавкав весело пес на привитанє пана, не відізвали ся від жолоба конї. Тиша як на кладовищи, котру від часу до часу переривало переразливе пугканє сови.

Ввійшов у хату. Ударив його сопух мертвеччини. — На ліжку, на голїй солемі лежала його жінка. Від горячки щокї паленїли, а на лицї вистушили плями. Сопух хоробливий струями розходив ся по хатї.

Побїч неї спала мала дитина, суха, жовта мов листок на деревинї в осени.

Сльозами зайшли Василеви очі. Закровавило ся йому серце. Притулив руку до чола жінки, дитини і поцілував обоє в чоло. Вона отворила поволи

свої западені від болю очі і глянула ними на Василя. Не здивувала ся побачивши його.

— Я знала, що ти прийдеш, я чула як ти виходив з касарні, я чула як ти йшов, як ти отворив ворота, двері від хати. Добре, щось прийшов, Бог тобі за се винагородить, я тобі за се вдячна.

Вхопила своїми ослабленими раменами його руку і вїлась в ню щоками. Василь вирвав руку. Її рамена безсильно упали.

— Боже, винагороди і їх, що тебе пустили, що я тебе оглядаю, вже більше не побачу тебе — відказала глухим стоном.

Василь здригнув ся. Припав до ліжка і гірко зарідав.

— Жінко, жінко! не дякуй Богови, вони мене не пустили, я сам втік, мене тут тягнуло, рвало, кліщами за серце рвало, я хвильки не мав спокою, як дістав лист від тебе, я втік з війська, дезиртирував, вже десь жандармерія шукає за мною, зловлять, скують, звяжуть, вкинуть до в'язниці. Ох, горе, горе!

Попа в нестяму. Йому привиділо ся, що до хати прийшли шандарі, двох їх було, один став при дверях, другий приступив до него. Він бачим як один з них витягав ланцюшки, як жінка вхопила його в свої обійми і боліючим зором благала жандарів, щоби йому нічого злого не робили. Вони однак на ню не зважали, скували його як злодія послідного, а вона все його тримала в своїх обіймах, страх кріпко тримала. Жандарі дерлись з нею, вона їх кусала до крові по руках, вони

розлютили ся, один ихнув її, вона покотилась за-
ляна кровю.

Василь зойкнув, страшна мара наїсла йому на
очи! Він зірвав ся на ноги і мов скажений зарідав:

— Я тут не видержу, тут пекло!

Жінка дивилась на него умираючим оком мов
на божевільного, а зміркувавши, що Василь хоче
відійти, кинулась на постелі, витягнула свої сухі
руки до него:

— Василю! не йди, лишись, до завтра, я чую,
що завтра вмру, справиш мені похорон, дитиною
зарядиш. Лишись, Василю, се моя послідна прось-
ба, послідна!...

І руки до него витягала і лискучими очами
його молила.

Він вхопив ся руками за голову, дер волосе
на собі.

— Ах, жінко, жінко! не рви мого серця, не риж
його, бо страх ріжеш своїми словами. Я мушу йти,
я тут не лишу ся, я тут згину. Ах, мені вже не до
житя!...

Сльози так і цюрком пустились йому з очий,
протяжний рев продер ся з його грудий, вхопив
шапку і вилетів з хати.

Жінка онамяталась. Надлюдська сила її опа-
нувала, зірвала ся з постелі, вхопила на руки ди-
тинку, вибігла на двір, припала до воріт, сили стали
її опускати. Стала ревіти:

— Василю! Василю! верни любчику, на, возь-
ми дитину, забери її з собою, занеси її тим недо-
людкам, тим катам, най зворушить ся їх камінне

серце, возьми бідну дитину, се кров твоя, тіло твоє, кинь їм під ноги, нехай спонеліють, счезнуть!...

Кричала нелюдськими голосами в ясну погідну ніч а відгомін її слів розносив ся далеко, далеко по тихому селі. Десь на другім кінці села рознеслось гавканє псів і знов мертва тишина.

Заплакала на руках дитина. Мати опам'ятала ся, послідними силами пригорнула дитину до грудий і опираючись о пліт, о стіну, пошлепа ся до хати. Сили зовсім її опустили, ледви переступила поріг, покотилась на землю, не могла вже добити ся до ліжка.

. . . . .
На другий день вечером старий жебрак поступив в хату, почув сопух трупа, наробив крику, збігли ся люди, на землі лежала мертва жінка а побіч неї сухе, жовте дитятко.

. . . . .
В той самий час найшли люди в лісі, на другому кінці села, повішеного трупа Василя.

Іван Франчук.

ОФЕРМА.

Була ніч.

На ратушевій вежі ударило пів до дванадцятої. Жовнір, що стояв на сторожі при військовім арешті, проходжував ся міровим, важким кроком і від часу до часу глядів бистро в вікна, що споені кратами виходили на міську площу, звану кінською торговицею. Вокруги жовніра розливала свій чар і поезію літна ніч, тиха та люба. З противного боку, з шинку, розлягав ся голос музики, чути було вигошкуване і крики гуляючих людей. Улицею, що вела по при жовтий, сумний арештантський будинок, спішили домів припізнивші ся люди. Вертали вже пізно, але з їх голосної розмови пізнати було, що веселі та що за чаркою забули про життєве горе. Та ні краса природи, ні забави в шинку, ні веселі розговори людей ідучих улицею, не викликали в душі жовніра ніяких давно минулих згадок, ніяких поривів молодого серця. Чар літної ночі не мав пристуну до його грудий, не леліав зболілого серця, не пестив ся з його думками, бо грудиь тота була

оружена військовим плащем, та стеріг її обовязок, свій жовнір в тій хвили повнив.

Важка то була служба, а ще важкіші слова райтра, якими промовляв він до жовніра, коли завив його тут на сторожи.

— Уважай, бра', — говорив він — пильнуй добре, щоб який арештант не утік, бо нещастє твоє. Стрільай, нехайби то і твій рідний батько був. Чуєш? е будь офермою, та не зроби сорому компанії.

Фрайтер вже давно відійшов, але слова його лишилися без відгомону в душі молодого Петра. Страшили ним цілим, а його наука застрягла нанім слові: смерть — і викликала в його умі фанстичні, кроваві події. Петро чув, що він на ставищи вельми важнім, та небезпечнім і так пенявся своєю задачею, що білий стовп, який ояв недалеко него, взяв за чоловіка. Йому здалось, що се якийсь небезпечний ворог зближаєсь будинку, щоби помочи арештантові в утечі — Петро, вхопивши гвер обіруч, крикнув в голос: "Стій, бо стріляю!"

В тій саме хвили переходило улицею двоє людей. Був се мужчина і жінка, ще побравшись під ки спішили серед любої розмови домів. Почувши як Петра, здрігнулись, а дальше, не розбираючи чого, почали що сил утікати. Петро не розміркувши навіть, що стовп, що ге взяв за чоловіка оїть, а утікає хтось инший улицею, звернув ся в орон утікаючих і підніс гвер, щоб вистрїлити. Свій критичній хвили однак рука відмовила послужити, серце молодого жовніра забилось молотом, но почали дрожати і він поневолі опустив гвер.

— Ні, не моя сила стріляти до чоловіка — сказав до себе. Я справді оферма.

По часі спізнав свою ошибку і то було причиною, що думки його звернулись відгепер на новий шлях. З його голови не виходило слово: оферма. Воно довго виринало з його нутра, збирало при-токи, аж триснув ручай гадок і дозволив побачити події його жовнярського життя.

*

*

*

Петрови пагадав ся час, коли він вступив до війська. Тямить дуже добре, як жалко було йому, коли побачив свої кучері на землі, та як його опісля вимили, розчесали і прибрали в військовий мундур. Петро став наче инший чоловік. Поглянув в зер-кальце, що мав при собі і не спізнав себе, а кап-раль, побачивши перестроєного Петра і сам ска-зав:

— Ось тепер ти хлопець в мене а не який там небудь хлоп, калакунь. Тепер ти жовпір, а не жа-ден „цивіля”. А як тебе називають?

Петро сказав своє імя.

— Ну, добре Петре, справуйже ся, як нале-жить, а як за місяць вийдеш зі мною по „бефелю” на прохід, то ну, ну! дівчата аж лишнути будуть до тебе. А може ти яку там в дома лишив? Пльонь те-пер на ню. Тут кождий жовнір має свою дівчину.

Петрови аж лекше зробило ся на серци, коли почув такі ласкаві слова.

— Видно, не дуже страшні ті старші — по-думав собі. Може Бог якось поможе.

Не довго однак тревали хвилі утіхи для Петра. В житю військовим не тратить ся дармо часу. Тогож дня таки зібрав той самий капраль всіх новобранців в один гурт і держав з ними „школу”. Говорив він, що кожний жовнір повинен чисто ходити, пильнувати добре своїх річий, слухати старших, бо за неслухняність кара, а навіть і смерть і многі інші річи, котрі жовнірови знати конечно. Наконець хотів капраль впоіги новобранцям замилюванє до возного стану, та дати пізнати, яке високе місце сей стан займає в житю суспільнім. Капраль славив ся у війську добрим інструктором, от і він, щоби виложити свою річ, як найпростійше, порівнував слої суспільні з щєблями драбини.

— Жовнір — говорив він — тримає верх над усіми, значить ся, він стоїть на першім, найвищим щєбли. Під ним, на другім щєбли є кінь пана капітана, потому цілий „ринтунок” жовніра по порядку одно за другим, і так: гвер, торністра, мундур, феца — а на самім останку вже с. є на найнищим щєбли самі цивільні люди, котрі нехай там ділять ся, як хотять. Так бачите, войсковість є найважнійша річ, а найважнійша вона тому, бо войськовим є і сам найяснійший цїсар, пан капітан, пан „лайтман” і я, ваш пан капраль.

І много єще говорив він на сей темат, а коли з говореня аж упрів, поглянув бистро на рекрутів. Вони мов камінь неподвижно сидїли і здавало ся, неликали його слова. Поглянув також на Петра.

— Повтори мені ті щєблі сказав.

Петро задумав ся було над словами капраля. Йому в першій хвили не могло помістити ся в голові, що він така велика особа.

— І як то — думав собі — не вжеж таки наш єгомость, наш війт низше стоять на драбині від пана капрала, або і від мене? Не вжеж таки низше і від моєї феци? Ось того яби був ніколи не казав. І так задумав ся над сим нечуваним доси для себе порядком суспільним, що і не порозумів добре питання капрала.

— Повтори, дурню — крикнув капраль вже сердито.

Петро зрозумів, що йому треба відповідати і він зірвав ся на рівні ноги з лавки, на котрій сидів. Несподіване питанє, строгий погляд капрала і дивне його розумінє про щєблї в єрархії суспільній збентежили його цілковито. Він зачав говорити:

— На першім місци стоїть моя феца, потому наш єгомость, кінь пана капітана, наш війт, гвер, а на кінци ви, пане капраль.

Капраль аж заломив руки на таку відповідь.

— Що ти, „наскудний цивіля” говориш? і пристунив по сих словах до Петра. — То у тебе на першім місци феца твоя? — і підніє руку. — То війт і твій єгомость перші, а я послідний? — і рука капрала спочила на лиці Петра раз, другий і третій, так, що аж відгомон поніє ся по кімнаті.

Петро охнув і вхопив ся рукою за лице, але капраль накричав, бо жовнір не сьміє і рушити ся, хотяйби його некли, не то що били. І не рухав ся Петро, хоть веїх ударів в лице дістав мабуть чи не стілько, скілько щєблїв було в „суспільній драбині”, та за се пізнав він зараз на першім вступі, як високо стоїть жовнір.

— Но, я думав — сказав відтак капраль, якби хотів залагодити свій перший виступ — що з тебе буде нічого жовнір, а воно ось як! Не потрафиш повторити і так легкої річи. Шкода, хлопе, твоєї вроди. Боюсь, щоб не був з тебе оферма. Памятайже!

Воно так і стало ся. Те нещасливе слово „оферма” відбило ся ошісля не раз і не два о уши жовніра; воно дало причину до посьміховиска і глузovania над ним і неначе витиснуло печать на цілім його єстві.

Від того дня Петро немов перемінив ся. Він, що в дома чи то при роботі, чи на гулятиці, чи на річах все славив ся першим, тут неначе заковяз як тілом так і духом. „Наука”, а радше немилосерпа кара, якої зазнав зараз на початку нового свого життя, вигнала з него веселість і сьміхи і зробила його мовчаливим, замкненим в собі і тупим. Дивне диво, а одна хвиля зробила його не чоловіком, сьвідомим себе і розумним, а якимсь єством, що правда живим, та не понимающим нічо з того, що його окружало.

Від сего дня не міг ніяк навикнути до нових порядків. При муштрі не витягав ноги як слід, не зробив ніколи зручного і скорого обороту, його гвер був все нечистий, мундур не в порядку і в загалі не був жовніром, а правдивою о ф е р м о ю.

Правду сказати, не був він в кождім часі таким непонятливим. То діялось лише на муштрі, в касарняних мурах. Колиж Петро часом в неділю, чи сьвято вийшов по розказі з товаришами на місто, то за розмовою, сьміхами і жартами він

словно переображав ся. Ставав і собі веселим, його очи набирали огню, а лице краски. Та ті світлі хвили його життя тривали коротко і лучали ся рідко.

За його недбальство не дозволяли йому виходити з касарні і за що небудь карали. Правда не він один отак мав ся; доводилось і всім товаришам зазнавати подібної долі, та тільки він зазнавав її найбільше з усіх. Що небудь тільки не зробив в лад, нехай і як маленька се провина, а вже не минає його караюча рука старшого.

З першу нарікав тяжко на свою долю, умивавсь дрібними сльозами, а опісля — привик. Не соромили його більше кари і наруги. Зносив все терпеливо і мовчав, а тільки на дні його душі містив ся жаль до людей і світа.

*

*

*

Петро на хвилю пристанув. Місяць викотив ся в повні на небо і посріблів стіни тюрми. Музика в шинку перестала грати, люди порозходили ся домів, все стихло, а тільки бідний шилдвах стоїть і нильнує такихже бідаків, як і він. Стоїть, похилив голову і снує дальше свої невеселі думи.

— Ох, коби скорше, коби свого добути — щемить його серце — а тогди...

І переривають ся його згадки з військового життя, а пригадуєсь рідне село, похила хата, стара мати, рідня, нагадуєсь чорноброва Ганна, керниця, верба, та тільки інших річий, що лекше на серци стає і біль уступає місця рожевій будучности. Надії, неначе чорноброва Ганна пестять його душу.

Втім почув він легонький шелест за закратованим вікном. Приємні сни пурхнули як мала пташка, коли побачить яструба і — опісля вернула ся дійсність. Він поглянув в вікно, але за решіткою тихо і в округ него нема нікого. Тільки місяць що раз яснійше сьвітить, а з міста доходить глухий гуркіт фіякрів.

— Мабуть причуло ся — думає Петро і починає знов ходити. Та тільки дармо вже силує ся навязати нитку милих спомнів. Гадки його звертають ся знов до теперішної хвилі, а вона ось що йому несе.

Тому місяців три назад закликав Петра фірер до себе і обявив коротко, що від сеї хвилі бере його за свого служачого.

— Уважай каже — на мій мундур, держи його в порядку і берись таки зараз за діло, бо за годину вийду на прохід.

Петро знає, що то значить обслуговувати фірера, тим більше, коли він вибпраєсь в місто. Знає, що гузики при „вафенроку” мусять блистїти, щоб аж разило в очи, а „купля” так яснїти, щоби в нїй можна як в зеркалі побачитись, та він відає і се, що доступив великої ласки, що товариші стануть йому завидувати і що жаден інакше тепер не скаже, як:

— А, диви, Петро „пуцер” пана фірера!

Знайшовшись так несподівано в новім станї, Петро взяв ся щиро за роботу. „Обклюнав” насамперед „пантальони”, вищїткував, що аж піт на чоло виступив, а щоб не було видко нї одної плями, ще й виправ і вивісив на вікні до сонця. Відтак взяв ся за черевики, вичистив „екстра” шапку

(се значить не комісьну, а куплену в склепі) і наконєць взяв ся до вафенрока. Вже сердешний намозолпив ся досить над пантальонами і черевиками, а тут мусів працювати ще в більшім поті чола. Але тер ґузки аж руки мліли — і коли вкінці послідній ґузик вийшов з під його рук, блискучий мов срібло, — зітхнув важко, обтер платком чоло, а опустивши змучені руки на коліна, глядів вдоволено на білі ґузики а його очі немов говорили:

— Он, бач — моє діло!

Невдовзі надійшов фірер. Видно був в добрім розположеню, бо потягнув задуманого Петра за ухо і велів себе розбирати.

Петро стягнув один і другий чобіт, пантальони, а відтак подав сі, що висіли на вікні. На нещастє не висохли ще добре, а пляма, що не згубилась при щіткованю, стала по вишраню сподень ще виразнійша.

Лице фірера покрилось червоною краскою.

— То як — сказав — мокрі і така пляма?

Петро хотів щось на свою оборну сказати, але не встиг, бо фірер тими самими пантальонами, що їх прав Петро — почав Петра прати.

— Покажи черевики! — приказував дальше.

— А то що? — закликав. — Диви, як, за-
порошені?

Петро остовнів. Йому здавалось, що черевики вичищені як у жадного другого фірера, а ту в самій річи вкрило їх щось сірого. Забув бідняга, що коли заняв ся чищенням ґузиків, в той сам час

дин з його товаришів замітав кімнату, тай пороҳ ринав черевики, які він забув прикрити.

— Завинив! — подумав бідолашний.

Тої самої гадки був і фірер, бо в млі ока кив одним і другим черевиком на виновника. Розах був великий. Один черевик поцілив Петра під ко, другий вдарив його в скрань так сильно, що Петро зімлів і упав на землю.

Сего вже фірер не сподівав ся і правду скаати, налякав ся добре свого вчинку.

— Біда — подумав. Але чиж міг показати вій страх перед кільканайцятьма сьвідками? Ні!

він надроблюючи відвагу, якої не мав, гукнув ізко на товаришів побитого, щоб його відтерли поклали в ліжку.

— От і маєш жовніра — кричав в злости, ідбасьорюючись. — Дістав з легка по зубах і вже ого нема. Всі ви собачі сини. За свиньми таким одити, а не в жовнірах бути!

І полаявши ще так всіх по трохи, казав иншим правити діло за побитого, а сам вибрав ся на рохід.

Ледви не ледви прийшов Петро до себе.

— Ставай завтра до рапорту — радили йому овариші, а, бігме, скрутиш йому карк. Що то, к зі скотинною з людьми обходить ся?! А воює він же, воює...

Петро мовчав і стогнав хвилями.

На другий день він ледве здвиг ся з постелі. Гереміг однак себе і почав збиратись до муштри. Два синяки — один під оком, другий на скрани — ибігли мов дві великі сливки. Голова його боліла

дуже і так ослаб на цілім тілі, що ледви міг удержати ся на ногах.

— Ні, не годен я йти на муштру — упевнив себе і зголосив ся у того самого фірера, що його побив, хорим.

— Хорий? — закричав фірер. — Диви но, яка цяця! Марш мені зараз до муштри!

Иншим разом був би фірер може і дозволив пійти Петрови до лікарських оглядин, але нині він сего не міг ніяк вчинити, бо був би викрив ся його вчорашній поступок, а впрочім цілий його відділ подумав би, що він боїть ся і його повага потерпіла би на тим. В серці відчував він таки великий страх, бо за хлона посидів би бодай кілька день в самітній так званім „айнцельняку”, а се пошкодилоб в авансі на фельдвєбля.

З другої знов сторони знав фірер, що ще жаден жовнір не осъмилів ся вносити жалоби на „старшого” з боязни перед гіршими ще знущаннями. Тим то він і потішав себе і не ошиб ся в своїм численю.

Капітан як звичайно, так і того дня, коли жовніри стояли в рядах, переходив перед кождим відділом з осібно і оглядав своїх вояків, чи чпсто і в порядку вийшли до муштри. Побачивши Петра і його синяки, задержав ся і запитав остро:

— Що тобі?

— Мельдую послушно, що нічо.

— Як нічо, дурню якийсь? Може хто побив, кажи сьміло. Побив капраль, фірер, що?

— Говори, говори! — піддав по тихо товариш за ним стоячий, і Петра вже кортіло виска-

зати всю правду, коли саме тоді вплив ся в него погляд фірера, що цілком ясно казав догадувати ся:

— Мовчи, бра, бо буде зле!

— Петро поняв, що більше треба лякати ся фірера, чим капітана, тому то і відказав, що ішов по-темки через комнату і впав так нещасливо на желізний ріг ліжка.

— Хйба ти п'яний? — розсердив ся капітан.

— Ні!

— В чийм він „цугу” (відділі) — запитав капітан фірера.

Фірер відповів, що в його, а на дальше питанє, чи жовнір правду каже, відповів навіть не загикнувшись, що Петро прийшов з міста п'яний і вже побитий. Він навіть — се є фірер — мав намір приставити його за се до „рапорту”.

— Не пускати його більше на місто — приказав сердито капітан, а обернувшись, злаяв Петра, що робить встид компанії, а щоб се не повторило ся, казав замкнути його на три дні в темниці.

— Ого правдивий оферма! — дорікали Петреви товариші, коли компанія була в марши. Не говорити йому правди? А так маєш. Нема тебе чого жалувати!

Від того часу став Петро предметом насмішок ще й своїх товаришів. Глумливе прізвисьце „оферма” мов пришло до него і ніхто вже не називав його інакше. Навіть фірер, котрий став від тепер трохи ласкавіший для него, будучи в гурмі, кивав головою і кликав: „дурню, дурню”!

Але Петро не робив собі нічо з сего бо добре знав, що сї самі товариші, що тепер глузують з

него, зробилиб так само, як і він. Чи може не було вже подібних случаїв?

Петро стрепенув ся на сю згадку і невисказаний жаль стиснув його серце. Ходив хвилю, стараючи ся забути налетілі спомини, а в кінци махнув рукою.

— Ох, коби борше, коби до дому — прошептав і почав числити на пальцях, як довго ще має служити.

— Одна, дві, три, чотири неділі... дванадцять неділь... і кінець. Кінець горю, кінець безталаню — і до дому... до рідної неньки, під рідну стріху, на свободу і волю!

Він знає, що хата стара і подала ся, але він поки-що підопре її, поставить нову стайню, бо стара ще за него валила ся, щоб худібка не змерзла, пошиє шпінку... і в поле з плугом. Сьвята земля! О, як він її любить, і як буде доглядати! Ще більше, як мати свою дитину.

— О, не оферма я! — подумав. Тільки, пустіть мене там, де простір, де моя праця, де я виріс, де нема наставників, де моє серце. Ось як!

Петро неначе відродив ся. Ходить жвавійше, гвер не тяжить йому так, голову держить просто і глядить сьміло, а очи аж блистять.

А відтак, що дальше?

Відтак він оженить ся, бо мати стара і недужа. Треба в хаті молодій газдині.

Лице Петра ясніє з вдоволення, бо нагадала ся йому знов Ганна. Обіцяла подождати. Недавно писала мати, що Ганна навідувала ся, питала, коли він верне. Мабуть любить. Бідна дівчина, але тиха і працьовита. Будуть щасливі... Але хто мо-

же збагнути серце дівчини? Може вона вже з другим змовіла ся? Вона дівка така, як другі!

— Ні! — відповідає його серце і сумнів зникає з душі Петра, а радість розливає ся по його лиці і проникає його істоту.

В тій хвили почув він якийсь несьмілий голос:
— Петре, Петре!

Петро здригнув ся і мимоволі вхопив за ґвер. Обернув ся в сторону вязничого дому, з відки почув голос. Серце почало мов молотом бити в його грудях.

— Петре! — обізвав ся голос в друге, а сим разом вже мож було докладно розрізнити звідки він походив.

Се арештант виставив голову з-за решітки першого поверха і кликав Петра.

— Не пізнаєш мене? — говорив дальше. — Я, Іван Наконечний, камрат.

— Ах! — вирвалось з Петрової груди і він пригадав собі свого товариша, що снав в його відділі побіч него. Кілька місяців тому він на варті заснув і його засуджено на пів року вязниці. За своїми думками зовсім забув на него.

— Не могу спати — продовжав Іван. Нудьга така, що хоть головою о стіну. По сьвітї люди ходять, веселять ся, сварять ся, то бють ся, словом живють, а я між чотирьох стінами одинокий. Одними думками живеш, але і ті вже остогидли. Добре, що ти вартуєш. Колиб був пізнав, бувби скорше заговорив.

— Ба, брате — відповів Петро — жалко мені тебе, але знаєш, мені говорити з тобою не вільно.

— Матери їх! — буркнув вязень. — Чого боїш ся? Нікого нема.

— Нема, але може хто надійти. Вирочім не вільно, то не вільно!

— Що то не вільно? Послухай — говорив Іван. Я давно вже гадав утікати. Колиж тебе побачив, думаю, тепер на те як раз пора...

— Ані важ ся! — крикнув по половині в страху і в гніві Петро. — Лягай спати!

— Що, може будеш стріляти? Правда, я забув, що ти оферма — сказав згідно вязень. — Ну, ну, чорт тебе бери!

Петра мов хто ножем вколов в груди. Не досить, що в компанії всі ругають ся з него, а ще і той вязень кидає йому в очи згідне слово за се, що повнить обовязок. Його взяла досада так велика, що колиб Іван був учинив найменший рух, щоб сповнити свій намір, він не роздумуючи довго, бувби привитав його горячим оловом. Але і вязневи мабуть жалко зробило ся свого пориву, бо по хвили зітхнув тяжко і промовив зболілим голосом:

— Ох брате, брате, щоб ти знав, як я караюсь!

Сей стон поразив Петра. Як від сонішного проміння сніг тає, так під впливом слів Івана, почав уступати гнів з чуткого серця Петра. Він забув про згідний висказ свого давнійшого товариша, а видів в нім нещасливого чоловіка, що в сих мурах невинно карає ся.

— Не злодій-же він, не розбішака — думає Петро — а от, просто, нещастє.

І щоб пособити своєму товаришеви, щоб розраду дати його серцю, Петро завів з ним дружну мову. Почав розповідати, що діє ся в компанії, як веде ся сему то тому товаришеви, хто має надію пійти сего року до дому, а вкінци звернув бесіду і на свої мрії.

І плила тиха, та дружна розмова, звичайно як між товаришами, котрих лучить спільна та невесела доля. Нараз вхопив хтось Петра за плече, а рівночасно роздав ся остро глумливий насєміх.

— А, офермо! Такий ти? Місто, щоб пильнувати вязнів, ти з ними на придибашки? Чекай-же, я тебе научу!

Був се начальник варты „вахкомендант”, котрий вийшов був на обзир, чи вартові сповняють свій обовязок. Через розмову з Іваном, Петро не дочув його тихих кроків і так попав ся в руки на горячєм учинку.

Розуміє ся, старший не затаїв Петрового простунку. Насамперед повчив кулаками нещасного оферму, а відтак на другий день доніс про ту подію висшій власти. Петра покарано.

*

*

*

Сидить він в вогкій, нездоровій келїї, котрої вікна виходять також на торговицю. Там відбувають ся торги, гамір людських голосів доходить його ушній. Насином перебігає кілька разів денно

поїзд залізничий, в ночі відбивають ся о стїни його келїї приглушені тони шинкової музики. Часом кілька промінчиків місяця загляне в його комнату і осьвітить блїде лице в'язня, а нераз заблукаєсь якась пташка і сяде на решітці його вікна, але Петро лиш потайком вихиляє голову і з-за крат глядить на сьвіт, бо жовнір, що вартує, се не оферма, не знає жартів і строго повнить свою службу.

НА ФИЛЯХ ЛЮБОВИ

(ПОЕЗІЇ).

ОПІР

(ГАЛИЦЬКА ЛЕГЕНДА).

НАПИСАВ

І. МУЛЯРЧИК

Бібліотека Дому
Йосифа Кочана
Chicago, Ill.

Ч. _____

Ціна 10 цт.

1916

ПЕРЕДНЕ СЛОВО.

Можемо з похвалою сказати що наші люди (Русини-Українці) тут в Канаді взялись таки добре до читаня книжок та газет сим часом, однак не всі однаково користають з того що читають. Правда, що є багато таких книжок, що вони не вимагають від читача великої уваги коли їх читає, але є і такі, що треба дуже пильно уважати, коли читає ся їх, инакше читач дуже мало або і нич не скористає з того, що читав.

Мені довело ся почувти недавно від одного читача, що він перечитав книжку і нарікав, що там якось не до ладу в ній написано і що не варта тих грошей, що за ню заплатив, хотій книжка була дуже добра...

Так і сю маленьку книжочку (переравно віршів), яку я написав для Вас, дорогі читачі, читайте уважно кожний рядок, кожний кавальчик, а скористаєте багато. То не ходить о те, щоби багато перечитати, а о те, щоби прочитати хоч би й дуже мало а розуміти те все як слід. Я вірю, що одно Євангеліє будь котре з чотирох є вартнійше за всі книги цілого світа, хоч там не дуже багато написано. Часом навіть лише одно речене, о-

дна гадка, коли читач перейме ся до-
сконало нею, є вартнійша для него,
як коли би перечитав і найбільшу
книгу а без застановлюваня ся над
тим що читав.

В наших людей суть великі скар-
би, тільки лежать там десь на дні ду-
ші... і не кождий їх шукає: а їх вар-
та би шукати й шукати.

I. M.

3 нагоди Різдва.

Зоре моя вефлеємска
Зійди над землею
І вкажи нам справжній скарб той
Зійди я тя молю.

Бо на дармо ми шукаєм
Щастя на сїм світї
Бо тут все марне дочасне
Тутки на сїм світї...

О, Ісусе, світло наше,
Ти зоре із неба...,
Витай-же нам Спасителю
Найдороспий скарбе.

—o—

Доля України.

Земля її ізрошена
Кровю та сльозами,
Густо трупом засїяна
Найбільше синами.

Плачуть мужі за жінками,
Жінки за мужами
Дрібні діти сиротами.
Помежи чужими.

Страшний стогін всюди чути,
Страх і смерть гуляють,
Бідні жінки з діточками
З голоду вмирають.

Потолочив град їм збіже,
Ворог спалив хати,
Мусять жінки з діточками
В ямах ночувати.

От таке то мамо добра
На твоїй землиці
Така доля вже судилась
Моя голубице...

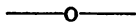

В тяжких хвилях.

Прийдіть до мене всі зне-
можені та отягчені, я вспо-
кою вас. (Мат. 11,28).

В часі, коли душу обіве сум,
Одчаянє, печаль;
Коли снуєсь довкола тебе шум
Лету незвісних хвиль...

В годину тую звернись до Христа
Вчуй його прохання —
А Він добрий зди́ме з тебе пута
І змиє стражданя.

До молитви.

О, моя ти, сердечна молитво!
Ти мені єдина помагала,
Ти мені одна сердечна була
В моїй тяженькій дорозі життя.

Чи на Україні малим бувши,
Чи в широкої Канади степах,
Ти мені не відмовила місця
Літати з тобою у небеса.

Тобою лиш я живий дулісю
(Бо в душі ти тугу розбиваєш)
І у мені серце весняною
Ранною порою звеселяєш.

**Про сміх сказав я: дурниця; а про
Радощі: що з вас? (Екк. 2:2)**

Минають години, дні й ночі
А з ними — лихо, то добро;
Переходять тіни, то лучі,
Раз зимно серцю, раз тепло.

Нераз в серцю скаже чоловік:
Ось добро й щастя, ось воно...
Тішу ся я, голублю... аж зирк —
А його нема... геть щезло.

І знов потіхи шукаю
Деб серце звеселить,
Щоб не блукати в одчаю,
Щоб душу вдоволить.

Пчола.

З цвіточка на цвіточок,
З цвіточка на цвіточок,
І летить до улія:
Спряче там свій медочок —
І летить знов на поля.

І так цілий день вона,
Отся мушка невидна,
Пильненько працює;
Ся животинка марна
А як пильно працює.

І так одна і друга,
Одна одній подруга,
Глянь: і повно в них добра...
Се їх життя дорога
Пильнувати для добра.

Щож ти марнотратнику
Скажеш на сю практику?
Поглянь на малу пчолу!..
Вона вкаже тактику
І не забувай малу.

Чарівник.

(Присвячую моєму тов.
Н. Залозецькому.)

Коби я був сподівав ся
Що з тобов здиблю ся,
Буб-бим з дому не виходив,
Або десь ховав ся.

А то здибав ся з тобою
Взявесь мя за руку
І поглянув мені в очи,
Щоб мні завдать муку

Від колим з тобов здибав ся
Раз у раз скучаю,
Хтів бим з тобов всегда бути
Чому? сам не знаю.

Тільки се мені в голові,
Що хлопець прегарний,
Постава го симпатична,
А слово приємне.

Нащось очарував мене,
Я питаюсь тебе?..
Ох товаришу! — як люблю
Як люблю я тебе!...

Мій спомин.

Річка і верби понад річкою,
Городи й хати простяглись,
Понизше млин, а дальше левада
Й потоки з річкою зійшлись..
Отсе те місце, де мої ноги
Уперве ходити взялись.
Братя і сестри, родичі милі,
З дітьми там весело грав ся;
Неначе сонце миле на весні
Тихо, щасливо всіхав ся.
Не знав, яка судилась нам доля —
Що буду слізьми вмивав ся...

Пісня поета.

Місяць із звіздами
По небі сіяють,
Шепчуть з деревами,
В воду заглядають.

І цілують квіти,
Мов би свої діти,
А квітоньки дишуть
На них ароматом.

Може вони радять
Про вселюдське щастє,
Бо все ся всіхають
Між собов моргають.

У таку пору я
Люблю підкрататись,
Все те малювати
Й душею радіти

Й з ними разом Бога
Я сердечно прошу
За спокій на землі
І о царство Боже.

Пісня самотного.

Стою над водою,
Один самотою
З тяжкою тугою
Думками мандрую.

Зефірець збудив ся
Листячко шепоче
Птичка десь зиркоче
В хмару місяць скрив ся.

Летить моя думка
Усюди по світі —
Шука в людей щастя
Потіхи серденьку...

Довго наліталась
Усюди по світі...
Сіла відпочити
До серця тулитись.

Нема в людей правди?...
Так-же се нічого —
Турбуватись довго
Не варта, не буду.

Суть у мене гори,
Зелені діброви,
Птиці щебетливі
Луки широкії.

В горі місяць, звізди,
Що світять усюди,
В воді ся купають
Думки забавляють.

Я з ними є рідний,
Я з ними щасливий,
Бо в них лжи не має
В них сам Бог витає.

**В пам'ять 100 літнього ювілею
Т. Шевченка.**

Днесь загомонила ціла Україна,
Забилось живійше у народній груди
Живучее серце на спомин великий,
Про рідного сина, дитя своє любе.

Давно він покинув свою Україну,
Душаж його з нами, літає орлом
Понад Україну, полями, степами,
І шепче нам вічний, живучий псалом

І кличе нас стати на панів лукавих,
Підняти ся сміло всім на супостата,
Бо аж в той час прийде і воля і доля,
Як на Україні не стане вже ката.

Слава тобі батьку, пророче великий,
Ми раді сповнити святу твою волю,
Про се тобі скаже Дніпро наш пре-
славний
Про нашу працю, про Вкраїни до-
лю.

Гей прилинь вітре із Чорного моря,
Дай нам наді і сили,
Щоб заповіти Сина України
Ми скорше і красше сповнили.

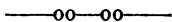
I.

Долину зітхання
Долину сліз...
Переходжу тепер
Заблудів ліс.

І чую довкруги
Прилесний клич,
То демонський регіт...
»Не зробиш нич...«

Но луч против мене
Спадає з гір
Хоч ворог пробує
Затемнить зір.

І прямую туди
З відки луч бє,
Бо там мій скарб цілий
Житє мое.

II.

Похоть каже мені »так«,
Правда каже »ні«...
От таке доводить ся
Слухати мені.

Гарні обидві вони,
Обі принадні...
Но одну я виберу
На всі мої дні.

III.

Тихо, тихо серця думки,
Тихо мої любі...
Чи ж не знаєте, що у світі
Суть всілякі люди?..

Чи ж не знаєте, що й я самий
Був собі ледачий?...
Тому ж тихо серця думки
Я з вами охочий...

Мені хтілось з вами разом
Троха потужити
Тай порадитись із вами
Що маєм робити.

То не штука нам плакати
Кивать головою
То треба нам добро сіять
Рукою своєю.

Поміж люди добро сіять
Зерно ідеалу...
Воно мусить зійти колись
На Божую славу.

А так сохнуть і плакати
На всіх нарікати,
То що з того уродить нам
Що будем збирати?

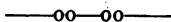
Отже стиха мої любі
Розкидуймо зерно
Бо так мені вподобалось
Що так воно гарно.

IV.

Кожда жилка, кождий нерв
У мене співає;
То співає, то брентить
Хоч долі не маю.

Ви плачете? подивіть ся
На сі струни мої!
Лиш погляньте, послушайте
Сеї арфи мої.

Може плач ваш замінить ся
У усміх рожевий
І скажете мені тоді
Бравий хлопець, бравий!

V.

Мов з Едому як сніг білий
Голуб прилітає
І сідає на мій столик
І мене витає.

То крильми мя полоскоче
То дзюб наставляє,
Щоб попестить ся з ним троха,
Неначе мовляє.

А як вже нашепче мені
Що писати маю
Оглядаюсь кругом себе
А його не має.

VI.

Народе мій рідний,
Брати мої:
Як щиро вас люблю
В душі моїй.

Всю молодість мою,
Весь цвіт життя
Жертвую для вас я
Мої брата.

Ох, як люблю вас я
Без ушину;
За вас страждать готов
До загину.

VII.

Я чув, що десь з відси далеко
За горами, за водами,
За дрімучими лісами
Виплива жерело маленьке.

А те жерело чисте як кришталь
То цілюща вода
А вода тота лічить всякий біль
Усякого рода.

Коли на тім жерелі стереже
Змій девятиголовий,
І кого побачить, — спостереже
Той мре нещасливий.

Якби я міг тої води дістать
Для вас з розбитим серцем?
Як би я міг тої води дістать
Для вас з розбитим серцем...

Любов.

Понад цвіти найгарнійша,
По над перли найдорозша
В цілім світі, — є любов;
Бо де любов там все цвите
Бо де вона все знайдете
Всяке щастя йде горов...

Підслухане.

Ой збіднів я тепер дуже
Один вповідає...
А чому — яка причина
Другий го питає.

Та от тому ще рік назад
Мав пять сот долярів...
Гей ти чувш! кажу жінці
Підем між фармерів;

Може все буде там лучше
Ніж в сурах робити —
Возьмем гомстед, вставим хату,
Будем газдувати...

Щож робити жінка каже
Та нехай вже буде
Таже якось там живуть
І другії люди.

Взяв я гомстед, ставив хату,
Купив плуг, борони,
Купив два воли дві корові,
Купив щось дві свини.

Добре, зачав я орати,
Зорав кілька акрів
Заволочив і засіяв
Тих вже кілька акрів.

Та ба! аж одного ранку
Входжу я до стайні
Мені воли лежать здохлі...
Я сплеснув в долоні.

Таж я ними робив вчера
І здорові були
Загнав в стайню їх здорових,
А через ніч здохли

Ну, так щож уже робити
Як не маю долі?
Та бо в кілька день пізнійше
І корови здохли.

Так і свині, і все пішло
Лишивсь без скотини
Щож тоді мені робити
Вже без худобини?

Гроші видав на се, на те,
Других вже не куплю...
Нащо ж мені вже тут бути
На пустому полі.

Продав же я плуг, борони
Моємо сусіду
І не заплатув ще мені
Аж за рік мав згоду...

Написав я лист до сестри
Прислала м'ні тикет
Лишив хату і той гомстед...
Щож було робити?

Тепер я вже отут в місті
В сестри пробуваю
Так бо щож, семеро дітий
Й роботи не маю.

От таке то моє щастє
Тяжко буде жити
Коби то хоч як до весни
Міг перетягнути.

—Алеж то велике диво
Другий йому каже —
Що так нагло все погисло
Що то бути може?

Правда диво милий брате
Лиш одну річ знаю,
Що мусів хтось щось зробити
За се присягаю.

— Та хто що би міг зробити
Той відповідає;
Якісь чари, чи що таке
То усе пусте є.

— Пусте — а я вам розповім
Отсе що я знаю...
Історію памятаю
Ще з старого краю.

Вулицею йду самий раз
А було то в ночі
До старої тоді ходив
Я ще парубочив...

Дивлюся йде наперед мене
Щось трое людей...
Моя нанашка і ще два...
Ну, звичайно люди.

Алеж дивлюсь вони стали
І щось розмовляють
Далі одного з між себе
Кудись посилають: —

А лиш з межі вікон римкни
Так нанашка каже.
А я сховав ся за вербу
Що то буде кажу?

А той пішов до одного
'Сподаря під стріху
Витягнув там щось три стеблї
Й вертає в поспіху.

Дав тих три стеблі нанащї
Вона їх спалила
Побалакала ще щось
І далі поплила.

Приходжу тоді до мої
І її розповів:
Так і так бачив — але мовчи
Я єї заповів.

На другий день рано чую
А в того богача
Вже згинуло три корові
Таки тої ночі.

І не хотїв бач нікому
Се розповідати
Щоби мені ще по судї
З отсим не блукати.

А ти мені вповідаєш,
Що то все пуге є... —
Тепер бачиш, вповів-єм ти
Що воно і те є.

ОПІР

(ГАЛИЦЬКА ЛЕГЕНДА).

ОПИР.

(Галицька легенда).

Одного пізнього осіннього дня полював в не дуже далекім від свого дому лісі один ще молодий селянин. Ходив він шукав від самого ранку, що би що найти — щоби вбити, але надармо... вже і вечеріє, а він ще нічого не вбив... сам собі дивуєть ся: ану ще піду туди в ту сторону, може що там знайду — каже до себе і подавсь дальше в гллуб ліса. Походив ще там — пошукав, і однаково не міг нічого побачить — ніякої дичини, щоби встрілить...

В кінци постановив вернутись до дому. Не пощастило ся нинька мені так що робить? — каже до себе... Йде він і йде, — та ба!... се не тота дорога, що йшов нею з дому. Оглядаєсь — ні, не тота... Я заблудив... А тут вже й ніч захопила і стемніло так, що хоч в леце впали то би не побачав хто. Попробував він ще кілька разів знайти свою дорогу, хо дячи то в зад то в перед, але не міг. І вже став безрадний — оглядаєть

ся довкруги... аж нараз глип! а з між дерев блищить якесь світло. Ну, добре, гадає владуваній селянин; там мусить бути якась хатина і хтось там живе із хрещених..., піду туди, то хоч може переночую там, розпитаю до села дорогу, а рано подякую їм і з Богом... Приходить він ближше, і справді побачив він маленьку з одним віконцем хатину, а в ній блищало маленьке світелко... Він під двері, зачукав, хтось відізвав ся з се редини, а він увійшов...

Здорові були дідусю! — так він поздоровив діда, котрого побачив одинокого в хатині, сидячого коло горючої печі (гріючого ся), і кувив люльку.

Дід відповів на його перші слова... Він був з лица червоний і дужий як медвідь — із сивою аж по пояс бородою.

Селянин розповів йому свою пригоду що з ним стало ся і просив чи би він не дозволив йому в него переночувати до завтра...

— Сідай сину на огсей ослін коло печи (вказуючи місце) та погрій ся

а я тобі щось скажу, — говорить дід.

Я тебе не можу в себе переночувати, бо я самий в дома не ночую. От погрій ся троха, відпочинь, а за хвилию ми десь маєм вандрувати оби два... бачиш онту барилку? (вказуючи пальцем на якусь бочилку, що стояла в куті) ти мені мусиш допомогти носити її сеї ночі...

— А куди то ми маємо іти і пощо з тою барилкою діду? спитав селянин — може в село, то би мені ще й лучше, бо там жінка з дітьми буде журити ся в дома як мене цілу ніч не буде з польованя.

— Так, в село, — каже дід — але ти мені мусиш допомогти в селі доки я не скінчу свій інтерес, — добре?

— Та вже як вам треба допомогти, то треба, я сим і радий, бо я буду скорше дома.

Вкінци дід встав, одягнув ся і сказав, щоби брав ту барилку на плечі і йшов з ним бо вже час...

Взяв селянин ту барилку на плечі вийшли з хати і пішли, дід вперед а

той за ним. Так вони йдуть, та йдуть то якимись ярами, то горбами, то попри якісь багна, що аж страшно дивити ся — яких той селянин з роду не бачив...

Коли йшли так вже із дві годині, селянин поглянув на перед тоді і побачив вже село і опамятав ся цілком де він є... Уже і в село увійшли — переходять вулицями, вкінці дивить ся селянин, а дід прямує до коршми, що стояла собі під горбочком. Увійшли оба до середини — світла в коршмі нема, а попід лави хропіли п'яні — котрі ще з вечера добре попили ся і позасипляли. Здоймив дід ту барилку з плечий селянина, добув голку десь коло себе і приступив до одного п'яного. вколів його голкою в мізильний палець—наточив в барилку собі з него крови, і приступив так до другого, третього і всі так перепустив... Завдав знову барилку селянинові на плечі і пішли до другої коршми, де знову дід наточив крови в барилку з п'яних. І так вони обійшли всі коршми в тім селі, котрих було щось з вісім, і дід собі наточив повну барилку крови з п'яних.

Коли вже вийшли з послідної кор-
пши на вулицю, тоді дід взяв від се-
лянина ту барилку, подякував йому
за поміч, а когут в той час — куку-
ріку! куруріку!... селянин глянув, а
діда нема перед ним, щез...

Тому то як паний чоловік витве-
резить ся, то чує якусь нудьгу коло
серця, біль голови і на лиці вигля-
дає блідо. Так тому, бо як він впе ся
до безтями і засне, тоді опир прихо-
дить до него і наточує собі з него
крови.

— o — o —

ДОДАТОК.

Світ без нас, людей, міг би обійти
ся, а ми без світа не можем..

Ми приходимо на світ звичайни-
ми рабами сего світа, він має власть
нас мучити і вбивати (гріхом) кіль-
ко йому захоче ся... однак коли ми
відродимо ся душевно, то можемо
стати правдивими дітьми божими.

Світ, се вузка, кругла клітка; ко-
ли дивимо ся в даль, то далеко не мо-
жемо бачити; наш зір кінчить ся на
горизонті; та коли будемо вдивляти
ся в гору — в чисте, погідне небо,
то можемо бачити безчисленні різні
красоти »могучества«, яких на зем-
ли людське око ніколи не побачить і
одної з них... От там то нам і дивити
ся...

Чоловіче, дні твої вичислені тобі
і не багато їх: тому вважай, щоби те
бе світ не опукав і щобись не видав
їх на марноту.

"Українська Видавнича Спілка."

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

Нічого Не Було

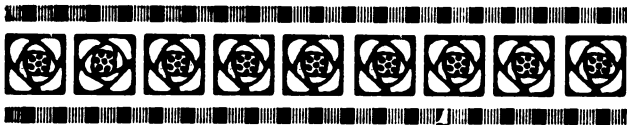
Оповіданє А. Каменського.

Переклад з російської мови
Ю. Т. П.

Ціна 15 центів.

Ukrainian Publishing Co. — 2152 W. Chicago Ave.
CHICAGO, ILL.

I.

Одинцов зі стукотом відчинив двері 39-го номера «Биржової гостинниці» і в густих хмарах табачного диму, побачив знайому компанію. І з того моменту, як він переступив поріг — він добре се запам'ятав — разом з запахом кахетинського вина, шашлика і пива, розмовою підпивших приятелів і стогнучими звуками фпсгармонії — його охватив порив радісно-смутного чуття.

Він вже цілий останній місяць відчував якусь тупу життєву тугу, котра була вислідом його аналізу сьвіта, на котрій він дивився «під углом».

А тут несподівано зазвучала нотка товариського приятельства, трішки за високого під впливом горівки, але щирого і беззаботного.

Очікуване розгульності з невідомою, лоскочущею нерви перспективою наче-б підняло Одинцова, штовхнуло його в відтворені двері і він зразу впадаючи в тон загальної веселості, закричав:

— Привіт чесному кумпаньсьтву! Привіт неморальному іменнинику, бездільнику, гільтаю і п'яниці — Володиміру!

Виновником сего торжества був земський начальник Бабичев, котрій сидів за фісгармонією і з мажорковим вигібом своїх рук, грав марш Буланже.

Побачивши Одинцова, він кинув ся до него на зустріч.

— «Пані судова палата» дорого заплатить за свої слова — закричав він, цілючи Одинцова в оба лиця — наліги її по «другій інстанції!»

І під той час як Одинцов переходив з рук в руки цілуючих його товаришів, що дивили ся на него розніженими мокрими взорами приятелів, Бабичев налив дві великі чарки коняку і тримаючи їх в обох руках, торжественно підійшов до Одинцова.

— А се по першому параграфу — говорив він майже насильно вливаючи коняк в рот Одинцову — а се брат по другому.

Одинцов запізнив ся і снідане було в повнім ході, фляшки були наполовину виниті, тарелі з шашликом опустошені з їди. Посеред стола красовала ся велика ваза з товченим ледом котрий також був і в шклянках, заразом з зігнутими шкляними рурками для тягнення напоїв. — Помежи ледом жовтів і золотив ся херес.

Приголомшений двома чарками коняку, але ще тверезий, Одинцов сидів за столом, тягнув зі шкляної

рурки зимну влажність напоїв і пригадаючи себе, вглядав ся і прислухав ся.

Іменинник Бабичев так само як раніш вивертав узорчато руки грав той самий марш Буланже і захоплючись підспівивав:

Гвардійця привела
Зі собою моя сестра,
Дочка зперлась горяче
На кірасірське плече....

Народу було не багато — окрім Одинцова і Бабичева, всього трох: студент - техник Грос, молодий военний інженер Жуков і начальник корабельної стації, вже в літах, моряк Кітнер. Всі вони були без шлюсроків, сиділи розкинувшись в малюнкових позах, голосно говорили, стукали шклянками, так, що Одинцов дістав спочатку ошукуюче вражене, що там була велика кумпанія.

Старий Моряк обнимав за плечи студента, а перед ним стояв Жуков. Молодий інженер з вилазаючим з під камізелки військовою краваткою, щось скоро говорив, махав руками і показував на картах якийсь хитрий фокус - покус.

Маленькі, чорні очинята Жукова хитро підсміювали ся на підголенім нерухомім лиці його, а швидкі пальці складали і підтасовували карти. Потім інженер жонглював чарками і палкою, завязував серветки в «чарівний вузел» і все приговорював наче дійсний фокусник.

— Але пассе! Але гоп! — Начальник корабельної стації тягнув херес (добрий і дорогий напій) шклянку за шклянкою і завзято підливав студенту Гросу, не моргаючи дивився на інженера біловато-голубими острими очами морського вовка і плескаючи руками, захоплено кричав:

— От, се я вам докажу, цікаво! Клянусь хересом і студентом! Ах! чорт його возьми! Ворочай ногами!... А техник Грос з откритим, добродушним лицем пив херес понеремійно з горівкою, стукав кулаком по столу і говорив рівнодушно з ростановкою: — Єрунда! Залиши інженер! Все наше життя се єсть такий фокус з тасовкою і підтасовкою. Так, брате! Лише вишиємо. А я тобі докажу, як два рази два, що ти є сам серветка завязана вузлом...

II.

Нумер гостинниці, де зістановився і справляв іменини Бабичев, виходив на тіньову сторону вулиці, і в ній, по контрасту зі снекою, осліплююче сїявшою з зпротівної сторони, здавалося було не горячо.

Підійшовши до вікна Одпицов побачив цілий ряд татарських скленшків. З порошливих вулиць віяло поспіваними кавунами і дшиями, наваленими кучами коло дверей скленшків.

Тут також сиділи підложивши під себе ноги Татари, в круглих аксамитових ермулках і Перси в високих баранкових шапках. У персів були загорілі лиця, а бороди і пазурі пофарбовані в рудо-червону

фарбу. На горячій від сонця вулиці, переповненої склепиками, групами татар і персів, була майже німа тишина, а з номера гостинниці, де пирували пятеро приятелів, виривався різноголосний голос і острі, стогнучі звуки фісгармонії. Але продавці кавунами були рівнодушні до сего голосу і тільки широколиций рябий татарин, що сидів як раз против Одинцова і дивився на него двома маленькими кропками очий і усміхався широкою усмішкою. Він приплюскував губами, шопотів щось підспівуючи в роді: «тарам барам» і Одинцов догадався, що татарину і за него весело.

І тут він знова, так само як і раніш, ще по дорозі до гостинниці, зляпав себе на думці, що він прийшов сюди не задля іменин Бабичева, не задля зустрічі з товаришами, але з одинокою ціллю напитися в найнаскуднійшій спосіб і задусити щось в собі в середині, що не давало йому супокою.

Він навіть не знав що то, але йому було ясно, що якась струнка порвалася в нім і що крім безпричинної журби і жалю і обридливості до сих безобразних форм життя, в його мозку запанував якийсь новий, шкідливий і упертий ворог. Сей ворог тримав в тисках його голову і начеб зняв її його очий мутну оболону і замінив її побільшаючим склом. І те життя, з котрим він раніш мирився, знаходячи в нім якусь гармонію і вірноту пропорції, не сподівано зі всіх сторін полізло йому в очи з релієфними до боли і крича-

щими деталями безобразности, підкрисленої брехні і протестуючого нерівенства сил і положень.

Се все пригадав він лише на хвилину. Ряба татарська морда, подібна на комічну маску, усміхала ся на фоні вуличної тишини і спеки і наче-б заявляла проте, що все іде добрим робом.

І Одинцов, як-би супокоєний, відступив від вікна.

Інженер Жуков, стояв на столі межі чарками раком, стараючись удати »танець серед мечів«.

— Браво, капітан! — сказав Одинцов, підступаючи до стола: — але все-ж такі злізайте зі стола і давайте піячити...

І злученою тісною товпою іменинник і гості почали говорити голосними, свобідними голосами людей, котрі не мали кого соромити ся.

— До чорта філософію — кричав моряк в лице студенту. — **Поживи так як я, тоді узнаєш, що жите людське залежить на кождім кроці від дурного случаю...**

А для того нема чого манери показувати і роздумувати: то добре, а то не добре. Все добре, що не перешкаджає жити. Ворочай ногами!

— Цілком певно! — сказав Бабичев: — ох, ти милий чоловігя Грос, «молода — в Саксонії не була».

— А ну все до чорта, не хочу суперечати ся! — сказав студент: — я прийшов сюди не малюнки малювати, але горівку пити.

— А сам бачиш суперечас ся — переходячи на »ти« сказав моряк до студента.

— Панове, про що говорите? — зацікавив ся Одинцов.

— Та ось о чім — сказав Жуков — я »фокуси« показую, а наш дорогий Грос видумує »тости«, та ще які — »за ідею« наприклад.

— Певно, за ід-е-ю! — повторив студент вже трохи »неслухняним« — п'яним язиком.

— Сего ще мало — він ще лїпше придумав »за ганьбу інтелігенції« — говорить.

— І се правда: За ганьбу і сором, гуррра! — закричав Грос.

— Ну, маєш! — наче-б сердито, сказав моряк — а ти сам хто?... інтелігент, барин!

— Не обшукаєш, стара пісня, — вже спокійно говорив студент — знаємо ми, де раки зимують!

— Послухайти ви, дьяволи! — сказав Бабичев. — Так ви мої іменини чествуєте — знову »антімонію« завели...

— Перепрашаю, пробачайте — театральнo усміхаючись і підносячи чарку сказав Грос — за здоровле пана земського начальника, народного діяча, що пішов »по слабости« на відпустку, а тепер піє »херес« з ледом, бренчить на клавiкордях і сіяючого і здорового з відгодованою мордою... Гурра!

— Падлец! — сміючим, опереточним тоном крикнув Бабичев. — Він мені подобав ся!

III.

Від голосного сміху, табачного диму і випитого вина Одинцов вже трохи здурманів, але цілковите оп'янене, котрого він так очікував, як на зло не приходило. І цілий той час у него було якесь дивне чуття потрійного приглядуваня і спостереженя, що зауважувало найдрібніші деталі. Починаючи з людей, меблевого омебльованя і кінчаючи на малюнках стінного папіру, все рисувало ся перед його очима виразно і грубо — і слова і інтонації виділяли ся і звеліли в вухах, і він дивив ся на всіх, широким і глибоким взором.

— Перестань, приглядати ся до всего, чи тобі не наскучило? — залапав його Бабичев — чорт вас знає, панове, наче-б умовили ся. Один лізе з »ідеями ріжними«, другий з »фотографічним апаратом«... Ну, знова об'єктив навернув? — звернув ся він до Одинцова, що дивив ся на них — вже ліпше возьми нотатку та їшли, що мов найліпші сили спіачують ся і т. д.

— Ніт, мої панове, хто сидить зі мною тут, найоховає в кишеню ріжні »ганьба інтелігенції« і «фотографічні апарати«. А то дійсно прийде ся закликати Карапета.... (власителя готелю).

— Перекрасна мисл — з Кавказським татарським акцентом распочав говорити інженер, віддувши губи — Карапет, дюшамой, хароші чоловік...

І коли через хвилину прийшов господар гостиниці, верменин з гумористично - хитрим, але симпатичним лицем, Бабичев відвів його на бік і з таємни-

чим видом став понотіти йому щось на ухо. Каранет зник, а Бабичев вернув ся до стола і сказав:

— Средство знайдено.

— Ворочай ногами! — сказав моряк — бью ся об заклад, що жєнщини.

— Лише одна, але зато здає ся, всїм знанна — Джулета.... Де там ви її знаєте може Наташка, або Манька? Тільки за нею треба буде післати в »Аркадію, а покіль-що....

— Він не договорив, як розчинили ся двері і знова з'явив ся Каранет в супроводї чотирох кавказських горців в довгих черкесках.

Кождий мав якийсь музикальний інструмент в формі мандоліни з круглим корпусом і довгим грифом. Два з них були сліпи, вони закрили свої очі синіми окулярами і шпли попід руки з товаришами. Вони увійшли попарно, дрібною підскокоючою ходою і веремонно вклонили ся на всі сторони. Вони посідали на крісла поставлені в квадрат і мовчки почали настрювати свої інструменти, відклянули широкі рукави своїх черкесок і завмерли... Потім разом ударили по струнах.

Заразом з музикою кавказського танцю підняв ся страшний галас, тупіт ніг і стуканс в долоні. Іменинник, гости і навіть сам господар гостинниці раптово прийшли в рух.

Вони помалу підтанцьовували на місці, відбивали долонями такт, і голосні хлопання перейшли в о-

дин гуркіт з молодецькими, заліхвацькими, крутящіми, як вихор, звуками танцю.

Карапет стояв, посеред кімнати, повертав ся на одній нозі, плавню розводив руками в воздуху і хитро підсміючись і підморгуючи, удавав, що він сам зараз піде в танець.

IV.

Тільки Одинцов нерухомо сидів і приглядав ся. Випитий херес, як і раніш не опляняв його, кров біла до голови і думки летіли з подвійною шкоростю. Йому хотіло ся свіжого воздуху і він встав і підступив до вікна. На другій стороні вулиці рябий татарин з маскою сміху на лиці і кілька других татар з сусідних склепів, зібравшись в товпу, дивили ся розширеними очима в вікна гостинниці, і було видко, що вони жадібно ловлять бадьорий, кричашій голос, що як вихор вилітав з вікон.

Вони також легонько пританцьовували і на їх лицьх була написана радість. Коли вони побачили Одинцова, то любовно закивали йому і зашопотіли щось подібне до »тарам - барам«.

Одинцов відступив від вікна, мимоволі усміхаючись і несподівано очі його зустрінули ся з очима одного з музикантів.

Він сидів трохи посунувши ся наперед і по лицьх других, що до него приглядали с я, видко було, що він є головний. Очі, з котрими Одинцов зустрінувся,

були очима хижака, круглими, без зрачків на пташинім лиці з вузким, здавленим чолом і довгим, пригладуючим дзюб, носом.

Маленька голова горця повертала ся на всі сторони, перебігала пильним взором то по товаришах — то гостях. А шкляна непропикновенність взору і швидкий рух руки, що бігала по струнах, додавала се му музикантовн вид накрученої ляльки.

Два сліпці в синіх окулярах були бліди і їх рамена якомсь дивно опущені.

І в сих опущених раменах, в жалібнім уложеню губ, в непроникновених круглих, синіх окулярах, що відбивали кімнату — відчувало ся неприємне напружене, позір в глибіну, яке-сь мертво спостережене і гробова тайна. Було подібно на то, що від них остав ся лише облик в формі черкесок (татарске убранє), блідих лиць і синіх окулярів, а злетівші душі їх носять ся десь в горах Кавказа, серед долин і гірских рощелин.

І помежи відчаяно смілими і дикими звуками струн, цілий час жалібно і надоїдливо звеніла бідна журлива нотка. Ясно, що се звеніла слабонько натягнута струна, але се не приносило дісонансу, не здавало ся випадковостію, але в сполуці з грізним і таємничим рокотом, придавало красний і досконалий вид «завойованой нації».

Відважні поклики до пімсти і безсильні жіночі слези звеніли мішаним акордом.

Одинцов не чув начальника пароплавної стації,

що кождої хвилі кричав своє незмінне: »рухай ногами« і все дивився в бездонні чорні очі. І потрошки в гордім повороті пташиної голови музиканта і по неморгаючому, нерухомому погляді, йому почався привиджувати дивний визів.

Так як і раніше у голові Одинцова тяжким молотком стукала кров, котра викликувала в мозку якусь напружену, нудну думку. І йому все стало зрозумілим....

Є, без сумніву, се вже та сама «відворотна сторона медалі», котра йому цілий вже місяць привиджувала і на котру він завше дивився «під углом», ніщо не уходило з під його спостереження. На кождім кроці в щодених стрічаннях з так званою нищою масою, він ловив на собі відверті, злобні погляди їх. І в пташних очах музиканта, наче-б нерозумних і нерухомих, тепер ясно горіла та сама, знайома вже Одинцову ненависть, чорна, безпросвітна, не маюча жалости.

Бабичев, інженер, студент Грос і моряк шили далі, цілувалися, говорили свобідним звонким голосом, сміялися над Карапетом, а Одинцов все сидів з невідступною думою і кров, як і раніш стукала йому до голови. І йому здавалося, що в атмосферу пируючого наньства, в доброглухих і без змісту промовах, якимсь протестом вриваєся гордий брязкіт струн під пальцями дешевих музикантів. І було щось страшне, пробуджуюче чувства палячого сорому в блідності тверезих, сліпих музикантів і в чистоті синих оку-

лярів, що відбивали в собі п'яну компанію і цілу кімнату.

— Дайте-ж музикантам вина — раптово крикнув Одинцов таким надірваним, істеричним тоном, що всі до него обернули ся.

— Ну, і добре — дамо! — сказав Бабичев, позираючи на него з здивованєм. — Чого ти кричиш «судова палата?»

— Та і дійсно досить музики — сказав студент — а то ви і ради, експльоататори!

Каранет дав знак рукою — і пісня замовкла на обірваний плачучій нотці. Пташина, вертяча голову також застановила ся і її погляд яко-сь дивно загас. Каранет взяв зі стола дві фляшки кахетинського вина, передав сліпцям, похлопав їх по плечах і сказав що-сь по грузинськи. І чотири постаті в довгих черкесках, приседаючи і вклоняючись, випили з кімнати.

V.

В ті самі двері через кілька мінут влетіла красива жінчина в величезнім яснім капелюсі і в ажурнім сітчатім убраню, через котре просвічувало ся тіло, виказуюче її повні форми.

Начальник пароплавної стації хитаючи ся, але стараючи ся бути чемним і бадьорим, встав з місця і покрутивши вуса, остановив ся, витріщів на ню свої біляво-сині очі. І в його очах вже не було пристої

і суровости морського вовка, але блистали в них пристрастні звірячі іскорки.

Бабичев спершивсь на крісло цілим своїм грубеньким тілом і розставивши ноги сказав:

— Чаруюча, воздушна і з ніг майже валяцца, як і завше!!!

— Но, ніні, Джулеточка, я Вас мушу остеречи — побільше простоти... Здійміть ваш капелюх... Ось так. Потім положить ваші ручки ось тут.

Земський начальник положив її руки на свої плечі (рамени) і закінчив:

— А тепер гарненько поцілуйте мене, бо я ніні іменник.

Та, котру звали Джулетою, не соромлячи ся, голосно поцілувала Бабичева, а потім, повернувши-сь на високих, французьких обцасах, поздоровила веїх. Одинцов знав її тільки по театральній сцені «Аркадії», і не міг не зауважити, що вона зблизька, при дневнім світлі виглядає гірше і старше, як на сцені.

Але все-ж такі в її лиці була та дражняча скрита пристрасть монахіні, а в сивих равнодушних очах і в суворім складі губ, та удаюча недоступність, котрою вона корила серця молодих купців і офіцерів. І він сам мімоволі встав з місця і зтискуючи протянуту руку Джулетти, представив ся.

— Ага, душка адвокат... дуже приємно — жартующим тоном вимовила Джулета, а на її лиці була та сама суворість і її рот усміхав ся недоступно і вишно.

В той самій час Бабичев ставши на крісло, що закресіло під його мясистім тілом і голосно заявив:

— Тепер ми є всі зібрані. Даю під голосоване: чи зоставати ся нам тут, чи віддати ся в руки нашому добрійшому, милійшому і найгостиннійшому начальникови пароплавної стації, властителю чарівного пароплава, що стоїть під паром від рана і очікує на нас, щоби відвезти нас в яке-сь чарівне царство?

— Браво! ворочай ногами! — сказав моряк.

— Пароплав, так пароплав! — весело вимовив інженер Жуков, спритно і красно становлячись вверх ногами посеред кімнати.

— А ти, судова палата? — спитав Бабичев.

— Я нічого не маю против пароплава, якось певно сказав Одинцов, тільки що розпочавшій приходити до себе від музики горців і появи Джулетти.

А студент з откритим добрим лицем закінчив з розстановкою: — І я за чарівне царство. Склясіфікуване більшиномство...

VI.

По дорозі до «казенної» пристані, сидячи на фіякрі рядом з інженером, отуманений спекою і пекучим запахом курави, татарських скленників з динями, Одинцов відчув приємне чуте душевної теплоти, без самообманьства і примушування.

— Послухай Жуков! — сказав він інженеру — жовтійшувати палкою по спині возиці — а здалося

починаю добирать ся до смаку. Там видко, шенкові етіни давять. А тут добре... І, їй богу, правду я говорю, возниця?

Обернуло ся добродушне татарське лице з маленькими, сміючими очима.

— Бав ся, бав ся, пане, для чого не бавить ся, добре бавити ся! — сказав возниця скорою говіркою, в котрій Одинцову почуло ся знайоме »тарам ба-рам«!

Цілком супокоений Одинцов почав оглядати ся по сторонах. Як раз за його спиною їхав моряк Кітнер і Джулета. Здалека виглядав студеньський кашкет Гроса. Біла парасоля Джулети весело блистіла на сонцю, а у моряка ковт був ростібнутий і морський кортік (маленька шабелька) стукав кістяною ручкою по крилу фіякра.

Коли вони виїхали на Волгу, державна пристань була тут, пофарбована в білосніжну краску, сіяючу начищеним металом періл і дверних ручок.

Пароплав «Стріла» також блистів ріжними прикрасами бортів (боки пароплава), мідяними «баками» кітла, оббитими сходами і Одинцову сей блискіт пригадував (він сам не знав чому) святковий блискіт вищещених самоварів.

Зїхали ся якомсь нараз всі, і тісною гурмою пішли на пристань по широкому трапу.

Було щось спільного, як показало ся Одинцову, межі елястичністю дощок трапу і стрійної муштрою

двох матросів, що вибігли їм назустріч і стали позірно при вході на палубу «Стріли».

Легонькі, сині сорочки з широкими білими відворотами, колихалися під вітром, відкриваючи здорові і міцні груди матросів.

— Готово? — по начальничому, голосно снітав Кітнер.

— Є! — зазвучала впрасна, одноголосна відповідь обох матросів.

— Ворочай ногами!

Під впливом чистого воздуха, вогкого, поволжського вітру і навіть певною гіпнозу сеї «салдатеької» муштри, Одинцов і сам відчув бадьорість, а разом з нею до него рантово вернула ся звичайна нервова обсервація, спосібна зауважувати навіть дрібнички. Але в той самій час, він чув себе легко і весело. Моряк ходив по пристані, давав де які розкази і що хвилі чуло ся його незмінне:

— «Молодці! ворочай ногами».

Безвзглядно на то, що його розкази противили ся одні другим, бо він одне розказував і зараз-же скасовавши перше, ордерував друге; безвзглядно на нерівність його ходу і комічну глупоту білувато-голубих очий, в розумних очах матросів, світила ся сама щира повага до їх начальника. І се дуже подобало ся Одинцову і він ловив себе на чувствах заздрости до моряка.

Блестіла, ясно вицннена мідь, основно і красно побудована пристань міцно відбивала удари флілів:

чуло ся здорове і бадворе «є» — і в сій «казенній» муштровці Одинцов з дивованем не знаходив ніякого контрасту пьяному начальнику пароплавної стації — навідворот, відчував в нім яке-сь сильне підперте, якусь нормальну гварантію і оборону.

В очах старого штурмана, що вийшов на пароплав і з любовию і дбальством підсажував почерзі то начальника, то гостей, світили ся іскорки добродушного сміху. І в удаючій, збільшеній повазі ясно було видко «щось» подібне на обережне старане няньки.

На верхній палубі «Стріли» під широким парусним надкритєм, був накритий великий стіл, а на нім стояла незмінна ваза з ледом і фляшки хересу, лімонаду і нарзану.

Акуратно зложені, лежали зогнуті шкляні рурки а на стороні з скромною усмішкою на хитрім армянським лиці переступав з ноги на ногу Карапет.

— Молодець! Рухай ногами! «Ходи далши, знаком будиш», крикнув до него, акцентуючи по верменськи моряк, і коли той уклонив ся всім і зійшов на пристань — махнув рукою старому штурману....

Через хвилину «Стріла», зробивши широкий круг, понесла ся по течії ріки межі лісистими, утопавшими в сонечнім світлі берегами.

VII.

Іменинник Бабичев сидів на председателським місці і розкладав по шклянках лід, заливаючи його хересом.

Співачка з відкритої сцени, жадно-пия-вино, дивила ся на всіх сміючими очима, але не складуванню її губ і наклону її шиї, так як і ранійше відчувала ся недуступність.

Проте-ж Одинцов бачив дуже добре, як Джулета чокала ся своєю чаркою з начальником пароплавної стації і в ту хвилю тиснула ся плечем до сидівшого з другої сторони Бабичева. І самого вже Одинцова почали проймати сі рівнодушні очи монашки, смутне неудовольство починало закрадувати ся в його душу, а заравом з тим вертало ся знова «сностерегаюче все око», надойдливе і злобне. Йому було вже цілком зрозуміло, чому Джулета «тягнеться» до старого моряка, коли товариство з красавцем Бабичем її приємнійше.

Начальник стації багатий, він розкидає гроші куди-будь, і в закуліснім світі «Аркадії» приймали його з пошаною, і много простих хористок попали, завдячуючи йому в «етуали».

— Панове! — підносячи чарку, торжественно сказав студент.

— Знаємо, знаємо! — перервав його інженер: — За ідею?

Добродушне лице студента усміхало ся і низький бас сказав в звичайною паузою:

— Заткни фонтан! — і говорив далі: — В добрий час все добре! І ідея і херес і мовчалива «судова палата» (Одинцов) і жєнщини в пірамідних «капельюхах». — «Однак для того, що ми їдемо в «якесь

чарівне царство» — як сказав добродій, паш високоповажасмий імянинник, то треба зробити поправки.

А власно.

Параграф першій: Властителька пірамідного капелюха нехай скине капелюх. — І Грос замовк при загальнім сміху.

Стало веселійше. Всі голосно заговорили. Джулета скинула капелюх, але Одинцов користаючи з того, що про него забули, не говорячи ані слова, тягнув вино зі шклянної рурки.

Херес не робив його пияним, не причиняв забути і він перестав вже бороти ся зі собою, але віддав ся течії його думок.

Він думав, злосно звертаючи ся до себе: «Если ти чус ся чужим в сім товаристві пияного моряка, підлої, продажної женцини, кльоунів — інжинера і студента, земського начальника, що роскидає Бог - знає чні гроші, то для чого ти прийшов сюди? Если тобі тяжка ся обсервація під «углом», сі дурні і цілком непотрібні переоцінки, то залпши їх»!

Але він не міг кинути, і мимоволі котив ся в долину і його острій від алкоголю розум аналізував все з безпokoйною жорстокостю.

Старий штурман, що стояв на капітанськїм містку, роздавав розкази, дивив ся на бенкетуючу компанію і на його розумнім, тверезім лиці світла ся добродушна радість і відбита веселість гостей.

Його не дровичли ані шабльонови жарти моряка, ані дзвін чарок, ані кричаща красота Джулетт. В

шклянній конурці, тримаючи рукоятки великого колеса, стояли два кермові матроси і з холодним спокоєм дивилися в далеччину.

Вони також були тверезі, задумані і вони мали такі самі розумні лиця, як і у штурмана і у бадьорого матроса, що стояв недалеко від стола на випадок розказу Кітнера.

І Одинцов думав: «Є, є, глупа зміна явищ без систематичности і контрастів. Нема длячого гіпнотизувати себе. Все дуже просто: нині ми напиваємося, комедіянствуємо, говоримо дурниці, а вони (матроси) працюють і не відчують до нас найменшої злости; а завтра ми поміняємося ролями. Я піду до суду, земський начальник поїде на село, а вони понапиваються і озвіріють. Чи не однаково?»

І ся думка несупокіла Одинцова. Було «щось» поза словесні форми і звичайні окрислення, котрі говорили про «скриті помилки» і про «зміну явищ в світі». Була якась остра точка в мозку Одинцова, що зміщала нараз і п'яну компанію приятелів, і групу дисциплінованих матросів, і ясне чисте небо, що рівнодушно і величаво дивилося зверху.

І в сій хворобливо - острій «точці» відчувалося «щось» непримириме мучаюче, «щось» що ообіцяло розгадку.

VII.

Одинцов пив даліше і остра точка загоралася в пожежу, палила і дусила його мозок. Се був «якийсь» кошмар наяву.

Студент Грос обнимав ся з інженером, злапавши його за плечі і гляючи на него широким, ченим, добродушним лицем. Кілько любови і іскреної злуки, доброї руської відвертости світило ся в його очах, а Одинцова мучила думка про то, що вчора сей студент Грос, тільки цілком тверезий, ходив по аліях «Аркадії» під - ручку з жінкою інженера, говорив крутарським тоном, а молода жінчина тулилась до його раменн, слухала його з захопленем, з побожно-стю... І тепер власно відношеня студента до інженера здавали ся переступством, брехнею і йому хотіло ся гістерично засміятн ся і крикнути в лице Гросу ображаюче слово.

Бабичев, красний мужчина, свіжий і цвітучий з вогневими очима і пристрастними губами притулив ся до Джулсти і налив її своїм позірм і вона платила йому взаємністю, щоби він не розгнівав ся, але цілий час заговала з Кітнером, у котрого було червоне запалене лице і глупі біловато голубі очинята.

І Одинцов все бачив і йому було бридко і нудно з того. Підходив вечер. Матроси забрали тент над бенкетуючими і червоні проміня позбігали ся на палубі відбиваючи і блестячи на добре вичищеній металевій прикрасі пароплава.

Зачервоніли ся і заміготіли кусочки леду в плянках хересу. Пароплав проходив межн двома зеленими островами. Теплий вітер обдував його запахом загрітих начеб дихаючих листів дерев. З неба

дивився тихий вечірній смуток, а там в затаєній глибині, щось будилося і зі сльозами просилося...

Джулета голосно реготалася, стараючи ся стягнути з пальця у моряка масивний золотий перстень з великим діамантом, а Кітнер говорив «неслухняним» вже язиком:

— Д-десять поцілунків зараз прилюдно, а десять тисяч п-поцілунків потім — готівкою або в набор. Чорт возьми! Ворочай ногами!

Перстень не злавив і рука начальника пароплавної станції довго спочивала в обох руках Джулети.

Моряк упер свій зір на напів голі плечі жінчини, і, було видко, як горить пристрастю його загоріле від сонця і вітра лице. А сидівший з другої сторони Бабичев обнимав Джулету за стан і тайком цілував її шию у самого волосся.

Одинцову було очевидячки зрозуміло, що Джулета не зауважує сих поцілуїв.

Її очі віддалися старому морякови, горда смужка о рота і зимний зворот шиї виставно грозили Одинцову, а губи Бабичева цілували чиюсь чужу, невідчувалу шкіру. Одинцова доводила до лютости, проклята многосторонність продажної жінчини, і в ту хвилину, ясна підфарбована і напудрена краса Джулети дрочила його, заставляла лапати себе на таємничих, недобрих думках...

На другім кінці стола голосна розмова студента з інжинером, котра переходила в горячий спір, за-

глушила на хвилину галас пароплавної машини і голосний сміх Джулети.

— Неправда, студіозус, заговорив ся — кричав інженер — бач куди потягнув. Добра рівність! Я плачу гроші і беру то, що мені належить. Се зрозуміло — вона продає ся. А потім ми рівні! Ніт, брате, як хочиш, але тут щось не того...

— Прекрасно — говорив басом Грос — але-ж і ти, своєю чергою, продаєш ся, если не її, то кому-сь иншому. Вона продає тіло, а ти сумління. Ось ~~то~~ і рівність.

— Послухайте, дьяволи! — крикнув на них Бабичев. — Що там у вас таке знова?

— Студент жонглює словами так, як я своєю палкою, — сказав інженер — отже з великим хистом, але без жадного успіху — проповідає рівність і братерство.

— Знова філософія! (удаючи) — по звірськи заричав моряк і стукнув флянкою по столу.

— На моім пароплаві революцію заводити! Під арешт! Ворочай ногами! А ходи-ж сюди, скубенте! Я тобі покажу рівність з ледом і хересом.

Студент втяв зі собою добру чарку і сів на одно крісло з Джулетою помежи нею і Кітнером.

І потім Одинцов бачив, як Джулета стала переходити з обіймів Бабича в обійма Гроса, а цілком п'яний моряк тихо дримав і клював носом.

За його спиною раптово з'явила ся широкоплеча постать матроса, ставшого позірною, наче-б то було не-

відчувале тіло начальника, а якийсь порохований склад.

Керманічі як і перед тим обоятно дивили ся в далечину і методично повертали велике кермове колесо. Остра точка в мозку Одинцова, більше ясна як думка, що обіцяла розгадку мучившої його тайни, перестала обіцяти і загасла.

І він вже нічого не бачив перед собою, окрім п'яних фізіогномій приятелів і обоятних, тупих взорів матросів і кермових.

І навіть в самім виді берега, в однамайтнім стукоті пароплавного винта була якась уперта тупість.

Його стало клонити до сну. Він пішов на долину по залізних, винтових сходах і прийшов до розкішно прибраного великого сальону. Він сів на мягоньку аксамитову софу і закрив очі і в міть почув с тяжким завмиранєм серця, як ростопили ся його думки і зникла пам'ять.

IX.

Голосний крик розбудив Одинцова. Відчинивши очі, він побачив блискіт електричних лампочок, оправлених в граньовий кришталь і круглі плями вікон, за котрими була ніч.

Машина, як і перед тим, монотонно гуркотіла, але пароплав не тряс собою, видно було, що він стояв на місці.

То, що побачив Одинцов, одурманило його на стільки, що він не зразу прийшов до себе.

На аксамитовій канапі лежала Джулета в помятім убраню, з розпущеним волосєм і з повилазаними шпільками. А перед нею стояв інженер і земський начальник. Скривлене від гніву лице Бабичева було дивним контрастом з мертвячою блідністю інженера. Стало ся, щось надзвичайне.

Бабичев тримав Джулету за напів розідраний ковнір, тряс нею і кричав:

— Єли ти, падлюка, сейчас не зверниш перстень, то я роздягну тебе на голо і розкажу матросам обшукати тебе. Чувш ти?

Одинцов нічого не розуміючи, швидко підійшов до стола і з залишеної ким-сь фляшки випив безперешкоди шклянку нарзану. Тим часом земський начальник не зауважуючи його пробудження кричав:

— Я тобі руською мовою говорю, к..., що з тобою церемонить ся не буду. Також думає жартувати. **Тисячирублевий перстень.** Не доводи мене до забуття. Я не позволю в моім товаристві кидати тисячу рублів чорту під хвіст. Кітнер не кидав перстень в воду. Я сам, розумієш ти, власними очима бачив, як ти зняла з його пальця перстень.

Одинцов тихо підійшов до інженера. Лице його від сорома було червоне. То що було, здавало ся йому, якимсь страшним сном, звязаним нитками памяти про ранішну п'ятику, музику горців, дражливі wspomини і т. д.

Нерви були напружені, як металлові струни, а гістерика хватала його за горло.

— Ради Бога — сказав він, доторкуючи-сь до плеча інжинера — що стало ся?...

Жуков зхвильований і блідий, як полотно, розповів йому, що Джулета взяла у начальника пароплавної стації діамантовий перстень, той самий, котрий вона ще в день старала ся стягнути з його мизинця і перечить, що вона його не брала.

Спочатку се брали на жарт, але скоро переконали ся, що вона не жартує, але навідворот — образила ся на таке обвинувачуванє. А при тій нагоді вона обізвала Бабичева і студента «зволочию» і навіть, що найгірше, закинула, що перстень може вкрав хто-небудь з приятелїв.

Потім Одинцов узнав, що моряк, котрий цілий час був такий п'яний, що не міг рухнути ся, коли йому нарешті пояснили, що перстень пропав — він зразу протверезив ся, зістановив пароплав і категорічно заявив, що далі не поїде анї на крок, так довго, аж покіль Джулета не верне перстєня. Если же вона сего не зробить, то він власними руками задусить її і викине на пустинній беріг ріки.

Студент Грос затримував Кітнера на палубі і старав ся супокоїти його, а Бабичев з інжинером уживали все своє «красномовство» і доводи, щоби переконати її.

— І ось бачите! — закінчив інжинер, показуючи Одинцову на Джулету. — Вона жалібно виглядала убранє і волосє було зім'яте, червоні плями горіли на її лиці, але в очах здивований Одинцов спостеріг ли-

вну упертість і якусь ненатурально - спокійну викидаючи злість дикого kota, готового кинути ся кому будь до горла. Вона упираля ся своїми руками до грудий Бабичева і було чути, як хрустїли у неї пальци.

— Лиши мене, підляку! — стараючись підняти ся з софки — говорила вона з ним, але в ту хвилю металовим спокійним, ледяним голосом. — Яке маєш право мене бити?...

Одинцов схватив Бабичева за руку. Той навіть зразу не розпізнав приятеля, але потім, повернув ся до него і зразу пустив Джулету.

— Володя! — сказав Одинцов, укоряючим, тремтячим голосом, і зістановив ся, відчуваючи, що якась нервова дріж підступає до його горла і йому хочеть ся плакати...

Але він зараз-же запанував над собою, коли побачив, що Джулета зараз-же поправила своє волосє, зашпїлила шпїльками ковнїр своєї розірваної блюзки і сїла на софу, гляючи на всіх, а в тім числі і на його — Одинцова, недбалим, холодним поглядом.

І в сїм поглядї Одинцова здивувало «щось» знайоме, що зараз-же закрутило його думки звичайним, але мучаючим, як завше, водоворотом.

— Се правда, він не міг помилити ся. І тут, в сих очах, була та сама ворожлівість, те саме провалє, котре цілий минувший місяц лякало Одинцова своєю темною глибиною, звідкіль, зимною безжалосною сталію, дивила ся жажда пімсти, росплати за все. Тут була ненависть раба до пана, голодного до ситого, без

правного до властуючого. Тисячі подібних, необережно кинутих взорів, пригадали ся Одинцову і глянули на него зі всіх кутів великої каюти - салюна.

І всі сі нерівні, ненагороджені, озлоблені, вся та бездна мимовольного, невиноватого упадку, в сім припадковім погляді п'яної співачки з «откритої сцени» раптово кинули йому свій визів.

X.

І йому захотіло ся говорити, як часом в суді, цілком від душі, поза окрисленну програму, тими огненними словами, котрі завше так впливали на присяжних і почали витворювати йому імя славного адвоката. Хптаючи ся від хвилюваня, він підійшов до Джулети і взяв її за руку.

— Я бачу тут непорозуміне — сказав він серйозним глибоким голосом, і вона не відняла його руки. — Ну, певно, непорозуміне! Ото-ж розкажіть мені як було діло.

Джулета взяла свою руку від него і зимно, не глядя на него, сказала:

— Нічого не було, і мені нема про що оповідати...

— На що-ж гнівати ся? — смиренно вимовив Одинцов, сідаючи з нею рядом.

— Я не хочу в жаднім ділі обвинувачувати вас, я розумію, ви жєнщина, вас образила грубість але я вас прошу пробачити нас. Біг-ме! — всі мої товариші до-

брі, сердечні люди. І я розумію сей цілий галас, як наше неуміне говорити одних з другими і підійти до чужої душі, до чужого самолюбія. Бо душа людська, пробачайте мені за порівнане, не шенок, куди можна увійти в капелюсі, стукаючи обцасами. Осторожно треба підходить до людини. — Чи не так, Джулеточка?

— Ну, най буде, ви дійсно взяли перстень; ви тільки хотіли пожартувати, у вас і в думках не було сохрани Боже, що-небудь.... А до вас приступили не так, як треба і образили Вас. Ради Бога я вас прошу від цілого свого серця давайте, закінчимо сю сумну і жалібну історію. Єсли ви взяли сю глупеньку дурнишку, киньте її назад!

Хиба вона не пече вас?

— Бабичев, Володя! — несподівано позвав він земського начальника, що стояв недалеко, кусаючи губи.

Бабичев неохотно підійшов, а Одинцов говорив далі, взявши його за руку:

— Ви бачите його — добрий, красний молодець, котрий ще в день так ніжно цілував вашу шию, дивився на вас залюбленими очима, ну чи міг він бажати вам причинити біль, бути грубіяном?...

— Ніт, ніт! тут зразу видко непорозуміне! І я вам скажу, пансьтво, обом! Вас розділяє не ся глупа історія з перстеном, ані випадкове неуміне зговорити ся, але просте, інертне скуплене дрібничок, то, що називає ся «дальше - більше».

А в ту хвилию цілий ряд неудачних способів, непотрібних слів, вся ся умовлена брехня робить людей далекими друг від друга, а головне нервовими...

Єсть, я починаю поважати студента Гроса, навіть в п'янім виді, кричащого про равенство. І ми спізнаєм се, глибоко розуміємо се равенство. Я вам більше скажу — се є заострене понятє наших днів, ми вже не можемо жити без него і все наше горе заключаєть ся в неможливости провести сю найліпшу і палку нашу думку, ціну нашого житя, в саме житє. Що перешкадає нам? — ревно спитав він. — Таж все-ж та сама лявіна дрібничок «трафаратних» способів... Віг-ме, соромно сказати, навіть такі дрібнички, як зівнійшній вигляд, убраня... Ми забуваємо, що ніхто не купує і не продаєть ся — мягко звернув ся він до підступившого до него інжинера і продовжав торжественним тоном: — Панове! всі люди однаково відкуплені в дня їх уродження і до гробу. Ми всі живаємо житя. Не треба забувати про се! Мої приятелі! — говорив він, повертаючи ся то до Джулети, то до Бабишева. — Помирить ся, ну, який сенс сварити ся, який сенс?

— Ха-ха-ха!... — зареготала ся Джулета, злим, дзвинячим сміхом — ха-ха-ха!...

Йї сміх на хвилину засоромив і застановив Одинцова, але він скоро начеб зрадів і сам зареготав ся.

— Віг-ме, панове, се все страшенно смішне. — Ото-ж, будьмо приятелями. Кінець ділу, підем на гору.

— Добре то добре — сказав Бабичев. Се все є переконуюче і красне, але, здає ся, надаремні слова: перстеньчік, як і перед тим у курчаточка в кишеньці. . .

— Ах, ти все про сю дрібничку — майже величаво сказав Одинцов і звернув ся до Джулети:

— Миленька Джулеточка! Віддайте ім сю дрібничку. Ну, що за приемність? Пожартували і досить!

— Послухайте, ви зволочь паскудна, відчипіть ся від мене! — зимно і спокійно, обкругляючи кожде слово, сказала жєнщина.

І в її очах молодий адвокат прочитав таке обридженє, такий мертвячий холод, що у него зразу пересохло в горлі і підкосили ся ноги.

XI.

Він підійшов до софи, сів і спустив голову, без думок, без обидженя, без гіркого чутя. І в ту хвилю залунав десь зверху несподіваний, страшний, як удар грому, голос моряка Кітнера. То кричав ані начальник пароплавної стації, ані добродушний приятель Бабичева і Одинцова, але дійсний морський вовк, і слова його чулися, як команда підчас бурі.

— Досить, студент! до чорта! Тепер я тут господар!

Тяжкі, тверді кроки по желізних винтових сходах — і в дверях сальону з'явила ся масивна постать з високо піднятою головою. Червоне, обітрєне лице на-

чальника стації наче-б закаменіло і блищало, як шліфований граніт а білувато - голубі очі горіли пронизуючим острим огнем. Він був страшний і ніхто не пішов йому на зустріч.

Через секунду, котру ніколи не забуде Одинцов, моряк стояв перед Джулетою і кричав все тим-же громовим голосом:

— Досить! наскучило! У мене межі сими стінами не було і не було злодіїв. Гей! Віддаєш, чи не віддаєш?...

Джулета мовчала. Не довіряючи своїм очам, як в яким-сь страшнім сні, Одинцов побачив широкий розмах руки і міцний, свистячий удар в лице залунав по каюті, пронизуючи серце Одинцову.

Він майже стратив притомність, але його очі не заплющили ся, не відвернули ся від страшного малюнку і його пам'ять зашамтала все до дрібничок.

Джулета лежала на підлозі. Одною рукою вона тримала ся за лице, а в пальцях другої сів бриліант чистійшої води, видобиваючи ся сяйвом при світлі електричних лампочок. І в широко отворених очах жінчини Одинцов зауважив другій, инший блиск, якби відповідаючий сяйву каменя — таємничий блискіт очий зляканої, але непобідженої пантери. Одинцов тряс ся від ридання, стукав зубами об край шклянки, котру тримав перед ним інженер, хватав за руки Бабичева і як в горячці, чув виразні, голосні, як удари бича, слова Кітнера:

— Скоро! Рухай ногами! Забрати сю тварюку!
Замкнути до кльозету! Поставити сторожу!

Бабичев одною рукою обнимав Одинцова за плечі, а другою гладив його по волосою.

— Ну, що з тобою, що з тобою, судова палата, мамунця, ну, супокій ся! О то видумав нюїї розпустити. Ех, ти брате, молода — в Саксонії не була. Та невже з-за сеї потаскухі? Що, за таку зволоч? Я не вірю. За такі дрібнички....

А голос Кітнера гремів:

— Добре! молодці! рухай ногами! Тепер приготуйте стіл, вина сюди, леду, шампанського!

І коли матроси почали готувати стіл для п'ятики і закусок в тім самім сальоні, де плакав Одинцов, він трохи прийшов до себе і побачив перед собою добродушне лице студента. Той міцно зтискував йому руку і говорив:

— Перестаньте, дійсно! Певно я не оправдую насильства, але если се є послідне средство...

Досить, та-ж ви сами бачили.

А Одинцов відчував так, наче-б його самого побили до півсмерти. Він тихо відіпхнув Гроса, нічого не сказав, випив шклянку нарзану і підняв ся на палубу.

ХІІ.

В шклянній будці, як і перед тим вертію ся кермове колесо, і ледви вирисовували ся постаті штурмана і помічних матросів.

На небі сїяли звїзди, пароплав летїв назад до міста, котре було ще далеко, але вже виглядало туманним сїлуєтом гіганських розмірів.

І в тиші ночі, і в много-тоннім гуркоті пароплавного винта Одинцову причув ся обоятний голос самопануючого житя, що плило все вперед і вперед мимо острих моментів і колізій. Його голова розбивала ся на части від невитримуючого несупокою, пристрастного пориву рішити яке-сь питанє, а в шклянїй будцї чула ся розмова і хтось гриз горіхі. І представило ся Одинцову, що внизу, перед душною смердючою кліткою, де була замкена побита і осоромлена жєнщина з очима монахїні, з гордим вигїбом шиї і з складкою недоступности на губах, і як перед тим самими дверами стояли два таких самих рівнодушних матросів, котрі також можливо гризли горіхі.

— О, що за страх, що за страх! — весь леденїючи думав Одинцов: — та се-ж і є та сама наша погібєль, початок кінця, але що робити, що робити?

Цїлий нинїшній день пригадав ся йому зі всїма найменьшими дрібничками пїятики, запаху динїв, порохливой вулиці миролюбивих смїючих ся Татар, всї його думки і душевні надриваня в пошукуванях за оправданями кожного свого кроку і навїть самї подїї дня, безвзглядно на виглядаючі независимі поодинокї моменти, починають дїставати в очах Одинцова яку-сь звязь і неуклінно вели до здїйснюючого ся кінця. Іменнни, фїсгармонїя, фокуси і кривляня

інжинера, фальшиве проповідуване Гроса, музика горців, поява Джулети, пароплав — все вело до одного кінця. І сам Одинцов — таке саме живе звено страшного ланцю, що кинуло Джулету в смердючу конуру і приставило до неї сторожу.

Йому здавало ся, що на тій землі, котра складає ся з мозаїчних кавалків «нічогонероблення» взаємної ненависти, купованих чуттів — не може бути без таких глушких, безобразних закінчень. І сей блеск безпощадної ненависти, тисячу разів підглянений його при надково — пронизуючим взором, перестав видавати ся Одинцову неосновним і незрозумілим.

А на дні душі рухала ся смутна думка про якусь принцсану неунікновеність і про той недалекий час, котрий укоротить яку-сь пропасть.

І ся думка наповнила все іство Одинцова гордим сунокоючим хвильованєм.

XIII.

Він довго простояв, дивлячи ся в бездонну нітьму за пароплавним бортом, аж покіль голос Бабичева не заставив його затреміти.

— Гей, пані судова палата, де ти?

Земський начальник приступивши до Одинцова, дихав йому в лице, мняв в обіймах свого горячого, грубого тіла і говорив:

— Курчаточко ти моє, як я тебе люблю! І я всім скажу, що ти найпорядніший чоловік.

І я падлец і всі ми падлеци, а ти найшляхотніший чоловік. **А всеж таки нічого не було...** Розумієш ти: **рішучо нічого не було!** Ну, ось я даю тобі слово чести, що ти все бачив у сні. І... І... дай я тебе поцілую.

В обіймах Бабичева Одинцов зійшов вниз по винтових сходах. В салоні, залятім електричним світлом, білїла нова скатерть (убрус), обставлена фляшками шампанського і вазами з фруктами і ледом. Моряк Кітнер, інженер, студент і співачка з відкритої сцени сидїли тїсною групою, голосно реготали ся, підливаючи один другому вина.

Лице Джулети було напудрено. Вона сидїла без корсета в ростїбненій блюзїці що відкривала її красні форми шиї і плечів. Пристрастне лице монахинї тягнуло ся і до інженера і до студента, а найбільше до начальника стадії. Побачивші Одинцова, Джулета раптово скочила з місця, обняла його шию своїми руками і він відчув на губах своїх горячий, ростоплюючий поцілунок. За пів години цілком п'яний Одинцов плакав, бив себе в груди і кричав:

— Боже, як ми упали! Ми всі однако упали: і я, і ти, Джулеточка, і ти студент Грос! Не перебивай мене. Я вам все зараз поясню... Я знайшов гозгадку. Проваля нема... Всї люди однаково слабї і однаково сильні. Нема ані боротьби, ані ненависти, нічого не-

ма. Жітьє рівнодушно бїжить мимо!... Правда, панове, ви не смїєте ся: зміна лвищ! Ось я вам зараз докажу. Не перебивайте мене, панове! Студент перестань. Та замовчить-же, не перебивайте... Але його перебили і він не міг докінчити своєї бесїди....

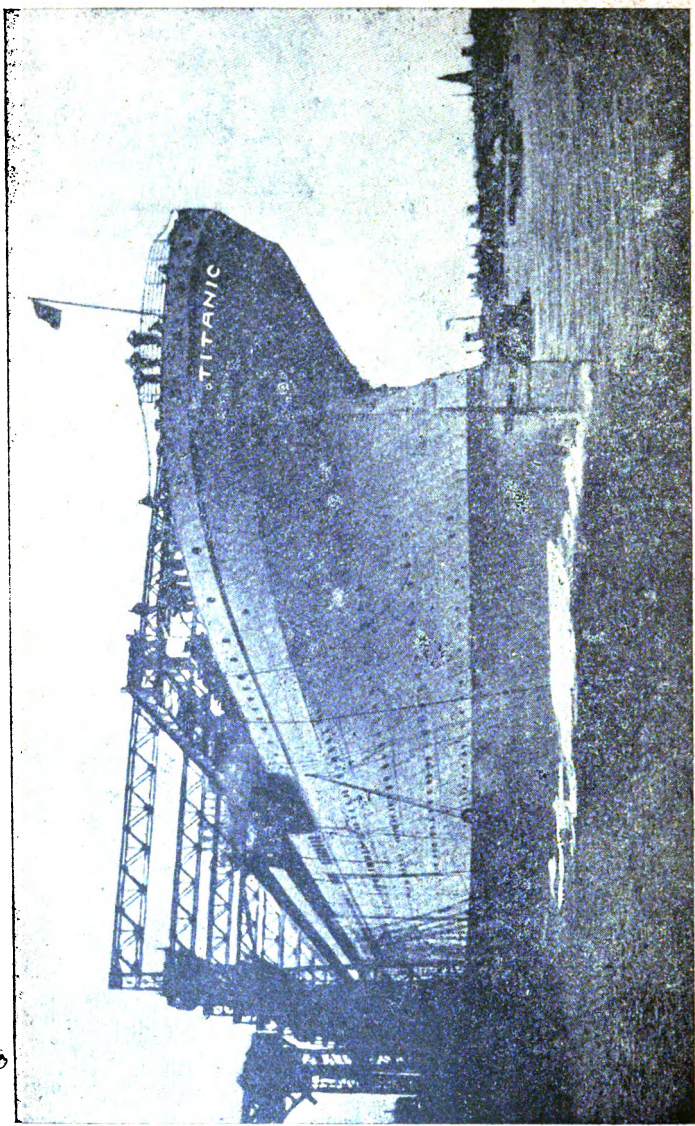
100
200
300

Корабель-велик „Тітанік“, що в своїй першій подорожі згинув від ледяних криг.

КОНЕЦЬ „ТІТАНІКА”

Правдивий, зворушаючий опис найбільшої морської катастрофи, про те, як більше як тисяч п'ять сот людей в ній згинulo і як другі ратували ся.

З 7. ілюстраціями.

Зладив

ІІ. В.

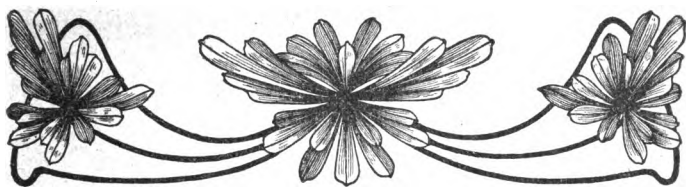
ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

ВІННІПЕГ (КАНАДА)
Ruthenian Book Store
850 Main Str.   Winnipeg, Main.

З друкарні Я. Оренштайна (Кисілевський) в Коломиї.

СВЯТО В СИТЕМПТ'ОН*).

День 10. цвітня 1912 був в Ситемпт'он для многих святочним днем. Найбільший корабель світа „Тітанік“ перший раз ішов в дорогу. Англійське товариство Віте Стар-Лінія, що належить до найбільших перевозових товариств світа, казало вибудувати той корабель, аби принайменче на короткий час, перевисшити такі самі товариства німецькі. Віте Стар-Лінія хотіла мати не лише найбільший на світі корабель, але він повинен був бути послідним словом виставности і техніки, а до того мав помочи томуж товариство звести конкуренційну борбу з його соперницею Кунард-Лінією о „сину стяжку“, нагороду за найбільшу скорість, Кунард-Лінія мала іменно рекорд за їзду до Нью-Йорку в 5 днях, 11 годинах і 37 мінутах; той рекорд мав бути побитий, а іменно першою їздою гордого „Тітаніка“.

Аби зрозуміти амбіцію Віте Стар-Лінії, треба знати, що тут ходило не лише о буденну конкурен-

---

*) Ситемпт'он, англійське автономне місто, столиця графства Гамшір, є визначним містом морської торгівлі, при чім є одним з найстарших англійських міст, бо існує від VII. в. по Хр.

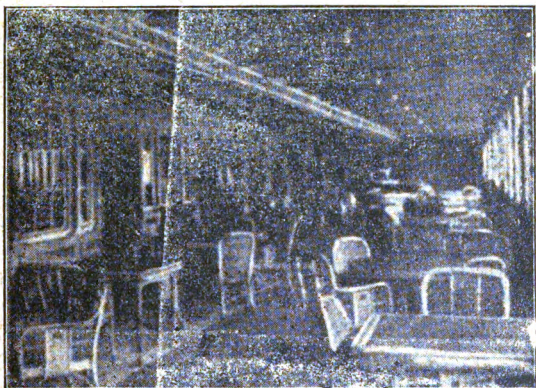
цію, тут ішло о горячу борбу, в якій грали ролю грубі мільони і всесвітна слава. А що Віте Стар-Лінія в двох других німецьких товариствах і Кунард-Лінії мала поважних конкурентів, може показати слідуєча табличка перевезених в 1910 р. тими товариствами людей:

Назва товариства перевозового.	З півн. Європи			З серед. моря		
	І. кл.	ІІ. кл.	Покл.	І. кл.	ІІ. кл.	Покл.
Гамбург-Америка Лінія	12490	24603	97531	1140	1770	16492
Півн.-нім. Льюйд	16284	23289	78995	3542	6192	32522
Кунард-Лінія	16656	17938	42443	915	3369	40869
Віте Стар-Лінія	14862	11983	39358	803	1563	11219

Тож можемо собі представити, що перший виїзд „Тітаніка“ для підприємства, що його будувало для Віте Стар-Лінії і для міста Ситемптон головно, відки походила служба корабельна, де майже кожда родина мала свого рідного або знакового на кораблі, був днем сьвяточним. А корабель сам був незвичайним витвором людської праці, з чого весь сьвіт культурний гордим міг бути. Се була плаваюча, з непонятою впрост виставністю, гостинниця. Число пасажирів враз з залогою довго держано в тайні, бо дирекція Віте Стар-Лінії в своїм інтересі обнижувала то число можливо найбільше, аби в той спосіб й обнизити величину нещастя. Але 2300 до 2400 людей було в кождім разі на покладі,

як гордий корабель пускав ся в першу, що і по-
слідною мала бути — дорогоу.

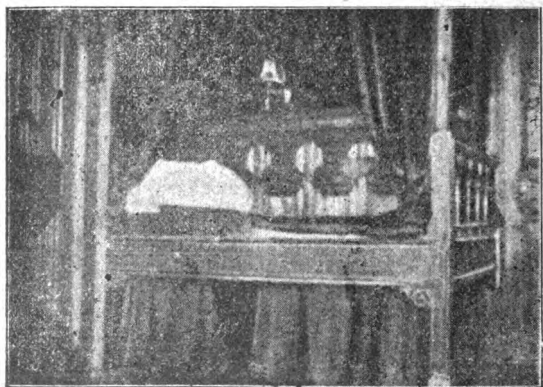
„Титанік“ перевисшав братний корабель „Олім-
пик“, що до того часу найбільшим був кораблем
світа, головно на виставности о много. Він був
в повнім значіню слова плаваючим люксовим го-
телем, земським раєм для американських міліоне-
рів, котрі і ту нагоду, першої їзди чудового кораб-
ля використали, аби з їх зимового побуту в Пари-

жі або на Рівієрі ним до дому з того боку океану
повернути. Нечувані збитки очікували їх на кораб-
ли. В однім з десяти, разом понад 20 метрів висо-
ких, один понад одним збудованих, покладах, мали
вони цілу галерію склепів, в котрих справні „кня-
зівни долярів“ продавали ювілерські і тим подібні
дорогоцінності; мали на кораблі велику салю до
танців, театр, тор до їзди кулочками, басен до
плавания з водою, котрої температуру можна було
після волі змінити; для дітний ілудчих пасажирів була
навіть осібна сая для діточих забав. Найбільшою

точкою виставности корабля одначе був город на горішнім покладі, засаджений рідкими, тропічними рослинами, буйними цв'їтами і деревами до прикрас. Город вправді не був ще цілковито уряджений, але то дасть ся виправдати вчасною порою року.

Цілі поверхи були уряджені для міліонерів, що находили ся в послубній подорожи. Реставрації, каварні і елегантно умебльовані салі для прийнять були розсіяні понад покладом. Підчас виїзду „Титаніка“ сотки людей вправляло в гімнастичній салі. На покладі їздили женщины верхом на верблюдах, а на другій стороні уживали колеса до

їзди, підчас коли на площі для забав в тенніс (забава пилкою) відбували ся горячі гри в заклад. Много пасажирів вдоволяло ся огляданем кольосальних машини. Корабель був асекурований на 20 міліонів, але в дійсности коштував далеко більше.

Корабель мав також найновійший телеграф без дроту, т. зв. апарат Марконього. Він ділає

теоретично на 300 морських миль, в практиці однак можна ним подавати телеграфічні вісти на 500 миль і то в день, бо в ночі сягає він два рази стільки.

„Тітанік“ мав довжини 290 метрів а ширини 30 метрів. Отже перевисшав тим способом велитів-кораблі „Мавретанія“ і „Люзітанія“ Кунард-Лінії, що ще в 1911 р. були Голіятами моря. „Тітанік“ міг при повнім обсадженю перевезти через море 3150 людей. 750 пасажирів 1., 500 2., а 1100 3. кляси, а до того залози 800 людей. Кошта подорожи на „Тітаніку„ були між 17400 а 155 марок. Послідна ціна була належитостію за їзду 3-тою клясою, перша для властителя власних убікацій, що складали ся з двох кімнат до спаня з гардеробами, кімнати мешкальної, двох сальонів, купелі, кімнати для слуг і власного покладу для проходів. При величезних розмірах і безпримірній виставности з якою „Тітанік“ був вибудуваний, були й кошта удержаня його в русі, на вугле, запаси живности і т. п. незвичайно високі. Не бракувало фахових людей, котрі були думки, що той великан-корабель при таких кольосальних видатках на жаден спосіб не буде оплачувати ся. Тому й дивили ся на „Тітанік“ і на його старий братний корабель „Олімпік“ наче як на символ здібности англійського корабельного промислу і здавна здобути стараної переваги англійського мореплавства над німецькими поспішними кораблями. Підчас короткої дороги „Тітаніка“ з Ситемптон до Нью-Йорку, або назад, мав він що-до живности з'ужити: 75.000 фунтів мяса, 33.000 сьвіжих яєць, 25.000 фунтів дробу, 40 тон*) картоплі, 7.000 літрів молока,

*) Тонна виносить 1000 кг.

5 тон цукру, 1000 тон чаю 250 барил муки, 10.000 фунтів ярин, 12.000 фляшок мінеральних вод, 15.000 фл. пива, 1.000 фл. вина. А посуда до їзди, забрана на корабель склала ся з 25.000 штук порцеляни, 7.000 шклянок, 26.000 штук срібних ножів ложок і вилок і 21.000 тарілок і подібного начиня. Аби удержати в русї то плаваюче місто, працювало коло печі і кїтла постійно 300 людей, а було 20 величезних кїтлів і печий. З оправданою гордостю могли в Англії надїяти ся, що „Тітанік“ буде гордувати ся принайменче рік, як найбільший корабель свїта. Потому кін мусївби був здаєть ся уступити славу новому, в будові ще находячому ся німецькому кораблеви „Імператорови“, що його власне буде „Гамбург-Америка-Лїнія“, а який правдоподїбно в цвїтні або маю 1913 р. буде здїбний до дороги. Що до величини, „Імператор“ буде перевишати „Тітаніка“, бо коли „Тітанік“ своїм об'ємом витискав 46.328 тон води, то „Імператор“ — о скільки до тепер звїсно з плянів, — має витискати кругло 50.000 тон води.

Поданий нами опис „Тітаніка“ робить зрозумілою ту гордість, яку відчував весь Ситемптон, як великан корабель опускав якїр, в свою першу подорож на море. Але вже при виїзді з пристані лучив ся особливий випадок. „Тітанік“ з такою силою тягнув за собою воду, що сїм запор припнятого недалеко на якорі корабля „Ню-Йорк“ зломало ся, а його самого погнала вода в сторону „Тітаніка“. Вез сумніву було би прийшло до нещасливого з'удареня, як би не скоро поміч помічних кораблів. Забобонні люди вважали той випадок за нещасливий знак. Цікавим є і то, що населене Ситемптон, відносило ся до „Тітаніка“ з я-

кимсь неясним, забобонним недовірем. Памятний страйк корабельних робітників в Англії 1911 року спровадив в їх ряди велику нужду, і тому вони мусіли брати ся до якого будь зарібку. Але мимо того багато з них воліло дальше голодувати, чим працювати на „Титаніку“. Коли їх питали про причину того, робітники здвигали лише раменами. Один з теплярів два рази ішов на поклад корабля і два рази вертав ся до дому: не хотів з ним їхати, бо чув страх до нього. Але жінка і діти голодували, пішов він третій раз на корабель і остав ся. Тепер вже не верне до дому, а жінка і діти подвійно будуть голодувати...

Дня 10 цвѣтня 1912 р. в середу, виїхав „Титанік“ з благословенствами всіх тих, котрих доля в який будь спосіб була звязана з долею „Титаніка“. За лять до шість днів мав він стати в Нью-Йорку. Кождий думав, що так буде, і тому ніхто не дбав за вісти з „Титаніка“. Але судьба хотіла инакше. В вечірних часописях з 15. і ранішних з 16 цвѣтня читало ся слідуєчі телеграми: Кап Рес 15 цвѣтня (Тел.) Корабель Віте Стар-Лінії „Титанік“ здибав ся в неділю вечером з ледяною горою і телеграфував о поміч. Пів години по зіткненю почав корабель тонути. Пасажирів женщин забрано на ратункові лодки. Кораблі „Олімпік“ і „Віржинія“, відповіли на бездротні телеграми „Титаніка“, що вони сейчас зможуть прийти в поміч.

Та вість, котра скорше прийшла до дирекції Віте Стар-Лінії, чим ми єї читали в часописях, викликала величезну тревогу між членами дирекції товариства, з котрих один находив ся на кораблі. А донесеня часописий принесли перестрах і розпуку всім тим, що мали на кораблі когось з своїх

любих та рідних. Передовсім Ситемптон весь зворушив ся. Чи то можливе! Чи може такий чудотвір новітної техніки улячи так скоро знищено? Що властиво стало ся? Довго не було відповіді на се питане. Поволи виринала відповідь, поки вона в ночі з 18 на 19 цвітня, в Нью-Йорку, в цілій своїй страшній наготі не відкрила ся.

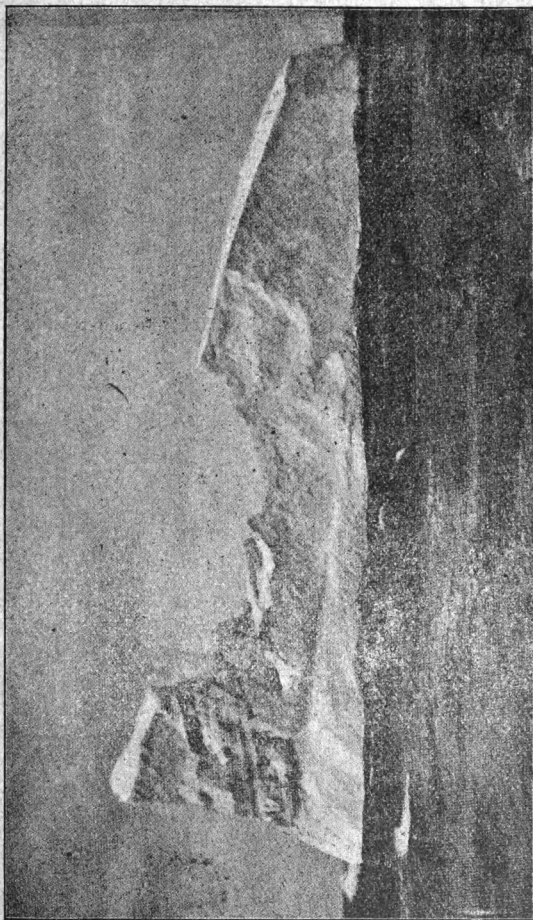

Катастрофа.

На найбільше оживленій дорозі всесвітних зносин, на дорозі корабельної їзди межі Європою а Нью-Йорком, мають кораблі за небезпеку не лише бурю і мраки, але головно ледяні гори, котрі їм дуже часто можуть грозити. Найбільші ледяні гори дають ся подибати на більше їздених водах на полудне новофундлярдських островів (місце катастрофи „Титаніка“), де вони, особливо в маю, дуже численно виступають. Такої небезпеки, стрінути ся з ледяними горами, або ледяними полями бути замкненим, зовсім не можна легковажити, особливо, що в таких ледяних околицях панує дуже густа мрака. Ледяні гори завдячують свою появу не морю, але опадам в північних краях. Вони суть частями полярних ледівців, о дуже великій часто протягlosti. Чим більшу силу має такий ледівець, тим дальше втискає ся він на область моря, і може так протягнути ся в море на многі кільометри. Як величезними являють ся часто ті ледівці виходить з того, що після права специфічного тя-

гару леду, часть находяча ся під водою має, що найменче, пять разів більшу силу як верхна. Буває

і так, що великі ледяні гори осідають на мілинах а такі прим. новофундлярські острови завдячують свій початок осадам топніючих ледівців. В пос-

лідних роках завважено цілий ряд ледяних гір, котрих висота виносила 1000 до 1500 стіп понад поверхнею моря. Давнійше донесеня про такі величезні ледяні маси вважали за пересаджені, однак докладні поміри потвердили цілковито такі означеня. Але не лише висота ледяних гір має такі великі розміри, але і що-до їх об'єму вони рідко лишають ся по заду цілком поважних островів. Перед кількома роками натрафило кілька кораблів, що везли емігрантів до Австралії на дорозі недалеко „рога доброї надії“ на величезну ледяну масу. Вона мала форму латинської букви „J“ і була тому незвичайно небезпечною, бо кораблі в думці, що мають перед собою дві рівнобіжні ледяні маси, попали поміж обі часті. Довша сторона леду мала довготи 60, коротша 20 англійських миль.*) Між тими двома небезпечними ледівцями була обманчива, 40 миль ширини затока, а коли в той неначе сак дістав ся один з кораблів, пішов разом з людьми і залогою на дно моря, підчас коли другі кораблі з великим трудом змогли завернути і виплисти на отверте море.

Ледяні гори є часто в найріжноріднійший спосіб порозпукувані, з печерами і всякими дивними розпуклинами. Сонце відбиваючи ся о міліони сьвітло заломлюючих поверхний, видає чудові сьвітляні ефекти: у всіх красках веселки яснїе там острый обеліск, підчас коли глибока синява моря в такім місци прекрасно сьвітить. Тисячі птахів використовують часто такого плаваючого велита на спочинок, оживлюючи своїм криком то дивне явище природи.

---

*) Англійська миля рівнає ся нашим $1\frac{1}{2}$ кльм.

Як на морю западе мрака, то моряк в таких небезпечних околицях є зданий цілковито на орієнтацію що до температури, бо топнїюча солодка вода з ледяних гір задержуючи ся на поверхні моря яко легша від морської, солоної води, і маючи нисшу температуру, зраджує близькість ледяних мас. Аби уникнути небезпеченьства, звикли мореплавці заатлянтійських лїній до і з Америки на весну аж до літа змінити свою дорогу.

До сказаного ще треба додати важну увагу : Було сказано, що через обсервацию температури на поверхні моря можна пізнати близькість ледяних гір. Се можливе є лише тоді, як є тепло, так, що близькість ледяної маси спричинює незвичайно скорє обниженє температури не лише води, але і воздуха і його не лише за помочию термометра, але просто чутєм можна завважати. Але коли — відповідно до пори року — панує студїнь, а вода показує найнизшу температуру, яку лише може видержати, аби не замерзнути, що власне буває в зимі, тоді зміни температури не зраджують нічого, тоді треба ледяну гору бачити, аби єї оминути. А коли ще і панує мрака, тоді повинно ся порушати лише цілком поволи, коли не хоче ся поїхати на певну загибель. На ту основну осторожність „Тітанік“ одначе не звертав увагу, але в найбільше небезпечних околицях гнав з повною скоростію. Пізнійше слідство виказало, що Американець Рієрсон, замешкалий в Філядельфії, кілька годин перед катастрофою, 14. цвітня по полудни, мав розмову з директором Віте Стар-Лїнії Др. Ісмайом, і зі згляду на те, що показували ся ледівці, сказав він, що тепер повинно ся їхати поволійше. Ісмай одначе відповів: „Противно, ми поїдемо скорше,

як тепер“. А капітан в годині нещастя, в околиці де можна було обавляти ся зіткнення з ледяною горою, бавив ся з директором і другими визначній-

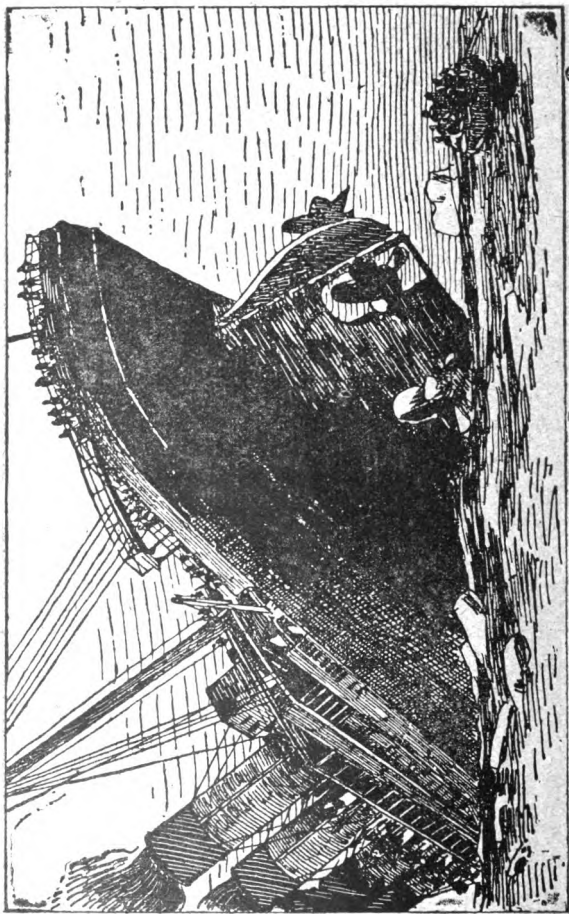

шими пасажирами. При веселім брязку шклянок наступила катастрофа.

Нечисленні — на нещастє — виратовані з „Тітаніка“ по їх прибуттю до Нью Йорку були переслухані перед слідчою комісією. Само зрозуміле, що заповідання наочних свідків катастрофи противорічать собі, бо при величезних розмірах корабля з його дев'ятьома покладами, кождий був при іншій сцені, і кождий що іншого бачив. Підчас коли одні заперечують, начеби взагалі запанувала яка небудь паніка, і твердять, що всьо відбуло ся в найбільшій порядку, другі оповідають про страшні сцени. Коротко зібравши, катастрофа відбула ся в слідуєчий спосіб: „Тітанік“ наїхав на ледяну гору, високу на 50 до 100 стіп. З'ударенє наступило не з переду корабля, лише корабель наїхав гору боком. В той спосіб зістав корабель впродовж цілого бока розбитий і середина долішного покладу стала отвором перед водою. В часі катастрофи гнав „Тітанік“ цілою силою пари. Пасажирів запевнювано, що з кораблем не устроєє ся їзди о здобутє нагороди. Мимо того заявляли пасажири, в противенстві до офіцирів, що корабель заєдно гнав з найбільшою скоростию. Того дня, по котрім в ночі наступила катастрофа, доки було ясно, не мало бути видко ніяких ледівців. В ночі воздух був чистий і було зв'язисто. Рефлектори не світили. Капітана Сміта не було тоді на своїм становищі, як наступило з'ударенє. Відвічальність мав тоді перший офіцир. 15. минут по зудареню зникла таємнича ледяна гора. Діра від удару була по стороні осадку керми в передній части корабля і творила величезний отвір. Пасажирам сказано було впрост, що кораблеви не грозить ніяке небезпеченство, бо він має бути такий, що не потанє. В наслідок того, й не було ніякої паніки.

З'ударенє наступило о 11. год. 15. минут, пізній-

ше покликано пасажирів на поклад і роздано ратункові пояси. 40. минут по з'удареню прийшов розказ, аби пасажери вскакували до ратункових лодок. Па-

сажирів, що поклали ся спати не збудив удар, їх збудило тяжке сопінє машин. Мущини з між паса-

жирів першої і другої кляси зовсім не пробували ратувати ся. Вони остали, аби поділити долю з кораблем, і помагали жінщинам при вскакуванню до ратункових лодок. Инакше було з пасажирями низших кляс, бо ті хотіли силою здобути лодки. Застрілено пів тузіна Італіянців, аби охоронити жінщин в лодках. „Титанік“ затонув 2 години 25 минут по з'удареню. Кілька минут, перед затоненем, експльодували парові китли. Наперед затонула передна часть корабля, решта пірнула коміть головою в глубінь моря. Декілька уратованих мущин скочило з затопаючого корабля в море і в той спосіб уратувало ся. Ратункові лодки з жінщинами чекали о милу віддалені від „Титаніка“, заки він піде на дно моря. Опісля приплили вони на місце нещастя і позабирали тих всіх мущин, що находили ся в воді. О 8. год. рано прибув на місце нещастя корабель „Карпатія“ і всіх уратованих забрав на свій поклад. Чотирох уратованих з розбитого корабля пасажирів вмерло в наслідок перебутих терпінь, заки „Карпатія“ прибула до Нью-Йорку, другі в страшний спосіб стратили мову. Ще інші зі страху зійшли з розуму, а многих з уратованих зараз по прибутю „Карпатії“ до Нью-Йорку мусіли віддати до шпиталів, або приватній лікарській опіці.

При величезній роли, яку відограла підчас загибелі „Титаніка“ бездротна телеграфія, треба тут дещо більше про те сказати. Передовсім показали ся в сім випадку розумні зарядження культурних держав. В р. 1906 відбув ся в Берліні, в виду поступаючого розвитку бездротної телеграфії, міжнародний конгрес в цілі заключеня угоди для бездротного порозумія на всесвітнім морю. Тоді прийшло до т. зв. „радіо-телеграфічної конвенції“, на підставі котрої, всі стації бездротного телеграфу без згляду

на їх систему, на випадок потреби, мають з собою лучити ся. Скоро з одного, в бездротний телеграф заосмотреного корабля зазвонять три букви: „C. q. d.“ (англійські слова *Come quick danger*) по нашому: „Приходи скоро, небезпеченство!“ то на всіх станциях мусить остати всяка комунікация, аби могли приймати дальші вісти про небезпеченство. Телеграфіст мусить сейчас дати знати капітанови корабля, що надійшли ті три зловіщі знаки, а капітан мусить сейчас поспішати з помочию туди, звідки його взивають. Най би він не пішов за зазивом, тоді очікує його обжаловане морського суду. Само собою розуміє ся, що ті три знаки є лише вступом, потім слідує передовсім імя корабля і евентуально подробиці про рід небезпеченства.

Одна німецька часопись приносить такий образок з одной стації бездротного телеграфу з нагоди загибелі „Титаніка“ : „На Кап Рес*) найбільше на схід віддаленім острівці Новофундландії, сидить на стації бездротного телеграфу телеграфіст. Через вікно паде його вид на тихий, ночью повитий океан, на розбурхані клуби мраки. Глибока тишина панує в тім місци, з якого ведуть проводи до уставленого на дворі апарату, який з високої гори розсилає свої електричні філі далеко по суши і морю. Нараз, перериваючи нагло тишину місця, починає на столі тикати писальце Морсея**). Є то однородний, без ритму шелест, тикань, що повторяє ся стало, в рівних відступах. Телеграфіст став надслухувати. Прислухує ся дальше, нараз скочив, глянув на вузьеньку

---

*) На Кап Рес є стація бездротного телеграфу, котра переймає всі депеші і їх опісля де слід пересилає.

***) Складова часть бездротного телеграфу.

тасьму паперу, що на ній голка Морсейового апарату поробила точки і лінійки: без сумніву, його слух, привиклий слухати і розуміти значіне відступів тиканя не обманув його; що апарат тут раз по раз подає, то зловіщі, умовлені знаки: C. q. d. Корабель в небезпеченстві! А зараз надходить і дальший сигнал, з котрого телеграфіст вже знає, котрий корабель просить о поміч. Є то новий „Титанік“, найкращий корабель Віте-Стар-Лінії, котрого в першій його подорожі з Ситемптон до Нью-Йорку стрінуло небезпеченство. В тім самім моменті бачить телеграфіст в душі, як далеко на дворі, на океані, велит корабель, з тисячами людей, боре ся з філями. Ще він не знає, яке саме нещасте спіткало „Титаніка“, але що раз нагальнійше працює апарат і за хвильку доносить, що ледяна гора принесла нещасте великому кораблеви. З незнаних далечінь зголошують ся другі кораблі, подають, що одержали сигнал небезпеченства „Титаніка“ і питають, де находить ся нещасний корабель, аби вони могли поспішити йому з помочю. В такій годині страшної відвічальности опановує телеграфіста зелізний спокій і енергія. Зголошує ся бездротно корабель „Віржіґіян“; зараз з ним получує ся телеграфіст і подає йому, на котрім місци океану, означуючи докладно степені, мінути і секунди, находить ся „Титанік“ і сейчас, по докладнім представленю стану річи дістає відворотну заяву, що „Віржініян“ цілою силою пари спішить „Титанікови“ на поміч. Апарат працює без перестанку. На дворі в дротах апарату лоскотить і блискає. Телеграфіст старає ся досягнути другі кораблі, „Олімпік“, гордий братний корабель „Титаніка“, „Балтик“, „Карпатію“ і „Карому“. Вже около 50 кораблів дістало страшну вість, що єї що-раз дальше роз-

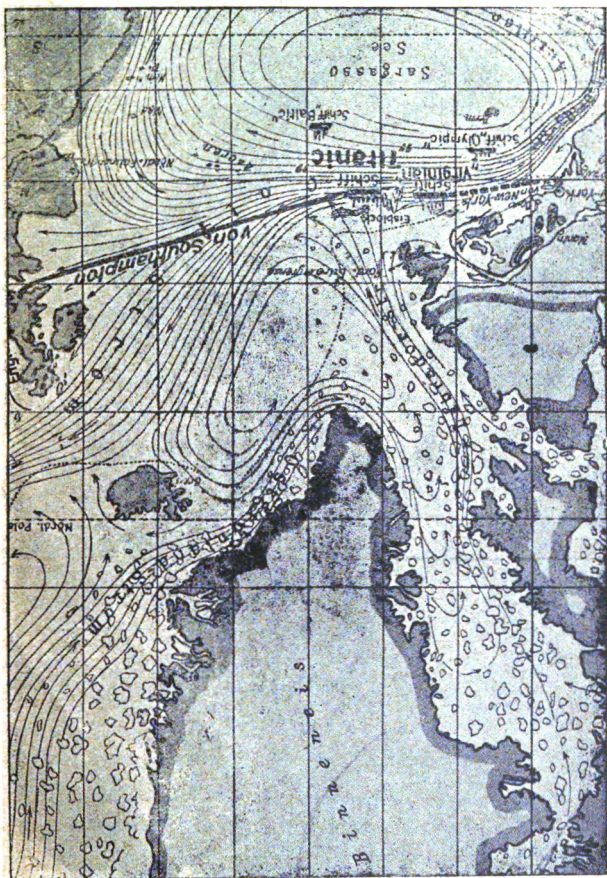
носясь філії воздуха. Ті з них, що находять ся близше місця нещастя, спішать через ніч і мраку до тої точки великого моря, де їх прибуття очікує з тугою, в страсті і розпуці більш двох тисяч людей...

Перше візване о поміч для „Тітаніка“ вислав перший урядних телеграфічний корабля Філіпс. Той хоробрий урядних в совіснім сповнюваню обовязку найшов свою смерть. Як то всьо відбуло ся, подав докладно виратуваний другий телеграфіст Гарольд Бріде. Він оповідав: Я мав змінити першого урядника Філіпса о півночі. В неділю перед полуднем, завважали ми, шо телеграфічний апарат має певні недостачі. Ми працювали сім годин, заки вишукали бракуючу часть, котру ми коротко перед катастрофою направили. Коли-б ми припадково недостачу в апараті було відкрили пізнійше, то неможливими були би наші взиваня о поміч. По тім пішов я спати. Я збудив ся перед моїм часом і чув, як Філіпс подав депешу на Кап Рес. Тому, що я знав, як дуже він був змучений, я встав сейчас, і не убираючи ся сказав йому, що я готовий переняти службу. Нараз, мимо того, що ми не завважили нічого особлившого, всадив до нас голову капітан і крикнув: „Малисьмо зударене з ледяною горою, будьте готові давати сигнали небезпеченьства, але чекайте, доки я не заряджу“. По десятиох мінутах прийшов він знова. Міжтим чули ми ріжнородні крики, але нічо такого, що вказувало би на небезпеченьство. „Кличте о поміч“ сказав капітан не вступаючи до кают. Ми вислали перший сигнал С Q И D і ще жартували на ту тему. Капітан вернув опять: „Пішліть S O S, сказав, і додав, що ми серединою корабля вдарили о ледяну гору. Ми дальше таки жартували. Перший кора-

бель, який ми досягнули, був „Франкфурт“, котрому ми зателеграфували то, що нам власне подав капітан. Опісля получили ся ми з „Карпатією“, котрій ми мусіли вже донести, що починаємо тонуту. Пять мінут пізнійше одержали ми відповідь, що „Карпатія“ жене цілою силою пари до нас. Аби дістати ся до нашого капітана, мусів я перейти покладом, на котрім повно було зворушених людей. — Коли я вернув, сказав мені Філіпс, аби я принайменче одягнув ся. Я цілком був забув, що я бігав в нічній білизні. Він телеграфував далше. Я приніс також для нього загортку, яку я накинув йому на плечі, підчас коли він працював, бо було досить зимно. В коротких відступах посилав мене Філіпс до капітана з вістями, що надходили від „Карпатії“. На дворі побачив я, що поспускано ратункові лодки, і що вони заповнені головно жінщинами і дітьми. Філіпс завважав з острахом, що апарат що раз слабше працював. Капітан явив ся з повідомленєм, що в машині убікації вдерла ся вода і що машини ледви будуть далше працювати. Се подали ми ще „Карпатії“. Я поспішив на двір і побачив воду на висоті першого покладу. Ніколи не забуду послідних п'ятинадцять мінут, підчас котрих Філіпс спокійно робив свою роботу, коли доколя нього панувала впрост паніка. Скоро взяв я на себе ратунковий пояс, сильні чоботи і теплу блюзу. Цілий час бачив я, як Філіпс стоячи працював при апараті. Він досягнув навіть „Олімпік“ і повідомив його, що ми тонемо. Я подав йому ратунковий пояс, на що він сказав мені подивити ся, чи ратункові лодки вже відійшли. Одна лодка ще лишила ся. Дванайцять мушчин процювало коло неї, аби її спустити. На одну хвилинку подумав я, як

було би добре, разом з ними відплисти — потім подав я мущинам руку і більше їх не бачив. Нараз крикнув капітан: „Ви сповнили свій обов'язок, більше нічо не можна зробити. Тепер час, аби кождий подумав за себе. Я звільняю вас від ваших обов'язків“. Філіпса не можна було відтягнути від апарату, мимо того, що вода садилася вже в наші убікації, підчас чого я в задній каюті Філіпса забирав гроші. Втім побачив я, як один мущина кинувши ся на другого, виривав йому ратунковий пояс. З долини надходили звуки музики, що грала благальною пісню. Нараз вибіг Філіпс на двір — я не бачив його більше. Я вибіг на двір, на місце де стояла лодка, і на велике моє здивованє побачив, що вона ще не відпнята. Стараня тих людей були безуспішними, а я думаю, що між ними не було ні одного моряка. Я старав ся їм помочи, аж тут налетіла понад поклад величезна філя і лодку перевернула. Я власне держав керми і був вже в середині лодки, коли нараз я найшов ся під нею. Я здержав віддих і старав ся увільнити ся. Як воно стало ся, не пригадую собі, аж я знова міг віддихати. Сотки мущин плавало в ратункових поясах докоола мене. Моя перша думка була, відплисти від корабля, що сам представляв чудовий образ. З коминів виходив дим і полумінь, певно як наслідок експльозиї, котрої одначе не було чути. Потім виходили цілі потоки іскор. Корабель тонув, а тонув він цілком так як качка поринає в воду коміть головою, притім чути було як грала музика, що вся, без виїмку пішла у воду. Я почав зі всіх сил плавати, і був яких сто п'ятьдесят стіп віддалений, як „Тітанік“ почав поволи поринати. По якімсь часі чую, що і я тону. Було прикро зимно. На пів в сні бачу я, як виринає якась лодка, до

котрої я підплив, зловив якусь руку, мене втягну-
ли до середини — то була лодка, подібна до тої,
з котрої я перед тим випав. Я впав в якийсь кут.
Хтось сидів на моїх ногах, але я нічого не чув.

Ситуаційний план морських доріг і назначене на нім місце,
де наступила загибель „Тітаніка“.

Вид тонучих доокола нас мушин був страшний.
В тім починає і наша лодка поринати. Я почув знова

воду понад собою, а потім когось з боку, що наступив на мене. Потім побачив я світло, я знав, що се надходить „Карпатія“, ратунковий корабель. Вона позабирала нас всіх одного по другім. Один, що лежав в куті, був мертвий. Коли я скакав по через нього, пізнав я Філіпса, що вмер з вичерпаня і зима. Моя розтолочена нога боліла мене страшенно, мимо то видрапав ся я по драбині, мене зловили сильні руки, покріпили і занесли до корабельного шпиталю. Там лежав я, доки мене не взято до помочи хорому товаришови „Карпатії“ і я вже не опускав місця при апараті. Апарати вже більше не були в спочинку, і я не бачив ні одного пасажира.

Телеграфіст з Кап Рес — про котрого у нас вже була мова — подав образки слідуєчих по собі окликів о поміч „Титаніка“, що їх переняло поверх 50 кораблів: Чую з „Титаніка“ сигнали небезпеченства, на них відповіло певне число кораблів, між ними „Карпатія“, „Балтик“, „Карама“ і „Олімпік“. „Титанік“ доносить: Передня часть корабля хитав ся. Я получив ся з кораблем „Віржиніян“ і доніс йому, що „Титанік“ нагло потребує помочи, при чім я подав докладні відомости про положене корабля і прочі обставини. „Віржиніян“ відповідає, що сей час пливе в сторону нещастя. „Титанік“ доніс „Олімпікови“, що женщин уміщено в ратункових лодках і взиває його мати на поготівлю також ратункові лодки. — Титанік далі, без перестанку давав сигнали і доносив про своє положене. Телеграфіст на покладі „Титаніка“ показав незвичайну холоднокровність і велику справність при телеграфованю. Мимо того, що він добре знав безвихідне положене корабля, то однак до послідного моменту не опускав корабля.

Отсі нариси, які були поширені пресою ці-

лого світа, разом з тим, що про Філіпса сказав другий телеграфіст Бріде, становлять величний пам'ятник для помершого так героїською смертю вірного своїм обов'язкам телеграфіста. Він раз по раз висилав сигнали, так, що ціла околиця корабля була ними заповнена. На всі сторони телеграфував він слова: „Спішіть“, спішіть! Помочи, помочи! Послідну його депешу одержав „Віржініян“ 17 мінут по 12 год.

Як 17 цвітня рано отворено в Нью-Йорку бюра Віте Стар-Лінїї, то їх облягли товпи народу, плачучи голосно. Уставлено поліційних урядників. Вони стояли зворушені і не знали що казати людям, що глотили ся і були в розпуці. І бідні і богаті звертали до урядників свої наріканя і запити, на котрі урядники відповідали спокійно, о скільки се могли. Одна пані, Беняміна Гуттенгайм, як довідала ся, що імени еї мужа нема між уратованими, дістала істеричного нападу. Вона давала весь свій міліоновий маеток, аби тільки який корабель поїхав на місце випадку. Мусіли нещасну забрати. Один поліційний урядник сам хотів довідати ся про свою власну жінку, коли одній жінчині що стояла коло нього було сказано, що не мають ніяких вістий про еї чоловіка. Пані та стратила притомність і впала урядникови поліційному в рамена. Її непритомну мусіли рівнож забрати. Такі сцени повторяли ся без перестанку.

Віте Стар-Лінїї мусіло ся зробити закид, що вона два дні укривала перед публікою правду про дійсний розмір нещастя. Хотяй вона сейчас мала відомість про загибель „Тітанїка“, то однак пускала неправдиві вісти, що його притягнуто до Галіфаксу. Коли ясним було, що цілий корабель зни-

щений, то товариство замовчало, що лише „Карпатія“ має на своїм покладі уратованих, а старалося в той спосіб успокоїти публіку, що подавала, наче б то і другі кораблі, що поспішили на поміч мають на своїх покладах уратованих. Але що всі ті кораблі мали бездротні апарати телеграфічні, то правда сейчас вийшла на верх, що лише одна „Карпатія“ має на своїм покладі уратованих. Вона находила ся в дорозі до Нью-Йорку, і там мала прибути в четвер, 18. цвітня, по полудни. Карпатія мала мати на своїм покладі 868 уратованих; і то показало ся неправдивим, бо вона мала лише 705 уратованих. Всі донесеня згідно стверджують, що ні-один з кораблів, які дістали бездротне віззавізане о поміч „Титаніка“, не прибув на час. Найскорше прибула „Карпатія“ і найшла ратункові лодки з виратуваними людьми, які були розсіяні на 21 миль довгім ледянім поли. В виду сильного попуканя леду, змогла „Карпатія“ доперва по годинах зібрати виратуваних. Цілими годинами, серед найбільшої студени і бурі кидано лодками на всі сторони, поки не явила ся „Карпатія“.

Як вже було сказано, для здобуття рекорду, для того, аби пару годин або навіть мінут, прибутину місце скорше, для конкуренції, занедбано в небезпечних ледяних околицях всякі средства осторожности. Але не лише то, але також і брак ратункових лодок робить Віте Стар-Лінію відвічальною за знищене тільки людських існовань. Перші вісти стверджують, що знайдено всі лодки, що й було можливим. Опісля подавано число лодок на 16. Ніяке донесенє не говорить про те, аби котра небудь лодка пропала. Число лодок було відоме очевидно залозі, то є, провідникам ратунко-

вих лодок. Виратувано 705 людей, то значить, на одну лодку 44 осіб, число, котре звучить цілком правдоподібно. Коби отже лише для 700 осіб були ратункові лодки, то прочих 1800 осіб вже з гори призначено на смерть. Се являє ся тяжким обжалованєм проти підприємства до котрого „Тітанік“ належав, і котре його заосмотрювало в потрібні річи. Послухаймо, що в сій справі кажуть льондонські часописи:

Показує ся, що велит-корабель мав лише 14 більших, а 2 менші ратункові лодки, які в тяжкій біді могли помістити около 800 людей. Колиб корабель мав в троє тільки ратункових лодок, то з певностию уратовано би всіх людей. Ті одначе впрост не віроятні обставини не є противзаконними, але цілковито в згоді з приписами англійських властей. Торговельний уряд, якому підлягає мореплавство, приписує, що кораблі понад 10.000 тон об'єму, мусять мати 16 ратункових лодок. „Тітанік“ мав 46.000 тон об'єму але після закона мав мати лише 16 ратункових лодок. Сей обурюючий злий стан річи, є в першій мірі відвічальним за небувалу доси страту в людських істнованях. „Олімпік“, „Мавретанія“, „Люзітанія“ і другі англійські великі кораблі мають також не більше 16-тьох лодок, а нехай би їх спіткало небезпеченьство, то вони певно зазнали би долі, подібної як „Тітанік“. Англійський парламент повинен посвятити свою увагу тій справі.

Англійські кораблі пускають ся отже в дорогу з запасами ратунковими, які вистарчають лише для одної третини пасажирів. І таким кораблям каже ще жадоба віднесеня рекорду гнати цілою силою пари через ледяні поля коло новофундланд-

ських островів. — Инакше стоїть справа з німецькими кораблями. У них більша дрібничковість і сумлінність. В одній книжочці п. з. „Їзда океаном і служба безпеченьства на кораблі“, стоїть написано:

Коло Новофундлярдіі находять ся ледяні гори, котрі зі східної части Новофундлярдіі посувають ся на полудне, де стоять в стані спокою і осягають при тім велику ширину і довжину, яка по роках стає що раз більшою. Від січня до червня заходить границя леду. В середині червня уступає вона знова. Тоді веде найблизша дорога з Європи до Америки близько коло Кап Рес, отже впрост попри новофундлярдські острови. В часі, коли ледівців є мало, отже від половини серпня до половини січня, дозволена є дорога, що веде на полудневий схід від Кап Рес 95 морських миль попри Новофундлярдію; в часах богатих о ледівці, треба їхати 42 степені на північ від островів. Тому, що ледяні гори мають всякі заломы, то треба завсїгди їхати осторожно. Тоді треба уважно стежити за вказівками термометру, відповідно до того змінити дорогу, а всякі вісти про положенє ледівців передавати сигналами другим кораблям і оголошувати в спеціальних картах північно-атляртийського океану. Дотично прирядів безпеченьства читаємо в тій книжочці:

Число ратункових лодок і їх уміщенє є приписанє законом про еміграцію для морських товариств. Кораблі для атляртийської їзди мусять мати принайменче слідуюче число ратункових лодок: Корабель з 300 тон обєму 4 лодки, 10.000 тон 12 лодок, 18.000 тон 16 лодок і т. д. Отже після німецьких приписів повинен „Тітанік“ був мати 44 ратункових лодок. А що більша лодка містить 60

людей, отже $60 \times 40 = 2640$ осіб, і тим самим ціле число пасажирів могло би було найти ратунок на лодках. При кораблях, у котрих — після повисших приписів — приписані лодки не вистарчають, му- сить бути ще й відповідне число „помічних ло- док“, або других ратункових уряджень.

Німецькі отже кораблі зовсім інакше дбають о безпеченьство своїх пасажирів. Загибіль „Тітані- ка“ разом зі смертю більше як 1600 людей, кот- ра є найбільшою катастрофою морської плавби, яку істория запам'ятала, повинна бути також гріз- ною осторогою, або дійти причин її і на будуче зробити неможливим таке велике нещастє. Ката- строфа „Чімбрії“ дала привід в Німеччині до пороб- лєня всяких приписів для небезпеченьства їзди ко- раблями, особливо до того, аби в годині небезпе- ченьства стояли пасажирам до розпорядимости ра- тункові приряди о скільки лише то можливим є в людській руці.

Як доносили англійські часописи, мав „Тітанік“ наладованих товарів, величезної вартости. Було на нїм 50.000 мішків кави, і майже стільки саме чаю. Діамантів і дорогих камінїв було на кораблі вар- тости понад 100 мільонів марок. Одна американська пасажирка, як всїла на корабель, то передала в пе- реховане скринку з дорогоцінностями вартости біль- ше як 3 мільйони марок.

Многі часописи доносили, що на „Тітаніку“ згинув також і славний „синий діамант“, що мав там находити ся. Той таємничий діамант, що при- носив нещастє кождому, хто його посїдав, стояв вартости понад півтора мільйона марок. До нього є привязана трагічна істория. Він належав первісно до одного турецького султана, котрого скинули

з престолу. Опісля став він власністю одного Іспанця, Габіба, котрий утопив ся. Пізнійше купила його королева Марія Антоніна, котру стято на гільтотині. Після того дійшов він до рук князя Лямбаля, котрого замордувала товпа народу. Один ювілер в Амстердамі, котрий пізнійше набув той діамант, половнив самсвбійство, через незгоду в супружестві. Посліднім властителем його був американець, Макс Лєан з Вашингтону, котрий купив той діамант в січни.

Одна англійська часопись подає опис американських мільонерів, котрі мали находити ся на покладі „Тітаніка“. Між ними находив ся Й. Я. Актор, котрий мав маєтку на 250 мільонів долярів, І. Страус — 50 мільонів, банкир Віднер — 50 мільонів, Б. Гугінгам — 95 мільонів, оберст В. Реблінг 25 мільонів, Тайнер — 10 мільонів долярів. Крім того находило ся на кораблі богато „менших“ мільонерів, котрих маєток виносив „лише“ 4—6 мільонів долярів. Взагалі вартість маєтків, находящихся ся на „Тітаніку“ мільонерів, перевищає 600 мільонів долярів.

Загальна страта по катастрофі „Тітаніка“ виносить слідуючі суми:

Кошта будови і урядження 32,000.000 марок, запаси живности і т. и. 3,500.000, здепоновані на „Тітаніку“ дорогоценности і капітали 6,000.000, депозит одной особи 2,000.000, готівка до розпорядимости 500.000. — В ладунках: кольоніяльні товари 2,500.000, другі товари 7,000.000, голляндські діаманти 90,000.000, отаксована вартість пасажирської власности 40,000.000, вартість обезпеченя пасажирів першої класи 450,000.000, другої класи 40,000.000, отаксовані страти почтові 10,000.000, ріжні інші

страсти (кругло) 16,500.000— разом отже 700 мільйонів марок окрім людського життя коштувала жадоба здобути рекорду „Титаніка“, що скінчила ся його загибелею.

Прибути уратованих до Нью-Йорку.

Цілий культурний світ стояв під вражінєм зворушення, що росло що години, як показало ся, що величина нещастя є правдою, і як кожда вістка приносила такі подробиці, що казали надіяти ся ще більше прикрих несподіванок. Кожда депеша приносила инше число погибших, а хитало ся воно між 1200 а 2000, але навіть то менше число, було найбільшим нещастєм, яке коли небудь лучило ся на світі. Стало щораз яснійшим, що Віте Стар-Лінія не подбала як слід про безпеченьство своїх пасажирів, і всюди підносили ся голоси, які жадали строгого в тім напрямі слідства. В американськїм сенатї без всякої дискусії повзято ухвалу, яка вимагала спеціальної для того випадку слідчої комісії. Сейчас іменовано слідчу комісію і вона безпроводно почала свою діяльність. Вона поїхала на скорім пароходї напроти „Карпатї“, бо хотїла розпочати слідство ще на покладї „Карпатї“, заки корабель прибуде до Нью-Йорку.

Дня 18. цвїтня пізно вечером очікувано прибути „Карпатї“ до Нью-Йорку. Ще не було точно усталено, кілько властиво осіб уратовано. Одну часть

лїсти уратованих подала „Карпатія“ бездротним телеграфом впрост до Нью-Йорку, і о скільки оголошені назвиска принесли многим родинам радісну вістку, то о стільки в більшу розпуку попадали ті, котрі надармо шукали в оголошених лістах уратованих своїх любих, і котрі наповнені боязливим сумнівом, очікували послїдної вістки з думкою-надїєю, може ліста не зовсім повна, може улюблена особа все таки находить ся на „Карпатії“, — але — але як ні? Який болючий сумнів! Які безсонні ночі, повні боязливої журби! Де тепер находить ся „Карпатія“? О, коби я був пташком і мав два крила, я полетїв би там геть до тебе!... — думав кождий з отих нещасних людей.

Прискорене їзди „Карпатії“, що ще в четвер (18) вечером о 7. год. минула пристань Санді Гок, зробило неможливим дістати ся слїдчій комісії в пристани на поклад корабля. В Нью-Йорку очікувало 10.000 людей в напруженій мовчанці прибутя корабля. Німецька часопись „Берлінер Тагблят“ принесла в своїм вечірнім виданю з 19. цвїтня телеграфічне донесене свого ню-йорського кореспондента про приїзд Карпатії, де пише так: О годині $\frac{1}{2}9$ вечером на східно-американський час ($\frac{1}{2}3$ час берлінський) заалармовано Нью-Йорк вісткою, що за пів години прибуде „Карпатія“. Околицю пристані замкнув сильний кордон поліції, до котрої пускали лише за осібними легітимаціями. Вздовж улиці, що провадить до пристані, їхали довгі ряди один по другім ратункові вози міських шпиталїв, як і сотки автомобілів. Первісну думку, замкнення пристані змінено, позволено своякам і заступникам преси ввійти до пристані. Минає пів години, дають сигнали, що корабель надходить. Міжтим являє ся

група лікарів, ратункові вози, і роблять приготованя до перевезеня хорих. В середині пристані уставлено великий рухомий міст, котрим виатовані мають опускати корабель. Для першої і другої кляси зарезеровано осібні відділи і заосмотрено їх в великі написи, аби улешити вишукане шуканих осіб, котрим поручено, задержати ся коло таблиці з своїми початковими буквами. Тії зарядженя не дали ся одначе в практиці перепровадити, бо з корабля всі кляси повиходили разом, навіть з покладу, і кождий, як тільки почув під ногами землю, то чим скорше куди-небудь утівав. Через те вишукуванє бракуючих було утрудненим. Загально однак, панував взірцевий порядок. Від спущеного моста провадив подвійний шпалір поліційних аґентів.

Около $\frac{1}{2}$ 10 показав ся вершок в'їзджаючого корабля, пару мінут пізнійше зводять високо в гору рухомий міст. Міжтим багато фотографів повилазило на повідповідні місця, яснїють то ту, то там короткі ясні сьвітла, знак, що мимо заборони роблять фотографічні знимки.

На основі ріжних легітимаций, як також поліційної карти, обходжу (так оповідає кореспондент) всі замкнені лїнії і доходжу до місця, де пасажири мусять опускати корабель. В супроводі поліції, являють ся виатовані, ведені в шпалірі свояками, котрим доступ до пристані був дозволений. Перші, що вийшли з корабля, були два молоді хлопці, цілком вдоволені, потім мішано женщины, мушцини, перші по части в вечірних, по части в нічних одягах. З початку панує на пристани глибока тишина, потім скоро перериває ту тишину голосний плач і крик витаючих ся свояків і знакомих. Міжтим поодиноких ранених, або хорих, переносять послуга-

чі або на руках, або на приготованих ношах. Потім знова надходять цілком веселі молоді люди, поодинокі гарні дівчата, старанно учесані. Дістати яку небудь інформацію з корабля є неможливо, всьо галасує одно наперед другого. В кождім разі чутки про многих померших на кораблі є пересаджені.

Образ людських терпінь сильно ослабив ся через те, що багато первісних пасажирів „Карпаті“ опускало корабель враз з виратуваними так, що явища веселости і вдоволення, помішали ся з явищами горя і перестрашу, знова виходять одні жінчини в балевих строях, другі з ледво поприпинаним волосєм в нічнім одію, мущини в подертих сорочках з накиненими на плечі хустками. Одних жінок ловлять їх чоловіки в свої обійми і серед поцілуїв відводять, старші дами на лиці котрих видно сліди перебутих терпінь, кричать голосно плачучи, коли витають ся з соїми знакомими. Показують ся молоді Американки, котрі, як пізнати цілком здорові, і прилюдно удають зовсім спокійних. Якийсь старший пан опирає ся на рамена двох поводиторів, бо зовсім відморозив ноги. При табличках з початковими буквами пасажирів відбувають ся трогаючі сцени пізнання. По більший части не в силі ті люди звязло промовити реченя.

В протягу п'ятох мінут розмовляв я з двома виратуваними особами. Одна з них казала, що висідане з „Тітаніка“ на ратункові лодки відбувало ся цілком спокійно, а ті що остали, не предвиджуючи ніякого небезпеченьства, зовсім не зраджували перестрашу. Друга знова оповідала, що офіцири револьверами задержували тих мущин, що хотіли

силою дістати ся до ратункових лодок. Ряд виходячих з „Карпатії“ тягне ся майже без кінця.

Особливо пожалуваня гідними є пасажирин з покладу, на котрих ніхто не чекав, і які не знають, що самі мають робити. Ними заняли ся горячо заступники міста і добродійних товариств. Всі запевнюють, що на „Карпатії“ дбали про них як найкраще, і що пасажирин „Карпатії“ робили всьо можливе, аби злагодити терпіння виратуваних. Про долю тяжко ранених, не можна тепер ще нічо сказати, бо зворушенє росте з минути на мінуту. Спазматичні крики тепер стають більшими, бо тепер виратувані виходять в більших масах як передтим.

Один пасажир Вашингтон Доже каже: „Поодинокі пасажирин з такою встеклостію бороли ся о приступ до ратункових лодок, що їх офіцирин позастрілювали, а їх тіла попадали в море. Жінка міліонера Стравса не хотіла опустити свого мужа. Після моєї думки, виратуваних було 780, чотирох вмерло на лодках, двох на „Карпатії“. Пані Астор (жінка теж міліонера) є тяжко хора, вона находить ся в стані благословеннім і ще нічого не знає про смерть свого мужа“.

Один з виратуваних теплярів твердить, що мав бачити, як чотири лодки з жінчинами, зараз по тім, як всіли, затопило ся. Дві жінцирин в його лодці вмерло в наслідок зимна.

Одна молода дівчина оповідає, що її всадили до ратункової лодки і що вона найшла в своїх раменах дволітну дитину, котрої матери не можна було відшукати. Вона опікувала ся дитиною цілу дальшу дорогу.

Без сумніву експльодували парові кітли. Я говорив з одним пасажиром з покладу, котрий без-

посередно по експльозії впав в море, і то бачив. Експльодуюча сила розбрискала воду на кілька сот кроків далеко. Одна жінчина запевнює, що зударенє наступило точно о 11 год. 40 минут. Сьвітла перестали сьвітити доперва о 2 год. 20 минут. Через темноту і студинь багато жінчин і дітий перестрашило ся і не хотіли всідати до лодок. Деякі лодки відпливали з двайцятьма людьми, хотяй місця було на сїмдесять пять.

Данило Байле оповідає, що він через шість годин держав ся якогось стовпа. Він бачив, як якась жінчина в сорочці плавала по морю: Старав ся притягнути її до свого стовпа, але вона була безпритомна, впала з нього і сейчас утопила ся.

З пасажирів першої кляси виратувало ся 212, з того 154 жінок і дітий. З 262 пасажирів другої кляси виратувано 115, з того 83 жінок і дітий. З 800 пасажирів на покладі, виратувало ся 136, з того 83 жінок і дітий. З 985 осіб залоги, варатувало ся 199, між ними 12 жінок.

Експльозия кітлів наступила в наслідок допливу ледово-зимної води. Перші лодки забрали більше мущин, бо ті скорше явили ся на покладі чим жінки і діти. Потім після морського закона забрано сейчас до лодок жінок і дітий. З лодок було видко, як много мущин, що мали на собі ратункові пояси, мимо того потапали. Є доказаним, що „Тітанік“ мимо триразової остороги перед небезпеченством ледяних гір гнав з шаленою скоростію. Телеграфіст „Карпати“, припадково мимо того, що то була неділя, не пішов був ще спати, і одержав в той спосіб перші сигнали „Тітаніка“.

Як той сьвідок запевняє, капітан Сміт два рази хотів засрілити ся. В бібліотеці надбігші офіцири то-

му перешкодили; він вирвав ся, скочив на поміст і там стрілив собі в уста. (Сему запевненню урядово заперечено).

Зударенє корабля з горою ледви можна було завважити, тому многі пасажири не хотіли вірити в небезпеченьство.

Пані Стайнерт з Нью-Йорку оповідає, що виратувані по більшій часті лежали на долівці лодок; вони були в більшості непритомні. Діланє зимна було страшне; двацять виратованих вмерло вже в понеділок. Чотирох похоронено на морський спосіб.

Один з урядників „Карпатії“ оповідає мені: При ясні, але дуже зимній ночі, прибули ми точно $\frac{1}{2}$ 4 год. рано на місце нещастя. Наші пасажири не мали з початку понятя, куди вони їдуть. Зразу не було видко нічого, окрім плаваючих деревляних кавалків і подушок. Вкінци побачили ми першу лодку. Всі наші пасажири повідступали сейчас свої місця, і повитягали всякі можливі одяги. Теплі коци з ліжок потято сейчас на окривала для жінок і дітей. Звичайні пасажири спали на землі і купилевих ваннах. Около двацять забраних на поклад мали покалічені руки і ноги. Корабельний шпиталь дістав шістьох тяжко ранених. Много кабін переминено на шпитальні відділи.

Всі виратовані стверджують, що в хвилі удареня море було чисте як зеркало, а воздух цілком спокійний, як також, що висіданє з корабля відбувало ся без найменших трудностей. Колиб було більше лодок, сотки людей більше можнаб було уратувати“.

Треба ще звернути увагу на то, що оповіданя поодиноких виратуваннх богато собі противорічать,

а особливо заподаня про величину катастрофи звучать всіляко. Не лише, що кождий пасажир на однім з девяти покладів величезного қорабля видів инший образ, тут треба ще взяти під увагу зворушення, в яким находили ся всі в тій нещасній годині. В подорожи до Нью-Йорку, оповідали собі виратувані на „Карпаті“ свої переживаня і вражіня в той спосіб помішано, що не один не міг розрізнити того, що сам пережив, від того, що довідав ся від других.

При тім кружили між виратуваними всякі верзії, — як от верзія про самовбийство капітана Сміта — і многі тому вірили. Ми тутки подамо ще деякі оповіданя наочних сьвідків, а читач нехай сам виробить собі думку про деякі суперечности в подобицях. Через те однак не зміняє ся загальний образ катастрофи.

Підчас їзди на „Карпаті“ утворив ся „комітет виратуваних“. На чолі його стояв Самуель Гольденбергер і 25 инших осіб. По прибутю до Нью-Йорку видав комітет комунікат для преси, котрий звучить: „Ми підписані, виратувані пасажери „Тітаніка“, аби положити край сензацийним і пересадженим донесеням про катастрофу, вважаємо своїм обовязком дати пресі поясненє дійсного стану річий, що дійшло до нашого відома і що вважаємо за вірне. В неділю, 14. цвѣтня 1912 о 11 год. 40 минут, зіткунв ся наш қорабель підчас зимної, ясної ночи з ледяною горою, про котру вправді нашому қораблеви сигналізували, але не так вчасно, аби можна було зудареня оминути. Сейчас пороблено кроки, аби викрити величину шкоди і виратувати пасажирів. Видано роскази поубирати ратункові пояси, спущено ратункові лодки, і дано потрібні сигнали

нелезпеченьства за помочю бездротного телеграфу і ракет. На щастє дістала „Карпатія“ візване о поміч в ночи, а о 4 год. рано, в понеділок прибула щасливо на місце випадку. Офіцери і залага „Карпатії“ прилагодила майже всьо для ратованя, і постарали ся о всяку вигоду на кораблі для виратуваних. Ними занято ся зі зворушуючою запопадливостію. Пасажири, офіцери, залага, без згляду на суспільне становище виратуваного, пан то був, чи хлоп, повідступали їм свої кабіни і одіж. На підставі сертифікату англійського торговельного уряду, мав право „Тітанік“ брати на свій поклад 3.500 осіб. Сертифікат жадав одначе в ратункових лодках місця для около 950 пасажирів, а іменно в 14 великих, 2 менших і 4 складаних ратункових лодках. Ратункових поясів було тільки, що всіх на покладі людей. Число пасажирів в часі зудареня виносило в приближеню: 1. кляса 330, 2. кл. 320. 3. кл. 750, — разом 1400. Офіцирів і залаги 940, чоловіка, — всіх разом 2340. З тих „Карпатія“ виратувала слідуєче число: I. кляса 210, 2. кл. 125, 3. кл. 200, офіцирів 4, моряків 39, корабельних робітників 96, керманичів 71. Число виратуваних виносило около 80 процент найбільшого числа, яке могли помістити ратункові лодки. Маємо за свій обовязок звернути увагу суспільности на то, що ми вважаємо за неvistарчаючий запас ратункових приладів, як також на те, що повинні бути поробленими заходи аби змусити особові кораблі брати зі собою вистарчаєче число ратункових лодок, аби і найбільше число пасажирів можна було в разі потреби в них помістити. Окрім неvistарчаючого числа ратункових лодок, був також і брак вправних моряків, котрі би взяли були лодки під свій провід. Ву-

глярі, робітники маштові і т. д. — се ніякі виучені моряки. Не було також вистарчаючого числа офіцерів, аби виконувати скоро розкази і мати нагляд над спусканєм і контролею ратункових лодок. Бракувало також і сьвітляних ракет. Постанови морського уряду дозволяють мимо тих недотач — особливо в ратункових лодках — брати стільки людей. На „Тітаніку“ були уставлені ратункові лодки високо понад водою, а пасажирів візвано, всідати до лодок, заки їх спущено: через таке зарядженє перешкоджено, що більше число людей не могло всісти до лодок. Ратункові лодки повинні окрім того в всякий час бути заосмотреними в средства поживи, воду, факлі, компаси. Повинні, далі, відбувати ся частійше ратункові впрари, а в випадках наглої потреби ужитя ратункових лодок, офіцири повинні бути уоруженими. В випадку, де заходить обава зіткнення з ледяною горою, повинна бути зменшеною скорість корабля, бо тоді на випадок катастрофи, меншими можуть бути страти. Вкінци подаємо думку скликаня міжнародної конференції і поручаємо прийняти рівнозвучні закони для всіх країв, аби було заховане безпеченьство пасажирів на морю. Горяче звиваємо правительство з'єдинених держав, дати початок тому, як можна найскорше“. Заяву ту підписав Самуель Гольденберг, яко президент „комітету виратуваних“ і 25 других осіб.

Оповіданя виратуваних.

Директор швайцарського товариства „вірної руки“ Макс Штегелі, один з виратуваних оповідає:

Було 16 або 18 лодок з 50—60 особами на кожду. Як ми відпливали, на кораблі, де до того часу панував, можна сказати, спокій, почало більшати зворушенє. Раз по раз давано сигнали ракетами. Чим далі, запановувало велике замішанє. Три до чотири години їздили ми серед прошибаючого зимна, поки „Карпатія“ не забрала нас і других. Ми не бачили, як „Тітанік“ потапає. „Карпатія“ забрала також складану ратункову лодку, яка полишена була правдоподібно порожною. Як на „Карпатії“ оповідали, відіграли ся о місце в тій лодці між людьми плаваючими в воді, тяжкі борби, які скінчили ся тим, що 17 людей, між ними і один студент з Женеви найшли смерть з рук залоги корабля. Після оповіданя Штегеліна, на лодках, так як на „Карпатії“ було багато вільного місця. Що стільки людського життя пішло марно винно тому то, що корабельна залага, хочачи запобігти паніці, поповнила великий блуд, представляючи пасажирам, що не грозить ніяке небезпеченство.

Знаний англійський писатель Стед, великі американські мільонери Астор і Штравс враз з своєю жінкою згинули підчас катастрофи. Про послідні хвилі Штравсів оповідають наочні сьвідки, що жінка Штравса не хотіла в ніякий спосіб опустити корабля, і що коли „Тітанік“ попатає в філях, обое вони стояли на помості в сильних обіймах. Інша виратована пані оповідає, що як корабель коротко перед $\frac{1}{2}$ 2 потапає, корабельна музика уставила ся в ряд і грала хоральну пісню. Сім виратованих вмерло опісля зі змученя і їх покинули на морю. Дві жєнщини зійшли з розуму, як довідали ся, що їх мужі найшли смерть в морських філях і що вони самі лише виратовані.

Про судьбу Астора оповідає один з очевидців: Я бачив паню Астор, як її несли з ратункової лодки на поклад „Карпатиї“. Астор сам, ще на годину перед затопленем „Тітаніка“ найшов смерть в філях неумолимого моря. По зудареню корабля попав він в страшне зворушенє. Колись такий сильний, державний муж, тепер впрост не до пізнаня. Він бігав без ціли і потреби то сюди, то туди, і повтаряв одні і ті самі, нерозумні слова: „Я хочу радше згинути на кораблі, чим у воді“. Одна з величезних филь, що били о поклад корабля, пірвала його з собою. А так він був перемерзлий, що він не в силі був зробити якого небудь руху для свого уратованя.

Зі згідних заподань всіх виратуваних виходить, що велике число пасажирів потопило ся нещасно таки в своїх кабінах, не маючи ніякого виходу до ратунку, хоч і для прочих число лодок ратункових зовсім не вистарчало. Більша часть пасажирів третьої кляси находили ся в такій части корабля, що були неначе щурі в лапку полапані, вони почули страх перед смертию, заки взагалі що небудь про катастрофу їм стало відомим.

Всі виратувані висказують ся з похвалою про дисципліну залоги. Одній части пасажирів 3. кляси удало ся дістати ся на поклад. Уоружені в зелізні штаби і ножі, старали вони дістати ся до ратункових лодок. Служба корабельна мусіла їх при помочи револьверів відогнати, бо через те була би утрудненою загальна ратункова акция. Як дикі зв'їри кинули ся до борби о ратункові лодки Італійці і Кроти, а борба та страшною була. Кого трафила куля, гинув і падав у воду. Вкінци вдало ся усунути роз'юшених, аби здобути вільну дорогу для женщин і ді-

тий до ратункових лодок. Страшним було їх вите наче в клітках позамиканих звірів, що чули близьку смерть. Міжтим чути було ясний тон збиваючихся ледяних криг і тиканє телеграфічного апарату.

Як послідні ратункові лодки відбивали, доокола пливали трупи. Один з виратуваних оповідає, що капітана Сміта пірвала філя з помосту в море. Одначе старушкови (капітан був старший чоловік) вда-ло ся плаванєм назад дістати ся до потапаючого корабля. Коли йому пропонували ратунок на лодці, він зимнокровно відкинув пропозицію словами: „Мое місце тут“. Один з корабельної залози оповідав, що корабель затонув 62 морські милі він місця зудареня. „Карпатія“ потребувала чотири години, аби дістати ся на місце нещастя, бо капітан наказав їхати осторожно, аби не наїхати на ратункові лодки. Загально нарікають, що лодки не мали потрібної служби, так, що женщины мусіли робити тяжкими веслами.

Теплярі „Тітаніка“ поводили ся як герої. Вони сьпівали в обличу небезпеченсьтва веселі пісні, аби в той спосіб успокоїти пасажирів і обманути їх, начеб не грозило ніяке нещастє. Оберст Астор, також брав велику участь в ділі ратованя. Один з пасажирів бачив що на короткий час перед затоненєм корабля, Астор подавав до послідної відїзджаючої лодки дитину і вкладав єї на руки матери.

Пасажир Беслі оповідає, що в часі зудареня він почув мале стрясене корабля, вибіг тому на поклад, де застав ще інших пасажирів, але ті зовсім не були занепокоєні. В покою для куреня бачив він грачів в карти. Вони побачили потім як перегнала попри корабель велика ледяна гора і думали, що корабель отер о гору, не припускаючи, що

часть гори під водою находяча ся, перетяла доліш-ну часть корабля. Гра в карти продовжала ся, а Беслі пішов до своєї каюти. Зараз потім вернув він знова на поклад, де всі зібрані там особи хотіли знати, чого там машини соплять. А що йому було зимно, пішов до своєї каюти одягнути ся. Тут почув він розказ: „Всі пасажири на поклад, убирати ратункові пояси!“ — Всі вибігали на поклад разом з ратунковими поясами поверх одіжи. Нігде не було перестрашу, і нічо не можна було завважити, що би хоч на хвилинку могло уходити за нарушене спокою. Корабель став цілком спокійно. Зараз почали приготовляти лодки до спущеня. Стояла при тім залога, і всі почали розуміти, що щось зайшло. Люди вибігали на поклад. Мушчини держали ся разом, жінчини сходили на долішний поклад, відки їм казано всідати до лодок. Деякі жінки не хотіли опустити своїх чоловіків. Богато жінок їх чоловіки силою позабирали і всадили до лодок, Цілий час не було ні сліду навіть якогось не порядку і натовпу при лодках. Не чути було плачу серед жінок. Як лодки з жінками і дітми зникли серед темряви, візвано мушчин, всідати до лодок. То всьо стало ся серед найбільшого спокою. Як Беслі всідав до лодки, била 1. год по півночи. Ніч була красна, зьвіздиста, без місяця, море було спокійне як став, але було страшно зимно. Коло 2. год. завважав Беслі, що „Тітанік“ хилить ся що раз більше наперед. Сьвітла ще раз заясніли і сейчас потім згасли. Чути було сопіне і стогінь машин. Яких пять мінут стояв корабель просто, виглядаючи на тлі горизонту як чорна маса. Потім схилив ся на бік і зник під водою. Рівночасно чути було розпучливий крик соток людей, що в ледяній воді

бороли ся о своє жите і кричали о поміч, котрої, як вони самі знали, ніхто не в силі був їм дати.

Після другого допесеня, затонув „Тітанік на очах виратуваних в ратункових лодках. Дві треті пасажирів стояли спокійно на покладі і ждали як корабель затоне, між ними шість женщин, котрі захотіли вмирати з своїми чоловіками. Ратункові лодки відплили в темноті і ледви уйшли втягаючої струї, що повстала по затоненю „Тітаніка“. Коротко перед затоненем, налетіла на корабель величезна морська струя і змела всіх з корабля. Трийцять осіб дістало ся на якусь тратву; других, що на пів замерзлі лежали в воді і просили аби їх взяти на тратву, відіпхнено, аби не обтяжувати тратви. Многих з них позабирали до себе лодки.

Ляді Дуф Гордон, що відплила в послідній лодці оповідає, що багато осіб позіставших на кораблі огорнула паніка доперва тоді, як побачили, що їх лодка відійшла. Всьо хотіло дістати ся на лодки Деякі мущини хотіли силою дістати ся до лодки, але їх усував капітан при помочи револьвера. Богато з них треба було застрілити, аби привернути порядок. Як спущено одну лодку, скочив сейчас мущина до неї. Його положено сейчас трупом. Тіло впало на долівку, під ноги всідаючих. Ніхто не хотів трупа усунути. Він остав ся в лодці, заки не прибула „Карпатія“ і не позабирала всіх на свій поклад.

Деякі з виратуваних е думки, що бачили, як Стед і Астор були разом на одній тратві. Інші кажуть, що бачили Астора разом з майором Буттом, секретаром президента Тафта на помості команданта. Між виратуваними було також шість Китайців, що скрили ся були під сидження в ратункових лод-

ках. Їх відкрили аж тоді, як забирали людей з лодок на „Карпатию“. Два інші Китайці задусили ся в наслідок тягару сидячих над ними осіб. Командант „Карпатії“ оповідав, що між чотирма другими замерзлими трупами людей з корабельної залоги, бачив таких, що їх пальці держали весел. Тепер лише відомо, що 85 виратуваних пасажирів з „Тітаніка“ уміщено в ню-йорських шпиталях.

Другий офіцер корабля, Літгольдер, що також був переслуханий через слідчу комісію зізнав, що він разом з капітаном Смітом в неділю вечір о 9 год. 2 мін. розважав бездротну острогу перед ледяними горами, але скорість не зменшено, ані сторожі безпеченьства не побільшено. Капітан був сказав, що воздух чистий, а як би він став мрачний, тоді му-сіло би ся їхати поволійше. Літгольдер тонув разом з кораблем, два рази був під водою і два рази його вода викинула. Він потім вчепив ся якоїсь лодки, заки одна з них не забрала його до себе. Як він був ще в воді, то по експльозії впав недалеко нього комин з корабля і забив багато людей.

Той, що оповів розмову капітана з одною американкою з Філядельфії, котру ми подали в попереднім розділі, називає ся Пайхен. Коротко перед катастрофою мав капітан сказати, що без згляду на ледяні гори, корабель поїде ще скорше. Заподаня Пайхена потверджують з многих сторін; він є також думки, що капітан поповнив великий блуд, бо в годинах небезпеченьства забавляв ся він з Ісмайом.

Керманіч корабля твердить, що капітан Сміт висказав перед товариством думку, як найскорше укінчити подорож; через те і не звертав він ніякої уваги на остереження перед ледівцями. Також скорість корабля, 37.5 морських миль на годину, була

в виду грозячої небезпеки рішучо за велика! Поступоване директора Ісмая, котрий один з перших ратував ся на лодці, а в Нью-Йорку казав себе хоронити шістьом агентам, критиковано як найострійше.

На „Тітаніку“ находила ся також одна банкирська родина з Монреаль, на імя Алізон, з двома дїтьми. Коли прийшло всїдати до лодок, жінка не хотїла опустити свого чоловіка. Дїти, однорічний хлопчик і дворічна дівчинка не схотїла потім відлучити ся від тата і мами, і так всі троє найшли смерть в морських глибинах.

Пані М. Роббен, що також находила ся між виратуваними подала коресподентови „телеграфічного бюро Гірша“, що більша часть виратуваних „Карпатию“ була в нічних сорочках і не мала часу понатягати навіть пончіх. В наслідок того, пасажери „Карпатії“ мусїли їх заосмотрити передовсім в відповідні одяги. Богато находячих ся на лодках мушчин попало в таке знесилєнє, що жінки мусїли брати за весла. Шість ратункових лодок згнуло разом з кораблем. Корабельні лікарі ствердили у многих виратуваних запалєнє легких. Донесєнє про смерть канадійського „короля зелїзниць“ Гея, потвердили три його сестри. Пані Роббен ствердила рівнож, що і в єї лодці жінки мусїли брати за весла. Обєрст Астор мав дуже енергічно боронити ся перед опущєнєм „Тітаніка“. На всіх лодках чули звуки корабельної капелї, поки вода не поглотила корабля.

Чотирнайцятьлїтний Жак Таєр оповїдає, що разом з своєю матерію мав іти до ліжка, як їх батько закликав на поклад. Мати не хотїла іти на лодку. Батько змусив єї до того плачем. Жак попрощав ся з нею, поцілувавши єї. Як корабель потапав, батько дав йому ратунковий пояс і вкинув

його в море. Тут вхопився він якогось кавалка дерева і стратив притомність. Прийшов до свідомости доперва на покладі „Карпатії“. Батько його, згинув.

Десятьлітний Уїліям Картер оповідає, що його мама збудила його і сказала убиратися і бути відважним хлопцем; на покладі стояли жінки, хоронені мущинами з револьверами. Він бачив, як деяких людей постріляно, які хотіли продертися через кордола моряків. Плачучи, сховався він за плечі матери. Осмилітний Артур Ользен їхав з своїм батьком, що в Нью-Йорку другий раз оженився. Батько всадив його до лодки, — сам згинув. Хлопець є тепер у чужої ще для себе мачохи.

Зізнаннями телеграфістів стверджено, що корабель Віте Стар-Лінії „Балтик“ в понеділок рано мав докладну відомість про катастрофу „Титаніка“, а мимо того Ньюйорське бюро товариства ще в понеділок вечером на всі питання відповідало, що „Титанік“ знаходиться в дорозі до Галіфоксу. Кухар з „Титаніка“ був на одній лодці. Він бачив капітана Сміта у воді. Як його хотіли виратувати, вирвався він, розпростер руки і утонув.

Виратуваний Б. Д. Делі сейчас по зударенню наложив ратунковий пояс, при затоплюванню корабля був викинений в море, але його виловила мала лодка. В воді відморозилися йому ноги, а лодка його шість годин плавала, заки не надплила „Карпатія“. Офіцери „Титаніка“ в той спосіб успокоювали пасажирів, що казали, що спущене лодок є лише средством осторожности, корабель буде направлений і до рана всьо буде в порядку. На перших лодках відіхало багато супружеств, бо з початку не було на покладі стільки женщин, аби заповнити лодки.

Як оповідає одна з виратуваних жінок, Грете Льонглей, по зудареню такий панував спокій на покладі, що много людей знова вернуло ся спати. Остати ся на покладі змусила єї нервова тітка, і в той спосіб вона на другій лодці була виратувана. Богато пасажирів згинуло, не маючи понятя про те, що стало ся.

Пані Андре каже, що чула експльозию. Як єї лодка була віддалена на милю, бачила вона, як корабель потапає. Вісім осіб на тій лодці вмерло зі студени і їх викинено в море.

Пані Шуршіль Канде провела вечір разом з адютантом Буттом. Вона бачила, як він пішов до своєї кабіни і вже більше його не бачила. Після зізнань иншого пасажира Бослі з Лондону, всіданє на лодки відбувало ся в найбільшій порядку. На самім „Тітаніку“ не можна було бачити величини небезпеченства, доперва з лодки можна бачити; як корабель тоне. Наповнені лодки мусіли як найскорше відпливати. Лодкам тоді лише грозило небезпеченство, коли находили ся коло корабля, бо відбиваюча ся від корабля вода, могла була заляти лодки. Потім, було то свобідне плаванє, доки не надплила „Карпатія“. Лише раз грозило небезпеченство зіткнення одної лодки з другою. Крику на 90 кроків не можна було чути, аж енергічне веслованє усунуло небезпеченство. Вибраний на капітана тепляр заявив, що в протягу двацять шістьох літ їзди океаном, ніколи не бачив він так ясної ночі і спокійного океану. Чисте і гладке як зеркало було море під звіздистим небом. А зір наш спочивав на „Тітаніку“; він був в повній довжині, величаво осьвітлений, лише з підозрілим наклоненєм передної часті корабля.

Пані Марвін оповідає про десять револьверових стрілів. Вона показує сліди пороху на одіжі і твер-

дять, що близько корабля були рибацькі лодки і вони муїли когось виратувати.

В противенстві до більшости пасажирів, котрі занадто є зворушеними, аби могли що говорити, Роберт Даніель з Філядельфії оповідає про загибель „Тітаніка“ досить обширно і докладно, що слідує: „Я власне опустив був концертну салю, де відбував ся концерт, і розбирав ся в своїй кабіні до сну, як наступив страшний гук. Сьвітла стемніли. Я вибіг сейчас на поклад, де сотки пасажирів наче божевільні драпаючи ся і кусаючи ся зводили борбу о місце в лодці. Що раз більша творила ся група людей аби дістати ся до лодки. Капітан безпереривно видав розкази і запроваджував порядок, особливо коли сьвітло при помочи батарей акумуляторів знова заясніло. Розпучливі крики в машинових відділах, казали догадувати ся, що машини зіпсули ся. Одні жєнщини поприходили власне з концертної салі, видекольтувані, в концертних туалєтах, з діямантами, другі повибігали в нічних одягах з своїх кабінь. Ті жєнщини, що не радо входили до лодок були силою забрані. Я сам чуючи, що корабель під моїми ногами тоне, вискочив з корабля майже голый. Я бачив, як сьвітла знова гасли, опісля я зловив ся лєдяної криги, через котру я не дав ся пірвати морській філі. Пять годин був я в воді між кригами, заки мене виратувано. Не пригадую собі, в який спосіб я дістав ся на поклад „Карпатії“. Кождий на покладі „Тітаніка“ знав, що корабель під пропалим, бо передна часть його була майже зовсім знищена. Я бачив, як затонули дві до три наповнені лодки. Богато пань зі страху стратили притомність і повмирали в своїх кабінах.

Пані Дікенсон Бішоп-Детроа оповідає:

Я була першою жінкою, що вскочила до першої лодки, і перебула там чотири години, заки мене забрала „Карпатія“. Я лежала в ліжку, як наступило з'ударенє, і мене впевнювано, що ніяке небезпеченство не грозить. Як я вибігла на поклад, там було дуже мало людей. Не було ніякого переполоху, а карність задоги корабельної „Тітаніка“ була впрост вірцевою. Богу дякую, що і мій муж вратував ся.

Одною з пань, що була в можности оповісти докладно про страшний випадок, була панна Корнелія Андре-Гудсон. Вона каже, що була в послідній лодці, яку вдало ся виратувати. Поведенє мушчин оповідає вона, було подиву гідним, таким, якого я ніколи в житю не бачила. На питанє чи стріляно відповідає, що ні, але додає, що один офіцер заявив був, що кожного, що силою схоче дістати ся до лодки застрілить без милосердя. Богато людей скакало з покладу в воду. При тім вона мала бачити, як одна лодка з людьми затонула.

Шведський офіцер Гакен Бєрнстерн Стефансон їхав „Тітаніком“ в справі достави будівельного матеріалу для шведської армії. Він виратував ся в той спосіб, що вискочив з потапаючого корабля в море, а відтак щасливо дістав ся до ратункової лодки. Так зрештою зробило і більше людей і в більшій часті уйшли смерти.

Стефансон цілковито вичерпаний по перебутих страшних пригодах ледви зміг дещо оповісти, як його поміщено в вигіднім готели. Тутки він і зміг перемінити свій візитовий стрій, що його він задержав ще з корабля, на вигіднійшу одєжу, Бо як наступило з'ударенє корабля, він найспокійнійше забавляв ся з товариством в корабельній каварни.

З'ударене не було зовсім сильне — оповідає Стефансон. Ніким не кинуло з його місця. Чути було тільки звичайне колибанє корабля. Більшість жінок було в ліжках. Ми вибігли до салі для куреня, де багато було муштин, що старалися розвідати, що сталося, але всюди панував спокій, правдоподібно тому, бо всі вірили, що корабель занадто сильної будови, аби міг бути знищеним.

Ми сейчас — оповідає він далі — почали успокоювати женщин, радили їм одягатися і всідати до ратункових лодок. Вправді і нам, то видавалося непотрібним, але се робилося більше для осторожности.

Муштини заховувалися спокійно, і вивоняли прикази. Чому мало бути инакше? Прецінь з'ударене було таке легке! Я з своїм товаришом зійшов на долішний поклад. Всюди було порожно. Ми хотіли ствердити, що властиво сталося, і зійшли на саму долину. Тутки побачили ми перший раз грозу страшного небезпеченства. Долішна частина була майже на двоє розтята, а вода цілою силою пакувалася до середини. Ми сейчас почали вибігати на гору, а підчас того, ми побачили як ладжено лодки до спущення. Більшість, що сиділи в тій лодці були з долішних покладів, але були між ними і дві женщины з перших кляс. Єї обслуговувало двох матрозів.

„Не маємо чого більше надумуватися“ крикнув я своєму товаришеві і як лодка відпливала побіч нас, скочили ми з покладу, а відтак щасливо дісталися до лодки. Вона почала колибатися, а надходяча філя втягала єї в воду. Я і мій товариш вхопили за весла і почали цілою силою відпливати від корабля. Для нас вже не було ніякого

сумніву, що доля корабля порішнна, що він засуджений на загибель.

Ми відплили досить незначну просторонь, як почули страшні крики і зойки з корабля, що потапав. Наша лодка, як мені здає ся, була одною з послідних. Всьо скінчило ся так страшно скоро — а потім настала одна велика тишина, котру переривав лише плач женщин, що разом з нами їхали. Деякі з них хотіли вискочити з лодки в море, і ми ледви змогли їх від того повздержати і успокоїти. Як нещасний корабель пірнув у глибину моря, можна було бачити велику силу людей, що плавали по морю, та зводячи тяжку борбу з морськими філями, старали удержати ся на поверхні моря. Заки доїхали ми до них, затонули вони всі.

Було страшенно зимно, а більшість з нас, була по більшій часті майже гола. Здавало ся, минуло багато годин, заки прибула „Карпатія“ і забрала нас на свій поклад. Було так зимно, що на „Карпатії“ брали ми горячі напої, неначеб то зима була. Воздух був чистий, але мрака і хмари не дозволяли нічого бачити.

Як пані В. Картер олустила „Карпатию“, не була в силі ізза надмірного вичерпаня нічого оповісти з того, що пережила. На неї зробила найбільше вражінє зі всього експльозия корабельного кїтла, яка по просту рознесла корабель на кусні. Вона находила ся в послідній від'їзджаючій лодці.

Е. Тайльор знова каже, що на него найбільше вражінє зробило те, що на кораблі не було підчас з'удареня найменшого перестраха. Він оповідав, що власне підчас з'удареня був на корабельнім покладі і бачив ледяну гору.

Пані Бровн оповідає :

Карніст на кораблі була знаменита. Музика грала весь час, а коли вода заливала корабель що раз висше, музика переходила з одного покладу на другий і грала. Як я бачила музику послідний раз, стояла вона по коліна в воді. Мене з моїми двома сестрами розділено і посаджено кожду в иншу лодку. Капітан стояв на помості, а коли вода заливала корабель, предккладано йому ратунок і взивано всіти до лодки, — він одначе з подякою предложене відкинув.

Англійка, пані Ада Клярк, яка підчас катастрофи стратила свого мужа, спала в ліжку ще пів години по з'удареню корабля. „Удар був такий легкий, що навіть не збудив мене з мого легкого сну. Опісля прийшла корабельна послугачка і сказала, аби всі вийшли на поклад. При всіданю до лодок не було ніякого замішаня. Мій муж запровадив мене до лодки, поцілував мене на пращанє, і поручив мене Богови. Коли я вже була в лодці, схотіло двох муштин ввійти до неї рівнож. Тоді сказав їм один офіцір, що лодка та призначена лише для женщин, і вони без протесту забрали ся.

Я була в своїй нічній одежі. Студінь так перейняла моє тіло і мозок і взагалі всі так були нею ошоломлені, що ми не були в силі представити собі ясно величини страшного нещастя. Нараз хтось сказав: „Він вже зник“, — і ми сиділи так всі не оказуючи ніякого співчутя“.

Пані Алєн Бекер, яка належить до американського лютерського товариства місійного і уратувала ся разом з своїми трома дітьми оповідає: О 10³⁰ год. вечером я збудила ся, але один з матрозів сказав мені, що можу бути спокійною і іти спати далі. За пів години відтак прибіг другий матроз і сказав, аби як найскорше збирати ся, бо мушу разом з дітьми

сейчас всісти до ратункової лодки. Не було навіть часу дітям зібрати ся. Двоє дітей забрав матроз, пані Бекер взяла третю дитину і сіли разом в лодку. Як їх віднайшла „Карпатія“, була вже 5 год. рано.

Абрагам Гіман, пасажир третьої кляси з Англії уратував ся в той спосіб, що з третьої кляси їзди пішов до першої. Як відтам пасажири виходили на лодку, впхав ся і він поміж них і осів коло керми. Підчас того не було найменшого замішання. Гіман чув, що підчас спущання лодок застрілено одного пасажира третьої кляси. Як наша лодка виплила на море — оповідає Гіман — налетіла від „Тітаніка“ велика морська філя і майже цілковито заляла нашу лодку. Ми відплили від корабля на віддаленє пів милі і тоді бачили, як корабельні сьвітла що раз більше почали гаснути. Як „Тітанік“ тонув, одно сьвітло по другім никло.

І. Снідер і його жінка з Індіанополіс оповідають про те, як корабельні кітли „Тітаніка“ експльодували, і по просту рознесли корабель на кусні.

Ми були в своїй каюті і я спав — оповідає Снідер. З'ударенє корабля з ледяною горою мене зовсім не збудило, а коли пізнійше збудила мене жінка, почули ми, як багато осіб бігало по покладі. Зараз по тім прийшов матроз і сказав, що може грозити небезпеченство, і що ми повинні сейчас убирати ся.

Ми сейчас убрали ся, і вийшли на другий поклад. Між пасажирами не було ніякого занепокосня, хотяй офіцири давали прикази спускати лодки і всідати в них пасажирам. Сказано нам сідати до лодки і ми то зробили, хотяй я в той час раднійше бувби остав ся на „Тітаніку“. Бо на „Тітаніку“ виглядало бути безпечнійше, чим в лодці. Заки ми порозуміли

о що ходить, спущено нашу лодку на воду, а лодка сейчас була так набитою, що жінки мусіли сидіти на дні, аби зробити мущинам місце до веслованя.

Ми поїхали несповна 200 стіп від „Тітаніка“. Зразу не змогли побачити нічого особливого, хіба то, що великий корабель своїм одним боком схилив ся глибоко у воду. Але не могли повірити в те, що „Тітанік“ зможе затонути. Але корабель тонув що раз більше, і ми могли бачити, як на покладі бігали пасажери то сюди, то туди, і могли чути їх розпучливі голоси.

Ми віддалювали ся щораз дальше. Нараз почували ми дві сильні експльозії, які не лише що перешкодили в випомповуваню води з корабля, але які розтріскали його сильно. Дуже можливим є, що колиб не ті експльозії, що корабель розбили на кусні, багато находячих ся близько корабля лодок по його затоненю, булиб потягнені сильним виром в воду і булиб ті люди напевно згинули. А так чим меншу величину, як одну цілість, представляв корабель, тим менший був по нім вир і тим менше небезпеченство для недалеких лодок.

По експльозії бачили ми людей порозкидуваних по верхних частях корабля. Я думаю, що багато осіб згинуло від експльозії і тому не потопили ся. Богато людей викинено у воду. В годину по експльозії бачили ми їх плаваючих в воді. Ми чули, як вони стогнали і благаали о поміч, але ми їм її дати не могли. Наші власні лодки були zagrożені, і кождий з нас був би згинув. Деякі з них приплили до нашої лодки і ми забрали їх на неї.

Генрик Стенґель оповідав, що була дуже доброю думка одного матроза, аби взяти з собою три зелені ліхтарні. Вони багато помагали в темряві, і при

помочи їх сьвітла могли ратункові лодки держати ся разом.

Стенгель впровадив свою жінку до лодки і сам на ній виратував ся. Він додає, що того ранку рано бачив він величезну ледяну гору з двома шпилями. Се мала бути та гора, що „Тітаніка“ привела до загибели.

Е. З. Тайльор з Філядельфії, один з виратуваних, скочив в воду три мінuti передтим, як корабель затонув. Він таке оповідає про катастрофу :

Я власне зайнятий був їдою, як „Тітанік“ наїхав на ледяну гору. Се був дуже сильний удар, що потряс кораблем у всіх основах. Якусь хвилинку не знав я, що властиво стало ся. Ніхто не зрозумів значіння випадку. Говорено лише нам, що о корабель отерла ся ледяна гора.

Я чув, як корабель підняв ся і мені здавало ся, начеб він їхав по леді. Я вибіг на поклад і побачив лід. Море було повне леду, а корабель посував ся поміж ледом. Після моєї думки були поодинокі части ледяної гори 80 стіп високі.

Я скочив в море і мене виловила одна з ратункових лодок. Я думав, що вже ніколи не побачу сьвіта. На кораблі я ждав, аж вигасли всі сьвітла. Карність на кораблі була знаменита.

Одна з пасажирок „Карпатії“, панна Ева Рувль оповідає про поодинокі зворушаючі сцени при ратованю пещасних пасажирів „Тітаніка“ таке :

Без відомости сплячих пасажирів завернув наш корабель нагло на північ. Ніхто не знав про зміни напряду нашої їзди а перша вістка про величезний випадок дішла до нас тоді, як корабельний кухар одержав приказ зготовити сніданє для 3000 людий.

Та вістка пролетіла скоро весь наш корабель,

і заки він досягнув нещасних в їх ратункових лодках, ми вже всі були на покладі.

День власне сходив в цілій своїй красі як ми побачили меленьку лодку, яка їхала на нас, а як вона надплила ближше, побачили ми на ній жінок, з яких сильніші були при веслах. Першою, що дістала ся на наш поклад була одна нянька, яка держала маленьку 11-місячну дитинку, завинену в плащ, одиноке живе єство, яке остало ся по родині зложеній з пять осіб.

Мущини і жінки виглядали як ополомлені. Більшість так була перемерзла, що не в силі були рушати ся, а деякі, яких буквально вкинено до лодок, вмерли пізнійше з вичерпаня.

Одною з найбільше зворушаючих сцен, які я коли небудь бачила в житю се була служба божя за виратуваних і служба поминальна за погибших, які відправлено в ідальній сали „Карпатії“. Плачі і стогни жінок і дїтий пронизували серце. Надїя, що може ще таки хтось з їх любих виратує ся в якийсь спосіб, їх не опускала.

Як виратувані пережили ті страшні труди се чудо. Одна пані прибула на корабель не маючи спідної білизна, вона лише докоола клубів обвинула ся хусткою, а зверху мала накинений чудовий плащ, який становив для неї цілу одіж.

Жінки в вечірних одягах і шовкових черевиках а діти позавивані в коци — се був звичайний образок, і ми до нього небавом призвичаїли ся. Але зараз потім отворено куфри і валізи і розділювано одіж на право і на ліво. Навіть корабельні коци розтинано і шито з того одяги.

Моя перша думка була така, що виратувані були присилені до якогось бальона. Бо там ззаду

величезна ледяна гора, там гине „Тітанік“, а тут маленькі лодки виглядали як звичайне човно, присилене до бальона.

По годиннім відпочинку і покріпленю для жінщин, що втратили своїх мужів і рідних було полегшою, як вони могли оповідати про пережите. З багатьох лодок чули багато стрілів на „Тітаніку“, з того вносять, що багато мущин воліли радше застрілити ся, чим утопити ся в воді.

Паню Астор, яка одна з перших дістала ся на поклад „Карпатії“, запроваджено до комнати капітана, других порозділювано по ріжних каютах. Пасажири „Карпатії“ поукладали ся по долівці сальонів, в купелевих комнатах, по столах і т. д. лише аби виратуванім з „Тітаніка“ дати хоч тільки вигоди, скільки ті пасажери і корабель „Карпатія“ дати їм були в силі.

Одна пані прийшла на корабель з шестимісячною дитиною, яку вона не бачила аж до тої хвили, як всіла до ратункової лодки, а її вкинено дитинку в рамена. Нічо не могло би перевишити тої посьвяти для нещасних з „Тітаніка“, яку їм пасажери „Карпатії“ в своїм повнім для їх нещастя співчутю, віддали.

Пані Люїза Мансфільд Огден оповідає, як вона почула ранком свист „Карпатії“. Вона спитала свого мужа чи нема на дворі мраки. Муж еї вийшов на двір і прийшов доперва за дві мінути. Корабель їхав що раз поволійше, так що пані Огден почала нервувати ся. В тім вернув еї муж і сказав їй, що стало ся велике нещасте і що „Карпатія“ спішить на поміч.

Пасажирів прошено, аби оставали в своїх комнатах. Сказано було, що нема ніякого небезпе-

ченьства, лише „Тітаніка“ постигло нещастє. Пані Огден не повірила одначе в те, для неї було сьмішним вірити в нещасливий випадок „Тітаніка“, вона підозривала радше, що щось такого грозить „Карпатії“ і тому зібравши ся скоро, вийшла на поклад.

Тут побачила я — оповідає пані Огден — лодку повну жінок і дітей. Лише дві пані були в вечірних одягах, більшість були одягнені в плащі або в нічних сорочках. Мали на собі легкі черевички та шовкові пончохи. Деякі з них були в капелюхах.

В дальшій віддали видно було дві або три чорні точки, які ми вважали за лодки. Як розвидніло більше, побачили ми що-раз більше лодок, три по одній стороні корабля, пять по другій. Пізнійше прибуло їх що раз більше.

То тут то там бачили ми плаваючі розбиті кусні „Тітаніка“ і бачили много ледяних гір висоти 80 до 90 стіп. Пасажирів „Тітаніка“ забрано зараз на наш поклад.

Більшість жінок витягнено на наш поклад, деякі з них мали на стільки сили, що самі видрапали ся на спущеній драбинці. Море було спокійне весь час як озеро, так що витяганє нещасних на поклад не робило великої трудности. Деякі пані самі помагали при веслованю лодок.

Пані Огден оповідає, що бачила як руки пані Астор і других пань були червоні із змученя при веслованю. Всі майже пані були перемоклі від зимної води, що вприскувала з моря в лодки.

Ті з уратованих, що прибули до Нью-Йорку оповідали, що підчас ратованя пасажирів замкнено в одній убікації більше як пятьдесят людей, їх звідтам не випущено, і вони разом з „Тітаніком“

згнули в морських глибинах. Про се оповідає один з корабельних матрозів в той спосіб:

Мені є відомим, що пятьдесят або більше пасажирів було замкнених на тім покладі, де була моя спальна комната і що вони в той спосіб ніяк вже більше не могли ратувати ся перед смертю. Я сам був би поніс таку саму смерть, колиб не те, що безпосередно по з'удареню корабля з ледяною горою я вибіг на поклад розвідати що стало ся. Тут незабавки видано розказ убирати ратункові пояси. Я вибіг в напрямі своєї комнати, та побачив зараз вхід до моєї і сусідних комнат замкненим дверима, які не перепускають воду. Для людей, що були тепер в комнатах, до яких вхід був замкнений отсими дверима, всякий ратунок був тепер немислимий. А було там понад пятьдесят пасажирів. І ніхто з них перед тим на поклад не виходив. Я запитав в тій справі одного з офіцирів, який відповів: Щож ми можемо поради́ти? Як отся часть видержить і не дістане ся до неї вода, тоді буде більше воздуха на кораблі і ми всі довше з кораблем удержимо ся на поверхні. — Отже коштом нехибної смерті пятьдесятьох людей, можливий ратунок більшости!

З многих соток геройських душ, що відважно з повним спокоєм ішли на певну смерть, визначили ся особливо пятьдесятьох хлопців, котрих взято на поклад для обслуговування пасажирам першої кляси.

Як тільки почало ся на кораблі замішанє, і всьо ладило ся до ратунку, скликав капітан всіх хлопців до себе і сказав їм, аби вони нігде від каюти не віддалювали ся, тільки там сиділи, і нікому з пасажирів не перешкаждали. І цілу першу годину замішаня, вони спокійно сиділи в своїй каюті.

Пізнійше однак, коли вже всьо було близько кінця і стало ясным, що корабель утоне і кождий повинен сам як може ратувати ся, розбігли ся хлопці по цілім кораблі.

Один з пасажирів оповідає, що бачив многих з них як з закуреними папіросами жартували з пасажирами. І ні один з них не зміг дістати ся в ратункову лодку. Ні один з них не уйшов смерти.

Один з пасажирів „Тітаніка“, майор Тайхен-Торонто вибігаючи з своєї каюти полишив там скриночку з грішми і дорогими камінями вартости 300.000 долярів. Вернув отже до каюти назад аби ті гроші і дорогоцінности забрати з собою; однак в послідній хвили рішив ся їх оставити, а замість них забрав з собою лише 3 помаранчі.

Як я хотів забирати гроші — оповідає той майор — здавало ся мені, наче би гроші собі з мене кпили і висьмівали ся. Одинока думка, що тоді прийшла мені до голови, було забрати маленьку шпильку, яка після моєї думки все приносила мені щастє. Я вхопив отже шпильку і помаранчі а гроші і дорогоцінности оставив.

Ясно і докладно оповідає про страшне нещастє панна Йоанетта Гіппах з Чікаго, коли єї питали про єї вражіння з катастрофи.

„Так, то було страшне. Але то всьо видає ся мені тепер як сон“ — казала вона.

Вона і єї мама виїхали з Чікаго на 3 місяці в подорож для поратованя здоровля мами і для відвидження свояків. Мама і дочка часто бували в подорожах, завсїгди разом. Панна Гіппах завважала: Се була моя осьма подорож через атлянтійський океан, але я не бажала би собі нічого гіршого, як ще раз єї перебувати.

Ми мали їхати на „Олімпіку“ — одначе побачили, що не мали би тоді часу бути ще в Парижі і тому постановили поїхати „Тітаніком“, на котрий ми всіли в Шербургу.

„Тітанік“ був такий великий, що ледви можна собі про нього виробити понятє. Всюди як найбільший смак в урядженю, а каюти були так уладжені як готелеві комнати. Ми мали елегантну комнату з купелевою комнатою, електричним сьвітлом та всякими вигодами, про які лише можна собі подумати.

Одна моя приятелька на запит єї чоловіка чи ще що єї бракує, відповіла: варта би ще, аби були електричні прилади до смарованя хліба маслом, бо чогось більшого, вже не можна собі бажати.

Того памятного вечера були ми до $\frac{1}{2}$ 11 год. на концертї. Слухали ми прекрасної музики. Орхестра давала денно три концерти: перед полуднем, по полудни і вечером. В орхестрі були самі добрі музиканти і ми одушевляли ся їх гарною грою.

По концертї пішли ми спати. Як наступило з'ударене, ми спали. Удар був по нашій стороні і ми сейчас збудили ся і зауважили довший приглушующий шум і лоскіт ударів, потім було знова тихо.

Ми вибігли на двір, де побачили багато людей і спитали що стало ся. Прийшов один матроз і сказав, що то є нічо, що ми лише отерли ся о ледяну гору. Порадив нам піти спати дальше. Ми вернули знова. Але мама сказала: Я ще ніколи не бачила ледяної гори, я вберу ся і вийду на поклад. Я хотіла перемовити маму іти дальше до ліжка, але вона оперла ся. Я не хотіла сама остати ся, тому зібрала ся і я. Я була така спляча, що мені

трудно було убирати ся, але ми обі зібрали ся тепло і вийшли.

Я думаю, що якби не пан Астор, ми були би згинули. Спускали власне послідну лодку, як нас побачив пан Астор. Він сказав підняти так високо лодку, що моя мама могла в неї вскочити. Але мама не хотіла всідати до лодки хиба під услівем, що і я піду разом з нею. Астор знова дав доказ своєї великодушности, бо зараз спонукав офіцирів, що і мене посадили до лодки.

Астор був найспокійнійший мущина підчас тих страшних годин на „Титаніку“ якого я лише там бачила. З веселою усьмішкою на устах кермував він роботою при обсаджуваню лодок жєнщинами і дїтми. Не бійте ся „Титанік“ не утоне і ми будемо всі виратовані, казав Астор, підчас коли він помагав перестрашеним пасажирам всідати до лодок.

Врешті ми були в лодці, хотяй то видавало ся нам непотрібним, а на дворі так зимно, а море таке широке. Але кождий старав ся дістати ся до лодки. Наша була послідною. При веслі сиділа пані Таєр, вона веслувала цілу ніч і лєдві раз при тїм відпочивала. Вона така була відважна, хотяй знала, що єї син і муж остали там на кораблі...

А також і пані Астор була в нашій лодці. Вона плакала, а єї лице було окровавлене від припадкового удару веслом. Була також в нашій лодці молода жєнщина з своїм чоловіком. Вона притиснула ся до свого мужа і казала плачучи, що ніколи не розлучить ся з ним, то офіцири взяли їх обоїх в лодку. Було взагалі в нашій лодці около 35 пасажирів.

Заки ми повсїдали в лодку, вернула я до каюти аби забрати ратункові пояси, котрі нам офіци-

ри наложили. При тім забрала я і теплі коци, бо офіцери казали, що буде дуже зимно і треба буде кілька годин бути на морю. Навіть тоді не думали ми, що „Тітанік“ утоне. Ми мали більше коців як потребували самі, тому злишні дали ми одній нещасній пані, яка була лише в нічній сорочці і мала при собі дитинку, на якій також лише сорочка була. Бідна дитинка весь час смачно спала.

Як ми від'їхали трохи від корабля, споглянули ми на нього, а я сказала до мами: він тонє. І коротці він справді і затонув. Аж до самого кінця стояла орхестра і грала: Близше мій Боже до тебе...

В нашій лодці було лише один або двоє людей, що розуміли ся на веслованю, а ми їхали то в одну, то в другу сторону, та все здавало ся нам що стоїмо на однім місци. Але ми все таки досить віддалили ся від „Тітаніка“, заки він затонув.

Ми витягнули з води до лодки вісьмох мущин, пасажирів третої кляси. Вода була спокійна, а небо таке красне, стільки було зьвізд на небі! Нічо не було крім моря і неба. Не можна собі представити як ми чули ся самотними на морю. А при тім стільки було метеорів! А я ніколи в житю не бачила їх стільки. Як звісно каже ся, що як зьвізда спадає, тоді умирає хтось. І ми про се думали, а недалеко нас було так багато людей, що умирали в зимній воді...

Та ніч була така довга. Вкінци побачили ми мале сьвітло. Се під'їхала до нас мала тратва, на якій сиділо збитих в купу дванайцять мущин. Вони зажадали, аби ми забрали їх на свою лодку. Ми спершу запитали хто вони є і не знали самі що робити, бо наша лодка і так була тяжко наладова-

на, а до того і вода ставала, що раз більше неспокійною. Але вони сказали, що вони на всякий випадок вскочуть до нашої лодки, так що ми нарешті взяли їх на свій поклад, бо при їх насильнім вскакуванню могла би лодка дуже легко перевернутися. Се були матрози і наставники з „Тітаніка“. Як ми їх взяли на свій поклад, ставало море щораз бурнійше, так що тут то там вливалася вода до нашої лодки. Вкоротці було єї в лодці на висоту одної стопи, але ми не мали нічого, чим би ми могли ту воду вичерпати. Филі підходили що раз висше, і колиб нас вскорі не забрали на „Карпатию“, ми були би з певністю за якої пів години витопили ся.

„Якжеш вам було на Карпаті“ — питали панну Гіппах.

Як найкрасше — відповідала панна Гіппах з одушевленєм. Ніхто не міг би бути більше учинним та готовим до пожертвованя, як то робила залога „Карпаті“. Вони оставили своїх власних пасажирів, а сердечно заняли ся нами. Нам роздано теплі накритя та зготовлено теплі напої,

До вечера ми не могли заснути. Пасажири „Карпаті“ відступили нам свої каюти, де ми замешкали спільно з другими панями. Першої ночі відступили ми свої ліжка двом молодим паням, які були дуже хорими. Ми спали на софах в їдальнім сальоні. Другу ніч спали ми на матрацах в каюті з молодими панями, а третю вже в вигідних ліжках.

Запитана про офіцерів і матрозів „Тітаніка“ відповіла панна Гіппах в той спосіб:

Про них говорено лише саме добре. Вони знають свій приказ, ніколи не безпокоїти пасажира що небудь би стало ся. Так і говорила до нас жі-

ноча служба залогі, що нічо не грозить, що се лише невеликий випадок, що ми всі від'їджаючі лодками повернемо, і то правдоподібно ще таки рано. Так вони нам говорили, але вони знали всьо, вони знали, що в сім випадку говорять страшну неправду.

Георг Броден, атлет з Каліфорнії, котрий рівнож виратував ся на „Карпаті“, так оповідає свої вражіння з катастрофи „Тітаніка“:

Я був в своїй каюті і хотів власне іти спати, коли наступив удар. Видавало ся з початку, що то нічого страшного. Я взяв на себе нагортку і вийшов на другий поклад. Пятнайцять мінут пізнійше, спущено першу лодку. Небавом по сім стали всі пасажери збігати ся на поклад, а ратункові лодки сейчас всюди стали ладити до спущеня.

Я стояв коло управителя театру Гарріса, який пращав ся з своєю жінкою, що всідала до лодки. Видано приказ, що наперед всідають жінки і діти, і тому Гарріс остав на покладі. Зараз по відбитю перших лодок скочив якийсь мущина з покладу в море. Богато других пішло його слідом.

В межичасі я завважав таке геройське діло капітана Сміта: Сміт побачив, як на морю топить ся якась дитина. Скочив проте без ваганя в море, вхопив дитину, доплив з нею до одної з від'їджаючих лодок, подав єї до лодки, а сам приплив знова до корабля.

В той час, як капітан вертав до корабля, наступила експльозия, яка потрясла цілим судном. Я мав на собі вже в той час ратунковий пояс і скочив з покладу в море.

Я натрафив на ледяну кригу, вона мене одначе не ушкодила. Плаваючи віддалив ся яких 60 стіп

від корабля, як на ній наступило кілька експльо́зій. Я обернув ся і побачив, як „Тітанік“ схилений передною своєю частию, тонує. Сотки людей було в той час в воді. Як нещасний наш корабель затонув, чути були проразливі крики плаваючих по морю. Як я вискував з корабля, музика корабельна грала без перестанку. Сьвітла ясніли доти, доки корабель не скрив ся під водою.

Більше як дві години плавав я по морю, тримаючи ся сильно якогось відламка корабля, заки мене не забрано на одну з ратункових лодок. Около 6. години рано явила ся „Карпатія“. І вона всім нам принесла спасене.

На кораблі ще бачив я, як один з корабельних матрозів застрілив якогось чужинця, що хотів гродерти ся через товпу жінок, аби дістати ся до лодки,

Як нераз велике нещастє викриває у людей незнані здібности, можемо пізнати з оповіданя панни доктор Аліци Леадер, одной з ньюорських лікаррок, яка оповідає таке :

На лодці, на якій я ратувала ся, була зі мною графиня Рот. Як показало ся, що моряки які разом з нами сиділи, не вміють обходити ся з веслами і зле лодкою кермували, графиня обняла головну керму лодки і на причуд гарно нею кермувала.

Богато пань пішло на поміч графини і завзято лодкою веслували, підчас коли слабі і недосьвідчені моряки сиділи спокійно в куті нашої лодки.

Сама пані Рот так малює останні хвилі „Тітаніка“ і ратунок його пасажирів :

Страшно було дивити ся, як корабель що раз більше потапав, коли ми, відпливши від нього, оглядали його з боку. Ми були на лодці ч. 8. і від-

там ми бачили, як сьвітло одно по другім гасло, а потім наступила темнота — і резигнация у нас.

На нашій лодці було двох матрозів і 31 жінщин. Імя одного матроза я запам'ятала — називався Гравфорд. Як ми відплили від „Тітаніка“ спитала я одного з моряків, чи не дозволив би мені кермувати лодкою, бо я на тім дещо розумію ся. Він радо згодив ся. І я сейчас вхопила за керму.

Моя перша думка по опущеню корабля було аби не стратити притомности і розваги. І ми плили, а жінки веслували з всьої сили. Нараз одна з пань, Пенаско, почала гірко плакати за своїм мужем. То було страшне. Її плач пронизував наші серця, а її стогни були сумні не до описаня.

Богато з нас хотіли, аби вернути ся і шукати чи би не вдало ся ще кого виратувати. Але більшість була тої гадки, що ми не маємо права ризикувати власним житєм.

Я — і ми всі побачили були сьвітла якогось корабля, віддаленого від нас не більше трох миль. Три години гнали ми цілою силою наших мускулів в напрямі сьвітла того корабля, що також плив напроти нас. В кілька мінут пізнійше на наш великий жаль і розчароване побачили ми, як сьвітла ставали що раз менші, а корабель плывучи в иншій напрямі, що раз більше зникав з наших очий.

Пані Люціна Сміт, донька посла з західної Віржінії, яка перед 8 тижнями вийшла була за муж але муж котрої утопив ся разом з „Тітаніком“, так оповідає про катастрофу:

Залога корабля не ждала, аж лодка буде цілком виповнена, але як найскорше її спускала на воду. В нашій лодці було 26 осіб, натомість місця в ній було що найменше на пятьдесят осіб.

Я благала капітана Сміта, аби дозволив сісти в нашу лодку і мойому мужови, але всі мої просьби були безуспішними.

Нашу лодку спущено на воду з одним лише моряком, що мав нею кермувати, але він був п'яний. Він був в такім стані, що не в силі був кермувати і тому жінки самі мусіли взяти за весла, та плисти через ледову воду.

Пані Александра Комптон і її донька з Нью-Орлеану, по прибуттю до Нью-Йорку цілком були прибиті втратою сина і брата Александра, що згинув на „Титаніку“. Як ми відпливали лодкою від корабля і посилали синові поздоровлене — оповідає пані Комптон — і в голову нам не приходило, що може бути аке нещастє. Ми думали, що нас висла-но на лодках тільки для більшої осторожности. Як капітан Сміт роздавав нам ратункові пояси, жартував : Буде вам в них теплійше, о скільки не будете потребувати їх уживати.

Всі в нашій лодці страшно плакали і розпачали, як „Титанік“ затонув. Наш офіцер, що кермував лодкою, вернув опісля лодков на то місце, де „Титанік“ перед хвилию ще на дармо боров ся з водою. На воді побачили ми якогось мушину, що боров ся з морськими філями. На хвильку я подумала, що то мій син, але се була лише мана, бо мені судило ся, ніколи вже не бачити свого дорого сина.

Пані Юлія Зігель, замужна Кавендіш, дочка знаного міліонера в Чікаго була одною з тих, що виратувала ся з „Титаніка“. Її муж утопив ся. Вона так оповідає про загибіль „Титаніка“.

Я спала, як мене збудив мій муж, і сказав що наш корабель мав якийсь випадок. Я сейчас встала,

накинула на себе нагортку свого мужа і разом з ним вийшла на поклад.

Тутки було багато людей, але матрози впевнювали, що не грозить ніяке небезпеченство. Почали наповняти лодки жінками, як розніс ся оклик: Ратуйте свое жите.

Я була в другій лодці. Мій муж поцілював мене на пращане і сказав мені, що я мушу остати в лодці, а про себе він вже подбає. Небо було ясне.

В хвили як лодку вже спускали на воду, ще раз поцілувала я свого мужа.

Якийсь мущина хотів дістати ся до лодки, але його усунено. Інший знова мущина, Канадиєць, який твердив, що вміє кермувати, звернув ся до стоячої на покладі групи людей і сказав: Я вмію кермувати, але як в лодці є ще місце для когось, нехай всідає котрась з женщин. Я не є трусом.

Жінки стали просити його аби він всів до лодки і став нею кермувати, а ті що стояли на покладі, теж налягали на нього, аби він то зробив. Він стиснув руки своїх знакомих, спустив ся шнурком до лодки і обняв єї керму.

Мене страшно болить втрата мого дорогого мужа, але я тішу ся, що маю вратовану дитинку, яку я підчас нашої подорожі оставила в дома.

Незвичайно вірно і інтересно оповідає про катастрофу „Тітаніка“ панна Мінаган, яка їхала в товаристві свого брата д-ра Мінагана і його жінки.

Мій брат — оповідає вона — брав живу участь в ратованю жінок. З усьмішкою на пращане і словами: „будь відважна“ відпровадив він свою жінку до лодки, а сам вернув на корабель, який вже тоді стояв під водою.

На „Тітаніку“ було в нашім товаристві двай-

цять або більше молодих жінок, які всі вертали з щасливо до тепер перебутих медових місяців. Але потім вернули вони до дому вдовицями в сльозах і смутку замість щастя.

Пам'ятного вечера — оповідає панна Мінаган далі — сиділи ми на покладі „Титаніка“ і розкошувалися свіжим воздухом і чудовим небом. Старі матрози казали нам, що ще ніколи не бачили моря так спокійного. Около пів до десятої вечером стало нараз так проразливо зимно, що ми всі мусіли повтікати до своїх кают. Ми мусіли з страшною швидкістю наїхати на ледяні гори, бо воздух в кількох мінутах став таким зимним, що ми не могли ogrіти ся навіть тоді, як закривали ся коцами.

Ми власне положили ся до ліжка, як нараз зауважили ми у корабля глухе потрясенє, при чім корабель став поволійше їхати. Я думала навіть, що корабель зовсім став, а опісля почули ми розкази капітана і ми сейчас вийшли на поклад, аби побачити, що властиво стало ся.

Я ніколи в моім житю не бачила такої при томности ума і відваги, яку я бачила у мушин першої і другої каюти. К. Астор став неначе душею ратункової акції. Майор Бут, Гунгенгайм, Віденер і Таер творили групу, яка обдумувала всі пляни, що їх опісля мало виконати ся.

В тім виступає Кольсонель Астор і кричить: Не пустить ся до лодки ні одного мушини, заки не забере ся в лодки всіх жінок і дітей.

Богато жінок не хотіло опустити корабля. Пані Астор притулила ся до свого мужа і просила його аби дозволив її разом з ним остати на „Титаніку“. А коли він наставляв на те, що принайменче вона повинна ратувати ся, обняла його і благала дати її

можність, поділити свою долю з долею Астора. Він одначе взяв її на руки і заніс до лодки, яка власне перед нашою була спущеною.

Я і жінка мого брата не хотіли оставити його самого, хотяй ми знали, що корабель затоне, а разом з ним всі, що на нїм будуть. Ми просили проте брата аби ратував ся з нами. Але він сказав: Ні, я остану з другими, все одно, що стане ся.

Опісля, як час уходив, а відчіпали власне послїдну лодку, брат силою нагнав і випхав нас до лодки. Він сказав нам „будьте здорові“, і говорив нам спокійно, але з глибоким зворушенєм! „будьте відважні!“ Потім помахав він нам ще рукою і ми відплили на море на таке віддаленє, що повставший по затопленю корабля вир, вже не міг нас захопити.

Як корабель тонув, почули ми проразливу експльозию, яка розсадила корабель на двоє, а як він сходив вже під воду, бачили ми мого брата як все махав рукою, хотяй ледви чи міг він нас бачити, бо ніхто з нас не мав сьвітла. Ми не мали нічого з собою, крім одежі, яку ми встигли скоро натягнути. Ніхто з нас не подумав про те, аби взяти з собою одїж або поживу, бо ми знали, що сигналізовано „Карпатию“ і що „Карпатія“ є вже в дорозі на наш ратунок.

Як залага спускала лодки на воду, чули ми кілька вистрїлів, але нам сказано, що офіцири стріляють длятого, аби відстрашити пасажирів третої кляси, які силою хотіли дістати ся до лодок. Крик чути було лишє між пасажирами третої кляси, всюди инде панував взірцевий спокій.

Я ніколи не забуду спокою і відваги мущин, як вони стояли на кораблі, і заглядали в очи неминуцій смерти. Тут то там виступав, з них один,

та вдивляючи ся далеко крізь ніч посилав рукою відізджаючим, послідні поздоровленя.

Потім чим раз менше їх було видно, аж всьо пропало і всюди стало тихо — кінчить своє оповіданє панна Мінаган.

Тома Вітлей, один з корабельної служби „Тітаніка“, якого з зломаною ногою принесено до шпиталю, спав пять покладів нисше головних спальних сальонів. Він вибіг на гору і бачив ледяну гору, що вносила ся до гори наче яка вежа, далеко висше понад передну часть корабля.

Вона — каже Вітлей—виглядала як величезна гора скла. Я бачив, що ми пропали. Майже зараз потім почув я, що теплярню ч. 11 заливає вода, і що ми мусимо згинуті. Двері непрускаючі воду всюди позамикано, але офіцири, які бояли ся експльо-зиї в долішних частях корабля, візвали охотних людей, які би загасили в тих частях вогні.

Сейчас зголосило ся поверх двацять людей і зійшли на долину. Аби вони дістали ся до кітлів, треба було їм знова отворити двері, а за той час ми чули, як крізь отворені двері бухала вода до середини. В кілька мінут пізнійше були вже ті люди з наложеними ратунковими поясами на кораблі.

Пані Б. Гарріс, жінка директора театру, який згинув в тій катастрофі, так оповідає :

Ми були в своїй каюті, як до нас доніс ся розказ старшини убирати ратункові пояси і виходити на поклад, Сей розказ видано кілька мінут пізнійше по з'удареню корабля з ледяною горою. Ми не мали понятя, що небезпеченство є поважне і думали, що се якийсь незначний випадок з машинами. Навіть як ми повбирали вже ратункові пояси

і повиходили на поклад, не могли ми зрозуміти значіння такого розказу.

Як ми виходили на поклад, стрінули ми групи муштин і жінок, що сьміяли ся і жартували. А як ми побачили з покладу, що стали відвзювати ратункові лодки, почав нас здіймати страх перед нашим положенем. Потім слідував розказ: Наперед жінки і діти.

Офіцери і матрози оббігали всюди і повторяли розказ: Наперед жінки і діти! Богато жінок мусіло силою впровадити до лодок. Одні думали, що то всьо лише жарт, інші знова не хотіли полишити своїх мужів, багьків та братів.

Як пасажири зрозуміли грозу свого положеня, бачивши, як офіцери і матрози взяли ся до своєї роботи, зрозуміли тоді рівнож, що мусіло стати ся щось страшного і тоді всі спішили до ратункових лодок.

Астор і його жінка стояли недалело нас. — Як офіцери „Тітаніка“ прийшли до пані Астор і радили її, аби вона всіла до лодки, вона сего нехотіла зробити, бо не хотіла опустити свого мужа. Потім сказано мені, аби я всіла до лодки. Мій муж попровадив мене і всадив до лодки, яку сейчас і спущено.

Пані Астор всіла до иншої лодки. Як спущено мою лодку, бачили я мого мужа і Астора як стояли разом. Мій муж слав мені рукою поздоровленя. Се було послідне, що я бачила у нього.

Цілі години сиділи ми страшно перемерзлі в тій нещасливій лодці. Потім побачили ми „Карпатію“, а муштини почали плисти в сторону корабля. „Карпатія“ стала, нам викинено драбинку і нас витягнуто на поклад. Я стала з краю корабля і о-

глядала надпливаючі лодки, та надіяла ся, що кож- дої хвилі може надплисти мій муж. А потім як ви- порожнено послідну лодку, пізнала я з страшною роспукою, що мій муж згинув разом з „Тітаніком“.

Панна Анна Келлі з Чікаго оповідала по своїм прибуттю до Нью-Йорку, що булаб напевно остала на „Тітаніку“ і разом з ним згинула, колиб послід- не місце в послідній лодці була заняла пані Бурке.

Вона оповідала живо про відносини між паса- жирами третьої кляси підчас з'удареня корабля з ле- дяною горою, та про те, як вона дістала ся на по- слідну ратункову лодку і то на послідне місце.

Разом з нею приїхала з Чікаго 15-літна Анна Гован, котрої тітка згинула на „Тітаніку“. Дівчинку ту забрали від її тітки та всадили до ратункової лодки, яка сейчас відїхала. Більше та дівчинка не бачила своєї опікунки.

Я не була би уратованою — каже панна Кел- лі — колиб не те, що пані Бурке вагала ся всісти до лодки, не хотячи опустити свого мужа. Я була в послідній лодці і я була послідним пасажиром виратуваним з „Тітаніка“. Офіцир сказав був тоді що то ще є послідне вільне місце.

Мене збудила одна з жіночої корабельної служби, яка сказала, аби сейчас убирати ся і ви- ходити на поклад. Я то зробила. Зі мною разом була Анна Гован як я виходила сходами, але вона опісля від мене відділила ся, бо нас розділила тов- па людей, яка попхала її в иншу сторону. Я побачила її відтак аж на „Карпатиї“.

З місця, де я стояла, хотіло кількох муштин, що виглядали дико і зрезигновано, дістати ся силою до лодки, але до них сейчас офіцири почали стріля-

ти. Деякі з них пали трупом, деяких знова вдало ся офіціраам усунути.

Ті, що виратували ся з „Тітаніка“ оповідають про геройство двох, католицьких сьвящеників, котрі помагаючи жінкам і дітям всідати до лодок, як вже для прочих не було ратунку, успокоювали засуджених на нехйбну смерть, збирали їх коло себе та уділювали слів розради ввиду неминучої катастрофи.

Оба сьвященики відправляли на кораблі богослуженя, а як того нещасного вечера рознесла ся вістка про нещасливу пригоду корабля, поспішили оба на поклад, та докладали всіх старань, аби удержати порядок і забезпечити жінкам і дітям ратунок. Коли коло них громадили ся мушчини ріжних народностей, вони підносили руки до неба та проводили горячі молитви.

Ніхто, що прийшов до них ради розради не пішов без слів надії на красшу будучність. Сьвященики обслуговували кожного, що до них прийшов, чи католик він був, чи не католик. Коли корабель що раз більше тонув, то тим більша збирала ся громада людей коло сьвящеників, та брала участь в їх молитвах. Ті що відпливали в послідній лодці бачили, як мушчини клячали на кораблі, і як в посліднім моменті, коли вже сьвітла гасли, з тої групи, над якою взяли провід сьвященики, не було чути ніяких криків, бо всі були заняті тихою молитвою. Один з тих сьвящеників був з Англії, другий з Німеччини.

Другий гарний примір зимнокровної розваги в виду грозячої небезпеки маємо з поведеня капітана Кросбі, що теж брав живу участь в ратованю женщин. Входячи до жіночих кают казав він: Добре би було, аби ви на всякий випадок убрали яс і були приготовані, бо і другі те саме роблять.

Кросбі згинув на „Титаніку“ але його жінка і дочка уратували ся.

Більшість з тих, що згинули на „Титаніку“ преспокійно спали на кораблі. Як капітан Кросбі перестеріг жінку і дочку перед небезпеченьством, поспішив на поклад, аби там помагати другим ратувати ся. Тоді послідний раз бачили його жінка і донька. Вони всіли до передпослідної лодки і на ній спасли своє житє.

Дальші оповідання виратуваних.

Г. Габен з Індіанополіс стверджує відомий впрочім факт, що „Тітанік“ в часі катастрофи плыв з великою швидкістю. Як тільки стало ясним, — оповідає він — що небезпеченство є велике, стали пасажери глотити ся до ратункових лодок. І настав такий переполох, що многі вискочили почерез поруче у воду. Було цікавим те, що світла світили заєдно, хотяй корабель що раз більше тонує.

Як ми відплили вже на досить велику віддаль і бачили на покладі корабля сотки людей, що з розпукню споглядали на широке море, що їх за хвильку мало прийняти в свої обійми, почули ми на кораблі кілька по собі слідуєчих експльозий. Богато людей повисакувало тоді з корабля. Потім ми бачили, як корабель в середині розпук ся і як люди впадали до моря. А корабель тонує раз у раз, світла стали гаснути і се було послідним, що ми з „Тітаніка“ бачили.

Температура на морю була дуже низькою, а в моїй лодці так жінки як мущини були дуже легко повбирані. Декілька з них повмирили. Офіцер, який кермував нашою лодкою, порадив, що найліпше буде померших похоронити. І обладувавши їх тягарями, вкинено нещасних до моря. Нам відомими були інші подібні похорони з других ратункових лодок.

Ми не знали, що „Карпатія“ є близько нас, колиб ми се були знали, булибисьмо тих померших ще ратували.

Як „Тітанік“ вже потапає, побачив Август Веннерштром, по народности Швед, з боку комнати

до куреня лодку до складаня. З трома другими вдало ся йому лодку сейчас спустити на воду і на ній ратувати ся. Чотири рази розбивала ся лодка, але за кождий раз вдало ся ім лодку направити, аж врешті надплила „Карпатія“ і їх забрала на свій поклад.

Як вони плавали по морю, бачили вони в воді, як запевняє Веннерштром, що найменше 200 людей, які потопили ся.

Що стосунково багато виратувало ся з корабельної служби можна собі пояснити в той спосіб, що многі з них вискочили з „Тітаніка“ в воду, а опісля їх позилловлювали ратункові лодки.

Богато з людей оповідали, що завдячують своє виратуване великим кригам леду, яких на морю було велике число. І так приміром Італієць Еміліян Порталюпі тільки тому уйшов нехибної смерти. Він спав цілком смачно як корабель наїхав на ледяну гору. Він спав навіть далі, як вже пасажери ратували ся в лодках. Збудила його доперва експльозія корабельного кітла. Тоді доперва вибіг він на поклад, натягнув ратунковий пояс, та не надумуючи ся багато, скочив в море. Тут натрафив він на ледяну кригу, видрапав ся на неї і при єї помочи зміг удержати ся на поверхні мсря доти, поки не надїхала „Карпатія“.

З слезами в очах, які на силу старав ся здержати, оповідав В. Сміт з Чікаго про катастрофу „Тітаніка“, а особливо про родину Колір з Англії що їхала на „Тітаніку“. Був там іменно Гаррі Колір, його жінка і осьмилітна донька. Вони мали їхати до Америки на кораблі „Ню-Йорк“, але той ізза страйку англійських корабельних робітників не міг

ще в той час виїхати і тому родина Колір поїхала на „Тітаніку“.

Як тільки наїхав „Тітанік“ на ледяну гору, сейчас вони побудили ся і легко убрані вибігли на поклад. Хтось крикнув, аби пасажери вбирали ратункові пояси. Колір побіг сейчас аби принести три пояси для себе, жінки і доньки.

Але жінка не побачила його вже більше. Разом з другими жінками поведено її сейчас в ратункову лодку. Безпосередно передтим стало ся, що три лодки наповнені вже пасажирами поперевертали ся. Се так настрашило жінок, що вони в ніякий спосіб не хотіли всідати до них. Вкінци наступило таке, що жінок виривали з рук їх мужів і вкидали їх попросту до лодок.

Коло лодок стояли офіцери з револьверами в руках аби могли здержати тих муштин третьої класи, що силою хотіли дістати ся до лодок. Один з них скочив таки до лодки в надії, що таки виратує ся, але його схопив офіцер і вкинув до води, де він утопив ся.

Пані Колір оповідала, що кінець „Тітаніка“ був страшний, як було дивити ся на нього з покладу лодки. Наперед схилив ся один бік корабля, відтак другий, аж корабель цілком став тонути, підчас чого сотки людей гинучих з „Тітаніком“, своїм розпучливим криком страшенно продирали воздух.

Ще цілу годину чути було крики, поки корабель не затонув, а то була для пані Колір незабутна в житю хвиля.

Ратункова лодка мала дуже богато до праці, аби удержати рівновагу і оминати з'удареня з якою ледяною кригою.

Пані Колір з донькою остали круглими бідаками, бо весь масток який мали, пішов з її мужем на дно моря.

Панна Константина Віллард, яка опустила „Титаніка“ 20 минут перед його затоненем так оповідає свої вражіння з катастрофи:

Коли я вибігла по з'удареню корабля на поклад, спускала власне залаго ратункові лодки, а жінки бігали то сюди то туди, шұкаючи своїх мужів і дітей. В лодки всаджували самих жінок, а якісь два мушчини схопили мене і майже вкинули до лодки.

Не трать часу, возми її силою, як сама не хоче іти — крикнув офіцир до одного з тих. Перед тим ще побігла я до своєї каюти, а відтак бігала з каюти до каюти, аби вишукати своїх знакомих, але на дармо. Маленька англійська дівчина надбігла на мене і кинула ся мені на шию. „Я сама самісінька — плакала вона, чи не схочете мене взяти з собою? Втім почала я розуміти грозу нашого положеня і побачила що окрім двох, всі лодки вже відійшли. Тоді нас забрали до лодки. Всі жінки мали на собі ратункові пояси. Як нас мушчини всаджували до лодки, то сьміяли ся до нас, та жартуючу звивали, аби ми були відважними.

Ніколи не забуду — каже далі панна Константина — одної пригоди, яка мала місце підчас того, як спускали нашу лодку. Мене власне всадили були до лодки, але я ще не усіла була. З боку корабля вибіг якийсь чоловік тримаючи в руках щось завите, та з сльозами в очах сказав до мене:

Прошу вас, добра пані: чи не схотілибисьте бути так добрі ратувати мою маленьку дитинку? Про мене байдуже, але благаю вас возьміть її

з собою. Само собою розуміє ся, що дитину я взяла. — Більшість жінок мусіли стояти в лодці, бо ратункові пояси, які вони мали на собі робили їм неможливим сидіти.

В нашій лодці було сімох мущин, около двайцять жінок і кількоро дітей. Ніч була темна. Двайцять мінут по наших від'їзді почули ми сильні експльозії на кораблі, а корабель здає ся розпук на двоє і тонує. Одна з жінок в нашій лодці стала сьпівати духовну пісню, а ми всі стали разом сьпівати, хочай деякі лише з нас знали слова. А доокола нас розносив ся дикий плач безмежної розпуки...

Іван Таєр 17-літний молодець, котрого батько, другий віцепрезидент пенсильванського Товариства залізничого в катастрофі згинув, а мати виратувала ся, так оповідає про ту морську трагедію:

Мій батько був вже в ліжку, а я і мати власне лагодили ся іти спати, як наступив удар. Я взяв на себе нагортку і вийшов на поклад, але не побачив нічого цікавого. Я вернув опісля до нашої каюти, а батько і мати удали ся рівнож на поклад.

Ми були цілком убрані, а коли видано приказ убрати ратункові пояси ми їх убирали, а поверх них натягнули нагортки. Вийшовши на поклад, де були зібрані жінки і діти, попрощали ся ми з мамою,

Тому що ми не думали навіть, що може грозити більше небезпеченство, оставили ми маму, а самі пішли по покладі. Потім ми вернули на первісне місце і тут побачили, що мама ще не відїхали. Батько разом з мамою пішли по покладі, я пішов за ними. Міжтим зайшла мені дорогу товпа людей, так що я їх стратив з очий і вже не побачив

чив батька ніколи. Се було пів години перед тим, як корабель затонув.

Я побіг на ту сторону, звідки від'їздили лодки, хотів в одну з них вскочити, але там була така сила людей, що я зрезигнував зі свого пляну.

Я побачив, що багато муштин скакало в море. Разом з одним моїм товаришом постановили ми зробити те саме. Товариш скочив недалеко корабля, але приплив до него назад. Я вже і не бачив его більше.

Я скочив з задного боку корабля в море, затонув, а коли вплив на воду, якась сила погнала мене в сторону від корабля.

Мене ще раз втягнуло у воду, а коли я вплив знова, мене вхопила філя і кидала мною серед маси відламків корабля.

Нараз намацав я рукою якийсь предмет. Коли я зніс очи, побачив я лодку, а на ній кількох муштин. Один з них поміг мені вилізти до неї. В короткім часі було на ній 25 до 30 муштин. Ми співали духовні пісні і ждали аж буде ранок. На нашім покладі був помічник телеграфіста з корабля і той нас запевнював, що „Карпатія“ є вже недалеко і що незабавки ми всі будемо спасені.

Надійшов нарешті бажаний час: Надплила „Карпатія“ і за якої півгодини ми всі були на єї покладі, щасливі із свого спасеня, але з тяжким болем серця по втраті своїх дорогих та ізза страшної катастрофи, в котрій стільки наших ближних стратило своє жите та майно.

*

*

*

І так ми навели тутки оповідання більшої кількості наочних свідків на те, аби наші читачі з тих оповідань могли собі виробити як найвірніший образ того страшного нещастя.

У всесвітї наступають в ряди — годи великі катастрофи, що потрясають цілим людством і дають йому ясний образ того, як малим є чоловік з своїм розумом супроти великої, могутчої Природи. Коли згадаємо собі з історії великі вибухи вулканів, що нищили тисячі і тисячі людських істновань, великі катастрофи спричинені бурями і хмароломами¹⁾, то катастрофа „Титаніка“ стає побіч тих нещасть, що принесли людськості великі втрати.

І тому ми і пускаємо між наших титачів отсю книжочку, нехай її читають, пізнають велике нещастє і біль тих, що їм судило ся пережити те велике горе. Незабавки наступає перша річниця страшної катастрофи. Нехай же наша книжка в ту першу річницю великого нещастя іде між наших людей, та най буде рівночасно скромним руським вінком на гріб тих, що в обороні безборонних жінок і дітей, для добра ближнього — як учив великий Учитель — понесли терпіння, а тепер лежать заховані в незнаних гробах бездонного моря.

Бо виказуючи в нашій книжці геройські вчинки таких людей як письменник Вільгельм Стель, Яків Астор, майор Бут, і многих других, що самі ішли на певну загибель, лише аби своїм ближнім дати ратунок, хотіли ми дати примір, що — як стоїть

---

1) Власне при писаню сеї книжки приносять телеграми відомости про страшну бурю в північній Америці, що принесла смерть і руїну кількадесятьом тисячам людей і спричинила шкоди на кілька сот мільонів долярів.

в писаннях св. Івана — „нема більшої любови над ту, як хтось для своїх приятелів гине“.

„Боже мій близше до Тебе!“

Всі майже наочні сьвідки катастрофи „Титаніка“ оповідають про те, як в хвилині тонення корабля корабельна музика грала похвальний гимн „Боже мій близше до Тебе“. Вже доходила вода висше колін, а музика все грала похвальну пісню на честь всевишньої Сили. Ох, бо і велика то сила чутя у тій благальній пісні, що змогла опанувати товпою людей і заставити в обличчя нехибної смерти сьпівати похвальний гимн невидимому Творцю!

Ми не маємо змоги передати тої пісні нашим читачам в відповідній формі на нашу мову. Даємо тутки досить вільний переклад величнього гимну, але вже з нього пізнають читачі ту силу і красу почувань тої людини, що пісню творила.

Мій Боже близше до Тебе
Близше до Тебе!
Чи око заллесь слезою у мене
Близше до Тебе!

Чи гнете жах та мука мене
Кличем мені завсе буде:
Мій Боже близше до Тебе,
Близше до Тебе!

Чи ніч заскочить, як Якова раз,
Нечайно мене,
Чи спочину в дорозі
На камени де.

Навіть в снах тут у мене
Одно бажанє все та все :
Мій Боже близше до Тебе,
Близше до Тебе!

Най по дикім краю йде моя дорога
І стрімко стежина паде,
Дар Твій усякий для мене
Усе лише щастєм буде;

Щоб не зблукав я в біді
Кличуть ангели мені:
Мій Боже близше до Тебе
Близше до Тебе.

Як нічка мине потім,
Як сонце засяє мені,
І я близше буду
Як передтим.

Збудую мою сьвятиню Тобі,
Закличу радо в гору:
Мій Боже близше до Тебе,
Близше до Тебе!

Всьо посилай по своїй волі
В житю для мене;
Щоб лиш сповнилось моє бажанє :
Близше до Тебе.

А як скінчу мою паломну путь
Утішно знесу Тобі мою грудь:
Мій Боже близше до Тебе,
Близше до Тебе!

Отсе та пісня-гимн, що засудженим на смерть несла в послідних хвилях уковне їх великого болю... Упоені думкою-щастєм тої близькості доброго Бога, з спокоєм чекали своєї долі... І се було їх одинокою надією на розв'язане страшних терпінь. „Всьо посилай по своїй волі в житю для мене, щоб лиш сповнилось мое бажане: Близше до Тебе — говорить ся в пісні. І певно, ті люди, котрих геройський спокій і резигнацію ми сьогодні подивляємо, послідні хвилі свого житя віддали почуваням могучого гимну. „А як скінчу свою паломну путь, утішно знесу Тобі мою грудь: Мій Боже близше до Тебе...

І кінчили ті нещасливі свою путь серед зимних ледяних гір, на просторах безмежного моря і сходили в бездонні челюсти ненаситного океану з тою думкою, що незабавки будуть близше до Бога...

Справа катастрофи Тітаніка перед слідчою комісією.

У вас вже згадувалося про те, що американське правительство сейчас по катастрофі виділяло спеціальну слідчу комісію, яка мала провірити справу катастрофи і оречи, хто в тім случаю поносить вину небувалого випадку. Перед тою комісією переслухано цілий ряд свідків, які для наших читачів будуть певно також цікавими, так як переслухвані люди перед урядовою властю давали вірні і правдиві зізнання про стан річий підчас катастрофи.

Одними з найцікавіших будуть зізнання директора Віте-Стар Лінії, котрий, як звісно, їхав на Тітаніку і котрому приписують, що то він власне дав приказ їхати з шаленою шкоростю, яка мала довести до страшного з'удареня з ледяною горою.

Ісмай, зломаним голосом оповідав про те, як він уйшов з корабля від того часу, як від'їхав на ратунковій лодці разом з жєнщинами, поки не найшовся на покладі „Карпатії“.

Він не знав напевно на котрій лодці він від'їхав, зміг одначе сказати, як довго оставав ще на „Тітаніку“ вже по з'удареню. Додав при тім, що заки він всів до ратункової лодки, його запевнено, що на кораблі нема вже ні одної жєнщини.

О скільки зможу найвірнійше справу представити — казав Ісмай — дня 1. цвїтня виїхав „Тітанік“ в свою першу дорогу, яка ішла цілком вдоволяючо. В дорогу на океан опустили ми Сітемптон о 12 год., переїхали Егербургі, поїхали дальше на

Квенстон, куди ми, як думаю, заїхали в четвер в полудне. Першого дня робили ми 464 до 474 морських миль, другого і третього дня їхали ми 576 або 579 миль. Погода була чудова, з виїмком, що одного дня мали ми вечером около 10 мінут мраки. З'ударенє мало місце в неділю вечером. Не знаю докладно часу. Я власне тоді спав, як то стало ся. Корабель затопув, як мені потім сказано, о 2 год. 20 мінут над раном. Корабель не їхав повною шкоростю. В такім випадку мусів би був робити 78—80 оборотів, коли він їх робив лише 72—75, а до того навіть не всі корабельні кітли були в русі. Признам ся, що ми задумували пустити корабель повною шкоростю доперва в понеділок по полудни або у второк рано.

Мені здає ся, що удар мене збудив. Я лежав ще мінуту або дві, потім встав, вийшов на покклад, де стрінув одного з матрозів і спитав ся, що стало ся. Він відповів, що сам не знає. Потім вернув я до своєї комнати, надягнув на себе нагортку і вийшов на покклад де здивав капітана Сміта. Що стало ся? спитав я. Ми наїхали не ледяну гору — була відповідь капітана. Я спитав чи небезпечєнство є поважне на що він відповів, що він думає, що поважне. Потім зійшов я на долину, де стрінув корабельного надінжінера. Я спитав його, чи він думає, що корабель є поважно ушкоджений. Він дав потакуючу відповідь. Потім пішов я вздовж поккладу, побачив, як офіцер був зайнятий спусканєм ратункових лодок, і став йому при тім помагати. Ісмай додав ще, що на кораблі находив ся урядник того будівельного підприємства, що корабель будував, Тома Андрє, він мав наглядати, чи корабель

буде в добрім стані і які би можна додати ще уліпшення, але він згинув разом з „Титаніком.“

„Чи говорили ви коли з капітаном Смітом про скорість їзди?“ питали Ісмая.

„Ні, ніколи“ — була відповідь.

„Чи говорено про те, що скорість треба що раз побільшувати, коли ви хотіли в середу о 5 год. рано прибути до Нью-Йорку?“

„Таж ми не мали нічо до зисканя, аби потребували скорше прибувати“.

Ісмай доказував, що обороти повинні були бути більшими, бо так водить ся з новими кораблями. В суботу було 75 оборотів, але се цілковито не є найбільша скорість. При тім Ісмай не знав нічо про те, що зголошено близькість ледяних гір, а сам ще не бачив ніколи ледяної гори.

І з тої причини ви не мали ніякої розмови з капітаном?

„Цілком ні. Се не належало до мого урядованя. Я був на кораблі більше як пасажир і не мішав ся в справи капітана“.

Ісмай не годен був ствердити, чи виратуван зістали всі жінки і діти. В його лодці було 45 людей, в тім 4 мущини, але він не бачив, начеб які мущини силою хотіли дістати ся до ратункової лодки, жінок натомість брали, котра лише прийшла.

„Який був стан корабля при вашім від'їзді?“

„Я стояв власне напроти ратункової лодки. в якій було вже досить людей. Один офіцер вживав, чи не ма ще яких жінок на покладі. Але в поблизу не було жадних і я скочив до лодки.“

Майже всі пасажери, яких бачив Ісмай, мали ратункові пояси. Він не бачив нікого, аби скакав в море. Вони відплили опісля на повне море, і пе-

речекали там чотири години, аж до прибуття Карпатії.

„Що можете сказати про затоненє „Тітаніка?“

„Нічо, я не бачив його, як він тонув. Я відвернув ся плечима до корабля. Я не хотїв бачити його, як він тоне, а тепер вдоволений, що я того всього не бачив“.

Додав далі Ісмай, що корабель був найліпше збудований, як лише собі можна представити, і що не було попросту корабля, який міг би був дорівнати „Тітанікови“. Колиб удар наступив був в передну часть корабля, то певно він ще нині пишав би ся був на морських водах, але крига протяла весь бік і не було вже ратунку. Що до ратункових лодок і других приладів, то всьо було уладжено так, як того вимагав англійський закон і проти тих приписів Товариство не могло би видати ані одного зарядженя.

Зараз по директорі Ісмаю переслуханий був капітан „Карпатії“ Ростроп.

„Котрого дня виїхали ви з Нью-Йорку“ — спитав його сенатор.

„11. цвѣтня, в дорогу на Гібральтар“.

„Кілько ви мали пасажирів?“

„Мені здає ся, що 120 першої кляси, 50 другої, а 565 третої кляси“.

„Оповідайте всьо, що стало ся по вашім виїзді з Нью-Йорку“.

„Ми виїхали в четвер в полудне. До неділі до півночи мали ми чудову погоду. О год. 12. минут 35 в понеділок рано, повідомлено мене, що „Тітанік“ дав сигнал небезпеченьства.“

„Хто вас повідомив?“

„Телеграфіст бездротного телеграфу. Вість була того змісту, що „Тітанік“ находить ся в великім

небезпеченьстві. Я казав сейчас змінити напрям їзди, скоро лише „Титанік“ подав нам означене свого місця. І я став їхати в його напрямі, а віддалене між нами виносило 58 морських миль. Я післав по надінжініра, казав оглянути корабельні кітли і дав приказ гнати як мож найскорше напроти „Титаніка“. Офіцирам дав приказ застановити всяку роботу лагодити ратункові лодки, як рівнож мати приготованими другі ратункові средства.

Як я прибув на місце катастрофи, побачив я перед собою ледяну гору, я казав стати, і почав збирати ратункові лодки розкинені по морю. В тім часі почало дніти. Наоколо, на віддаль чотирох миль бачив я всюди розсіяні лодки. А на всі боки нас були ледяні гори; около двацять з них були висоти 150 до 200 стіп, много було менших. Всюди видко було останки корабля. О год. 8:30 були вже всі з виратуваних на покладі „Карпатії.“

Потім оповідав капітан Рострон з сльезами в очах далі.

„Я закликав офіцира і сказав що треба відправити службу божу, похвальну за тих, що виратували ся, поминальну за померших. Я се сказав і директорови Ісмайови. Він відповів, що можу робити, що хочу. Ми найшли сейчас сьвященика, і той відправив перед пасажирами службу божу.

Трох з корабельної залози „Титаніка“ вибрано з лодки мертвих з пересиленя. Поховано їх в морю.

Запитаний про ратункові лодки „Титаніка“ відповів Рострон, що всі вони були нові і будовані відповідно до англійського закона. Одну з них бачив він між розбитками „Титаніка.“

„Чи „Тітанік“ був на добрій дорозі, як ви перший раз з ним говорили?“

„На найліпшій дорозі до Нью-Йорку, ми звемо її полудневою, аби оминати ледяні гори“.

Капітан Рострон не хотів казати, чи капітан Сміт був достаточо повідомлений про небезпеченство і чи можна було оминати ледяні гори, як би був пішов за осторогою.

„Чи вважаєте поведене капітана „Тітаніка“ розумним і всказаним особливо зі згляду на пору року“ — ставили питане.

„Так“ — відповів Рострон.

„Яка повинна була бути скорість у такого корабля як „Тітанік“ ?

„Я не знав „Тітаніка“ — казав капітан — і тому не можу нічо казати. Я не бачив ніякого льоду, заки не дістав вістки від „Тітаніка“, але я знав остережене, що ми можемо натрафити на ледяні гори. Мій корабель плив з повною скоростию. Але я установив осібну сторожу, а крім того, багато других людей зголосило ся добровільно, аби сторожити підчас цілої їзди“.

Капітан Рострон зізнав, що „Карпатія“ мала всього двацять ратункових лодок, відповідно до англійського закона.

„Чи не вважаєте се доказом, що той закон не є тепер на місци? Ваш корабель, який був о много менший від „Тітаніки“ мав стінки ратункових лодок, що і „Тітанік“.

„Ні, „Тітаніка“ самого вважали за ратункову лодку“.

„Ви кажете, що корабельний капітан має абсолютну контролю над рухом корабля?“

„Після закона так, але треба взяти на увагу,

що ми часом мусимо взяти ся і вказівками властителей корабля. Колиб ми того не робили, нас би звільнено зі служби“.

„Коли наспіла телеграма небезпеченства, наш телеграфіст не був у службі, але як він розбирав ся іти до ліжка, мав він апарат на вухах, і колиб не та обставина, ми не були би ніколи чули про нещасливу пригоду Тітаніка“.

Перед тою комісією переслухано також винахідника бездротного телеграфу Марконього. У нас вже було сказано, що те, що хоч часть людей змогло виратувати ся треба завдячувати бездротній телеграфії. Колиб не депеші вислані з „Тітаніка“, а одержані „Карпатією“, хто знає, чи з всіх виратуваних людей і десять остало би при житю. Винахідником телеграфу без дроту є Американець Марконі і коли його запросили дати пояснення відносно бездротної телеграфії, він радо явив ся.

Марконі каже, що після інструкцій корабельних товариств, телеграфіст на кораблі має слухати приказів капітана. На питанє чи є правило, кільки на примір на яким кораблі має бути телеграфістів, каже :

На кораблях таких як „Тітанік“, „Олімпік“, мусять бути два. „Карпатія“, корабель менший, мала одного. Бездротний телеграф „Карпатії“ ділає лише на невелику просторонь, найбільше на 200 морських миль. Апарат „Тітаніка“ приймає і віддає депеші на 500 миль в день, а 1000 миль в ночи.

„Чи думаєте, що „Тітанік“ мав найліпший апарат?“

„Так, він мусів мати його найліпше видосконалим“.

Сенатор комісії питав ще Марконього, чи конкуруючі підприємства не могли переловлювати і перешкодити бездротним депешам „Карпатії“?

„Не могу того сказати. Близько коло Нью-Йорку мав я вражінє, що існує якась перешкода. Потім, як „Карпатія“ дальше получила ся з Нью-Йорком і Ново-Шотляндією, то, можна сказати, не було вже перешкоди“.

„Чи чули ви, що капітан „Карпатії“ казав, що те, що вони одержали депешу „Тітаніка“ було лише щасливим випадком, і що се хіба можна назвати волею Провидіння?“

„Так, я то чув. Се була тільки воля і допуст Провидіння що так стало ся“.

„Чи не можна би завести такого, аби на кождім кораблі було по двох телеграфістів і кождий з них все був при апараті?“

„Можна би, але власгителі кораблів не хотять держати по двох телеграфістів, коли вони одним можуть вдоволити ся. Менші підприємства заховують в той спосіб більші видатки“ — кінчив Марконі свої уваги.

Другий офіцер „Тітаніка“ Літгольдер зложив перед комісією широкі зізнання передовсім про те, що „Тітанік“ відповідно до англійського закона був достаточо упосажений в ратункові прилади!

Даті ствердив, що сам бачив в неділю депешу корабля „Америка“, який остерігав перед ледяними горами. Але воздух був чистий, і тому ніхто не бояв ся близкості леду і не пороблено тому відповідних заходів осторожности.

„Що говорено 5 минут перед 9 год. вечером в неділю, як капітан Сміт прийшов був на поміст корабля?“ — питав президент сенату.

„Ми говорили всього 20 до 25 мінут про час, в котрім ми можемо зіткнутися з ледяними полями. Капітан опустив поміст 25 мінут по 9 год. і сказав мені, аби дещо здержувати скорість корабля, а як би я в якій небудь справі хоч малий мав сумнів, аби його порадити ся.

„В яким часі ви опустили поміст?

„Я передав службу першому офіцирови о 10 год. Ми говорили про ледяні гори і згідно впевнювали ся, що досягнем їх десь около 11 год. значить годину пізнійше. В тім часі воздух був чистий і спокійний. Пригадую собі, що ми говорили про те, як за далеко ми можемо бачити. Ми бачили докладно зьвізди на горизонті, значить, було ясно“.

Послідний приказ капітана, який Літгольдер чув був, спускати ратункові лодки. Послідною з них була вузка лодка, яка находила ся побіч офіцирської убікації. Богато мущин кинуло ся до неї, не вміли єї одначе спустити. В тій власне лодці ратував ся Літгольдер. Коли він всів до неї і відплив на море, не було в ній нікого більше окрім самого Літгольдера. Пізнійше видрапало ся до неї около 30 мущин, які всі плавали по морю, маючи на собі ратункові пояси. Більшість з тих були з корабельної залози, дещо і з пасажирів. Трох з них вмерло і їх вкинено в море. А ми приймали на лодку кожного, що лише до нас доплив, ніхто нам тоді не був близшим.

Будучи ще на кораблі, брав участь Літгольдер при всаджуваню до лодок женщин. Але він сам в той час не вірив, що небезпеченство може бути поважне. І тому до першої лодки всадив всього 20—25 пасажирів, з того двох матрозів, до другої 30 пасажирів, а коли при третій лодці бачив, що

таки положене є небезпечне, всаджував вже стільки, скільки можна було помістити. Так було і з слідуєчими лодками. При шестій лодці, мав вже Літтольдер багато трудностей в вишуканю жінок. Кликав за ними, але ніяка з них не була на покладі. Тому стали всідати до лодки мущини. Як лиш жінки являли ся, сейчас виходили мущини з лодки і робили їм місце.

Богато з тих лодок зараз по затоненю „Тітаніка“ вертали на то місце і витягали з води плаваючих людей.

Далі казав Літтольдер, що в хвили як корабель тонув, він стояв на офіцерськїм помості, і бувби певно також згинув, але на щастє порвала його воздушна філя і кинула ним в море. Тут він довго борикав ся з філями, доки не натрафив на лодку, про котру вже була бесіда.

Тома Коттам 21-літний телеграфіст „Карпатії“ родом з Ліверполю каже, що він сталих годин урядових на кораблі не мав. Вже попередні свідки були ствердили, що він не був тоді в службі, як надійшла депеша „Тітаніка“. Він власне вів розмову з кораблем „Парізіян“ і вже ішов спати, але припадково не зняв був з вух телеграфічних слухавок. Той випадок виратував жите соткам людей, бо колиб він не був зауважив депеші „Тітаніка“, „Карпатія“ була би не поспішила на поміч і сотки людей певно не були би дочекали ся спасеня.

„Як ви дістали сигнал небезпеченства де вас взивали о поміч, то як ви порозуміли, о кого ходить?“

„Я сам викликав „Тітаніка“.

„А хто вам казав, що то його спіткало нещастє?“

„Я то відчув з власного чуття“.

„Яка була відповідь?“

„Прибувайте як найскорше. І від тої хвилі я стояв вже в безпереривній розмові з „Титаніком“. А відтам приходили разураз такі депеші: „Прибувайте скоро, корабель заливає вода, машини стоять вже у воді. Передна часть хилить ся, не маємо ніякого ратунку“.

Коттам додав ще, що від тої хвилі він безпереривно працював при апараті аж до втірка, доки при своїй праці з умученя не заснув. Він не міг собі здати справи з того, коли він з умученя заснув і коли збудив ся.

Підчас переслухання телеграфіста Бріде, що, як було сказано, працював на „Титаніку“, зайшла справа про значіне знаків С. Q. D., отже в тій справі додатково був переслуханий Марконі, який таке сказав :

С. Q. є міжнародний сигнал, що означає, що всі стациї бездротного телеграфу повинни перестати працювати, а тільки повинни передавати депеші тої стациї, котра має важну вістку. D. додано до того аби означити, що небезпеченьство велике. Нині сигнал замінено на знаки S. Q. S.

Сам Бріде так оповідає свої вражіня. Удару корабля ми не чули. Аж як машини замовкли, закликав мене пан Філіпс (другий телеграфіст) і я наложив телефонічний апарат, підчас коли він вийшов побачити, що стало ся. За хвильку він вернув і сказав, що справа виглядає якось недобре.

Коли я почув, що на коритари запанував великий рух, вийшов і я подивити ся, що властиво стало ся, а коли я вернув, чув я як Філіпс телеграфував сигнали С. Q. D. і подав географічне поло-

жене нашого корабля. Незабавки наспіла відповідь кораблів „Франкфурт“, „Карпатія“ і „Балтик“. Ми другі кораблі оставили, а свої депеші спрямували лише до „Карпатії“, яка нам відповіла, що в тій хвили спішить нам на поміч.

Капітан прийшов до нашої каюти, як „Карпатія“ повідомляла нас про своє положенє і рахував час, коли менше більше корабель змігби нас досягнути. Коли то зробив, вийшов знова на поміст. Міжтим ми стали собі з „Карпатією“ в розмову.

Час від часу виходив я або Філіпс на поклад, аби ствердити положенє корабля. Послідний раз як я виходив, побачив я, що пасажири були в великім заклопотаню і їх став огортати перестрах. Всі вони бігаючи на всі боки шукали за ратунковими поясами. Більші ратункові лодки вже були повідпливали, була ще одна в офіцерських убікациях і я бачив, як багато мушин старали ся єї спустити на воду.

Я вернув до телеграфічної комнати. Філіпс вислав власне послідне C, Q. D. Але електрична сила в апараті була така слаба, що ми не були певні, чи телеграма досягне свою ціль. Філіпс одначе телеграфував далі, а підчас того я надягнув йому і собі ратункові пояси. Потім ми заняли ся ще якоюсь зімлілою женщиною, яку нам принесли до нашої каюти.

Опісля, 10 мінут перед затоненєм корабля, сказав капітан всім аби кождий ратував ся як зможе. Я скочив помочи групі людей здійняти лодку і ми впустили були єї вже на край корабля, як надлетіла філя і лодку нам вирвала. Мене філя порвала з собою. Борикаючи ся з філями, вже не пригадую собі як довго, вплив я на воду і відплив

яких 150 кроків від „Титаніка“, як він затонув. Як корабель затонув, не чув я ніякого виру.

Капітан остав на помості, а коли я обернувся, бачив я як він скакав у воду в хвили, як корабель поринав в глибину. О скільки я міг зауважити, він не мав на собі ратункового пояса, і так разом з кораблем пішов на дно моря.

Любов і смерть на „Тітаніку”.

(Правдива подія підчас катастрофи на „Тітаніку”)

З високого капітанського помосту залунав переразливий звук свиставки — повторений опісля службовими офіцерами — а рівночасно майже з тим залунав також далекозвучний голос капітана:

„Піднести якір!”

Кілька хвиль пізнійше забрязчіли ланцюхи, з коминів бухнули сильнійше темні хмари диму і „Тітанік” — кермований вправною рукою пільота — заколисався мавстатично на філях і розстелюючи за собою брудне пасмо розбитої піни почав звільна посувати ся вперед.

На покладах повстав рух і галас не до описаня: тисячі осіб, пережилених через парапети, повіваючи хусточками прощали полишених на березі свояків, а де-не-де чути було навіть здавлений плач і жалібні зітхнення. Загально однак панував веселий настрій, піддержуваний численними пугарами шампана, котрі корабельна служба розносила дібраній публиці.

А корабель, прискоривши біг, висунув ся вже на повне море; скалисте побереже Сітемптон чим раз більше заслонювало ся мракою, а переривана лінія, котра біло-синьою обвідкою зазначувала на горизонті сушу, зникла вкінці цілковито. Від сторони моря повіяв зимний, переймаючий вітер і тому подорожні розійшли ся по своїх каютах.

Але не всі! Бо на задній часті покладу першої кляси кождий міг бачити молоду пару притулену до

себе любовно. Вона струнка і гарна, немов весняний ранок скупаний в промінях сонця, з пречудовими, як італійське небо, синими очима і буйним, ясным волосєм, спливаючим містерно по сніжно-білій шиї; він, прегарно убраний, рослий і барчистий син Альбіону з лицем, в котрім малювала ся рішучість і енергія, придушена в тій хвили дивним упоєнем і щастєм.

— Поглянь Мавдо — перервав мущина, тулячи до груди маленьку жіночу ручку і поринаючи своїм огненным зором в ясных очах любки. — Сей чудовий і сьвітляний ранок, без найменшої хмарки на небі, то перший день нашого спільного життя. Дай Боже, щоби наше життя завсїгди було таким — без смутку і горя.

— Я певна, Джемсе — відповіла жєнщина — що воно таки так буде. Давно вже тому, як я була ще молодою дївчиною, читала я раз в одній книжцї, що навіть немилосердна судьба боїть ся скривдити кохаючих ся щиро і з цілої душі, не давши їм перед тим бодай кілька хвилин щастя. Наше щастє почало ся властиво нинї, від коли ти став моїм, а я твоею. — А ти твердо віриш в мою любов, Джемсе ?

— Ти ще сумніваєш ся о тїм, моя дорогенька? Таж день нинїшного нашого сьлюбу, то найщасливіший день в моїм житю. Все ще не можу зрозуміти того, чим то я заслужив собі на те, що можу називати тебе своєю жінкою.

— Люблю тебе, Джемсе, з цілої душі люблю і завсїгди буду любити. — Ніколи не відступлю від тебе ані на крок, чи то в щастю чи нещастю. — Так менї Господи Боже допоможи!

При тих словах чудга твар Мавди прибрала

урочистий і ревний вираз, а в очах, взнесених до неба, малював ся спокій і повага.

Джемс зворушений до глибини не міг на разі знайти слів на відповідь; притулив тому кохану до серця і поцілював горячо...

Тимчасом зближав ся вечір.

В далечині, на кінчиках виднокруга, ще видко було потапаюче в океані сонце, котре по легко розбурханих філях розстелювало ще свої останні проміні. Час-до-часу зявляли ся в повітря віщуни близькості суші — птахи.

З вільна почала западати темрява, котра шарою мракою отулила пливучий велит.

Нараз — немовби за діткненєм чародійної лісочки — блиснули на покладі тисячі електричних сьвітел, сіючи довкола себе ясний блеск; рівночасно майже з тим залунав голос дзвону скликаючи на обід.

Обід, котрий на всіх кораблях „Віте Стар Лінії“ подають на англійський спосіб аж вечером, мивув незвичайно мило і весело. Молода пара, маючи при собі з одної сторони жартівливого корабельного поручника Пітмана, а з другої Б. Гуттенгайма з Америки — нині міліонера, котрий перед кільканайцяти роками прибув до Америки без сотика при душі яко син бідного кравця — бавила ся знаменито, слухаючи цікавих пригод поручника, зазнаних в Африці і Австралії. Загальне заінтересованє і загальний подив розбудив славний брилянт „Гопа“ ошатований на пів міліона долярів. Властитель, американський міліонер М. Леан набув єго перед кількома тижнями в Амстердамі в переконанню, що заробить на нім чимало. Прекрасний камінь кружив довкола стола з рук до рук розбуджуючи у всіх, а гольвно у пань,

незвичайне заінтересоване а у декотрих навіть заздрість.

По довгій доперва хвили вернув до рук властителя, котрий, розмовляючи з ученою панею Марвін, сховав єго до кишені недбалим рухом, немов коробку сірників.

Тимчасом обід вже кінчив ся і служба розносила на тацах чорну каву, коли нараз роздав ся з середини переразливий свист машини і корабель звільнив в бігу. До стола, при котрім на першім місци коло президента „Віте Стар Лінії“ Ісмая і жінки мілїонера Астора сидів капітан Сміт, приступив дижурний офіцер і сповістив прибуте пільота, котрий має віхати кораблем до порту в Хербургу.

Скоренько докінчено обід і всі, закинувши на себе теплійші загортки, вийшли на поклад.

Пів години пізнійше при звуках „Марсилїянки“ заїхав „Тітанік“ до порту, витаний ентузіястичними окликами і віватами нездїчимої публики, котра зібрала ся в порті якраз на те, щоби придивити ся та подивляти незвичайного великана.

. . . . .

Дві години пізнійше, то є 12 цьвітня 1912 о годині 9-ій вечером — по короткім постою — рушив „Тітанік“ в дальшу подорож прямуючи вже без перерви впрост до ціли: Нью-Йорку. Корабель, пращаний оваційно зібраню товпою публики, вплив на повне море, зникаючи в темряві безмісячної ночі.

В саях реставраційних на „Тітаніку“ до пізної ночі чути було стріляне корків шампана і веселі оклики та сьміхи розбавлених гостей. Доперва над раном погасли звільна сьвітла в саях і каютах а на цілім кораблі запанувала тишина, переривана

подекуди окликами покладової сторожі або дижурних офіцерів.

Корабель плив цілою силою пари, зі швидкістю 23 вузлів на годину*).

Слідуючих днів неприключило ся нічо важнішого. Вправді наступило значне остуджене температури, але погода дописувала все так, що більшу часть дня можна було перебути на покладі. Впрочім ніхто не міг нарікати, бо офіцери з капітаном Смітом на чолі докладали всіх старань, щоби забавити своїх гостей і скоротити їм нудний час морської подорожі. Тому в однім місци грала пречудово музика, в иншім були театральні вистави, в иншім знова гри і забави так, що без перерви наступало одно по другім викликаючи всюди веселість і оживленє. Не забули навіть пасажирів 3-ої кляси, котрим на покладі уряджено перегони, фантову льотерію і змаганя о грошеву нагороду.

Джемс і Мавда держали ся з'далека від всякого галасу і замішаня, а були в товариських зносинах лише о стільки, щоби не стягнути на себе закиду відлюдків або некультурних людей.

Залюблені в собі без міри уникали о скільки мога непрошених свідків, а укриті в якім небудь закутку пряли без перестанку золоту нитку мрій і снів о будучности. Часами товаришив їм сталий їх товариш при столі поручник Пітман, а частійше ще Б. Гуггенгайм, котрий з Марвінами не лише симпатизував, але також обоїх щиро полюбив. Оповіданя его, як то він з бідного хлопця, завдяки безпереривній праці і витривалости доробив ся маєтку займали Марвінів дуже.

*) Вузол — морська миля.

Впрочім — чемні і тактовні — уникали численнішого товариства, вистарчаючи собі цілковито.

В неділю вечером, по вечері і гербаті пані Мавд чула ся троха нездоровою і тому зійшла сейчас до своєї каюти, лишаючи в сальонах численне товариство знайомих американського промисловця мільонера Фреда, котрий з нагоди своїх уродин у-гощував всіх дуже виставно.

Джемс занепокоений поважно дрібною, впрочім навіть лише хвилевою недиспозицією своєї жінки, поспішив сейчас за нею. В каюті уложив її до сну, на коритарях позамикав старанно всі двері, щоби зглушити доходячі до кабіни голоси музики і забави з сальонів, почім вийшов на хвилю на поклад, щоби за той час могла його улюблена жіночка заснути.

Вертаючи до своєї кабіни здибав ся він з поручником Пітманом, котрий якраз ішов до служби.

По виміні кількох приятних слів зійшла бесіда на актуальний темат ледяних гір, котрих в останніх годинах, здибано кілька.

— Немало дивне явище о тій порі і під тою високоюстю — тим гірше, що небезпечне навіть для такого велита, як Тітанік — вияснював офіцир.

— Єт — пересаждена обава! Для такого велита, як Тітанік, нема нічо небезпечного — відповів усміхаючи ся Марвін.

— Се тяжко предвидіти. Ледяні гори суть завсїгди грізні, особливо, коли мимо їх присутности, пливе ся повною парою!

— Ну, то звільнити біг! Сеж прецінь дуже легко а навіть пожаданим є, коли ходить о добро і жите подорожних!

— На жаль — відповів, знижаючи голос офі-

цир. — Президент Ісмай хочаби досягнути рекорд швидкості виразно наказав звільнювати біг, хочай сам добре знає о небезпечності.

— Дуже по дурному для пустої амбіції ризикувати жите тисячів людей.

— Так зле не буде, любий пане — докинув поручник кінчаючи розмову — а тепер прощайте, бо о 10-ій годині обіймаю службу на капітанським мості. Прощайте і до побаченя завтра!

По тих словах віддалив ся офіцер, зникаючи на темних сходах, що вели на горішний поклад. А Джемс, перемерзлий до кости, позаяк виходячи накинув на себе легку лише нагортку, завернув до спальні.

І якраз тоді, коли Джемс доходив до сходів, що вели до каюти, великий годинник на покладі вибив 10-ту годину. Заледви однак дійшов він до половини коритаря, коли нараз почув переразливий голос свиставок на покладі а вслід за тим дав ся чути також понурий але громовий голос алярмового дзвона. В тій саме хвили відчув так сильне потрясенє, що мусів оперти ся о стіну, щоби не стратити рівноваги. Рівночасно запримітив також, що корабель станув. Минуло кілька — віковично довгих — хвиль, заки він прийшов до себе.

Причинив ся до того також зростаючий з кождою хвилею крик і галас на покладі, денервующий нерегулярний голос свиставок а також доходячі з гори крики і голоси команди.

Не надумуючи ся довго вбіг до своєї каюти, щоби успокоїти жінку, на щастє однак вона спала; віддихаючи рівно і спокійно. В виду того вибіг він на поклад, щоби розвідати ся о всім докладно.

На покладі застав він небувале замішанє. Спи-

тав о причину перебігаючого коло него офіцера, але не дістав ніякої відповіді.

Нараз з капітанського помосту залунав громовий голос капітана Сміта, котрий стояв вже на своїм місци:

„Приготовити ратункові лодки!“

Душа Джемса завмерла з перестрашу. Як шалений кинув ся він, щоби збудити жінку і біг, потручаючи спітканих по дорозі пасажирів та моряків. В тім долетіли до него ще страшнійші слова другої команди:

„Будити людей і роздавати ратункові паси!“

В тій саме хвилі здибав знакового офіцера.

— Що стало ся? — заклав, стискаючи ему нервово руку.

— Наїхалисььд на ледяну гору. — Цілий перед корабля розбитий. Бог знає, що стане ся з нами!

Джемс не чекав дальших інформацій. Блискавкою збіг зі сходів і зайшов до кабіни. Мавда вже не спала, бо власне в тій хвили збудив її страшний галас. Вона сиділа на ліжку, протираючи кулачками очи і шукаючи за „своїм хлопцем“.

Не тратячи притомности, розповів їй Джемс в кількох словах про небезпеченьство і напивав, щоби убирала ся як найскорше. Сам вибіг на коритар і зірвавши зі стіни два ратункові паси наложив один на жінку а другий на себе. В коротці потім вийшов він з Мавдою на поклад, де загреміла якраз команда:

„Діти і жінки до лодок!“

Посеред зібраної на покладі товпи повстало трудне до описаня замішанє. Пані — одні в бальових сукнях, другі в білій заледви білизні, панове в вечеркових строях або лише в найконечнійшім

окритю, всі, пересташені до найвисшої степені, стояли безрадні, не знаючи, що робити з собою.

Нараз під командою офіцера вскочило в товпу кільканайцять моряків і майже пориваючи жінки та діти, вели їх до лодок. Брязкіт ланцухів при вінді звістив, що одну лодку спущено вже на море. В коротці стало ся те саме з другою і третьою.

В тім заясніло на покладі сильне електричне світло; то на розказ капітана запалено всі лампи, щоби улешити ратункову акцію.

Посеред зібраних дали ся чути оклики перестрашеня, розпуки і болю.

Тимчасом Мавда оперта на рамени Джемса і притулена до него нервово дрожачи на цілім тілі, дивила ся перед себе широко отвореними очима, не розуміючи що діє ся. Якогось там страху не відчувала — бож Джемс є при ній — співболіла лише з іншими.

Нараз прискочив до неї Пітман.

— На Бога, пані, чому не ідете до лодки. —
Прошу за мною.

— Ходи Джемсе — відізвала ся, потягаючи за собою мужа.

— Муж поїде іншою лодкою. Прошу за мною, бо в противнім разі буде за пізно!

— Ні! Поїду пізнійше разом з Джемсом — відповіла Мавда, цофаючи ся в зад перед натираючим офіцером.

— Пізнійше буде трудно. Ратункових лодок є за мало: зможемо уратувати лише жінки і діти, а мушчин хіба лише стільки, о скільки буде ще місце!

— Коли так, то згину разом з Джемсом — сказала поважно тоном, який зраджував рішучу постанову.

Марвін, котрий слухав ту розмову немов загіпнотизований, почав тепер просити — але всі просьби і заклинання остали без успіху. Мавда не змінювала ніколи раз повзятої постанови.

Хвилі здавалися вічністю. По якимсь часі спущено ще кілька лодок переповнених пасажирами. Джемс усунувши ся з жінкою на бік не переставав благодіяти їй, щоби вона ратувала ся, але Мавда — дивлячи ся сердечно в очи улюбленого мужа — сказала вкінці :

— Памятаеш Джемсе, як перед кількома днями присягла я, що не опущу тебе до смерти. Дозволь мені додержати присягу!

Джемс, зворушений до глибини, притиснув жінку до себе і він, котрий ніколи не плакав, залив ся ревними сльозами.

.....

Дві — віковично довгі — години пізнійше корабель вже потапав, а що о ледяну гору розбив ся перед, то та часть корабля найперша почала поринати на дно моря так, що за якийсь час положене корабля стало ся прямовісним. Філі, переливаючи ся через пірнутий перед корабля, поривали що хвилі десятки жертв. Між иншими пірвали вони телеграфічного героя-урядника Філіпса і не менше героїчного капітана Сміта і Гуттенгайма, котрий наумисно убрав ся в балевий стрій, щоби — як казав — згинуту як пристало джентельменови. Проча, оставша ще при житю, залого зібрана на помості при четвертім комині сповнивши свій обовязок зглядом ближніх, упала на коліна і разом з музикою заспівала гимн :

„Боже спішимо до Твоїх стіп. Близше до тебе!“

...Ще не прогомонів відгомін пісні, коли над могучим Тітаніком злучили ся зимні філії погребуючи в своїх глибинах півтора тисячі людських істот.

Вражінє катастрофи в сьвітї.

Страшна катастрофа „Титанїка“ викликала в цілім сьвітї один могучий голос співчутя для нещасних людей, та дуже пригнобляє вражінє. Всї сьвітові часописи розписували ся про неї широко, давали докладні відомости про розміри і подробиці нещастя та писали про потребу поробленя старань, аби в будучности зробити неможливими такі нещастя для людськості. І в нашій руській пресї загибель „Титанїка“ знайшла свій відгомін. Поминвши те, що наші часописи давали описи тої катастрофи, хочемо звернути увагу на одну річ. Ото небавом по катастрофі помістив в „Дїлі“ один з найбільше талановитих наших молодих письменників п. Остап Грицай фейлетон на тему катастрофи „Титанїка“.

В тій думці, що не всі читачі сеї книжки мали нагоду читати фейлетон Грицая подамо його тутки нашим читачам ізза його великої артистичної вартости :

Ми, модерні, привикли до катастроф. Експльо-зії сил — сил в найдальшїм і найріжнороднїйшїм значїню того слова — раз враз стрясають нашими, не так перенїженими, як радше витонченими нервами, бо тота велика епоха, що ми в нїй жиємо, се епоха нечуваної активности людського духа. В тїй безпримірнїй досї активности лежить її імпазантна краса. Краса модернїзму — се краса невтомимої праці. Може колись якийсь будучий Гомер оспїває тоту Ілїяду модерної праці. Буде оспівувати модер-

них Ахилів — праці героїв, безсонного змагання до найвизших вершків культури. Хотіло-б ся сказати : друга наполеонська періода. Лиш що в нас місто одного Наполеона є сотки спільно працюючих, більше працюю як диктаторським „sic volo“ здобуваючих світ Наполеонів, а їх кличем не є війна проти людей, лиш навпаки — борба в інтересі людей, що звертаєть ся проти їх смертельних ворогів в суспільности і природі. Наполеон боров ся з людьми, а ми боремо ся з абстрактами. Боремо ся з конвенансами, з війною, з воздухом, з недугами, з деспотизмами, з условинами соціальної нужди, з віддаленєм і з глибінями. І ось герої модерного поступу творять незаметно другу Наполеонську епопею, епопею багато величавійшу — а на всякий случай — о много тривкійшу як епопея сина пані Лютесці. То правда, що се хиба лиш 30 літна війна так могутно ворохнула плесом Європи, як марш Наполеонових легіонів. Але протягом — скажім 20 літ — настала така тиша, а боговитий Наполеон вмер мелянхолійним емеритом. Вмер в англійських оковах — бо вже кінець тої Наполеонської легенди показав, що панами місця мають бути Англійці. Триумф модерної Англії зачинаєть від сьв. Єлени. Триумф модерної енергії, праці і студеного рахунку. Наполеон шалів, а Англійці числили. І вони мали мати рацию. Його нечувана борба зі сьвітом лишила правдиві сліди лише в історії і в штуках красних, тих пірамідах всякого героїзму. „Non omnis moriar“ відносить ся лиш до Наполеона, а не до того, що він сотворив. Ні в Еспанії, ні в Бельгії, ні в Голяндії, ні в Швеції, ані навіть у Франції нема Наполеонідів. Шукаємо Наполеонового твору по музеях, на образах, в фоліялах історії і мему-

арів. Се і його найбільша трагедія, що діло Наполеонове властиве ціле вмерло. Як умирає для реального життя в правилі все те, що стоїть лише індивідуальностию свого творця, а не широким, соціальним *imprimatur*. Безперечно. Епопея поступу ХХ.в о много тривкійша як легенда цісарських леґіонів з їх незабутнім : „Vive l'empereur !“ під необсяжними пірамідами Орієнту. В нас саме стільки чудових моментів — моментів здобування — що і в історії найбільшого героя найбільшої революції. Ось коли в нас сталеві блески залізничі з'ясніють на вершках гір, прошибають божевільно сьмілою серпентиною спадисті скали, несуть ся побідоносною блискавицею сніжними просторами далекого Сибіру. Або коли перед нашими Нанзенами і Амундзенами отвирають ся недоторкнені від мільонів літ людскою ногою сьвіти бігунів, як зачаровані країни Сезаму. Або коли Блеріо здійснює божественну мрію Ікара, а Чавець великанським кругом зносить ся над маєстатичні Альпи. Від деспотичного, еґоїстичного панімперіялізму Наполеона ми — люди праці а не узурпатори — доходимо до панімперіялізму людства, з більшим успіхом як французькі революціонери, проголошуємо права чоловіка, добиваючи їх в борбі з тими ворожими абстрактами. Головно в борбі з природою, тим найдужшим і найбільш живучим абстрактом сьвіта. Наші великі винахідники, наші учені і лікарі видирають Гарпаґонові — природі що раз більше тих областей, де вона досі царила недосяжною, отже тайною, отже смертю, і ставлять всюди престоли своїх свояків. Леґіони модерного ренесансу кличуть : *Vive la vie*. Коли-б Байрон нині зачав свою пісню про Гарольда — ми б висьміяли його як скінченого непотріба. Всьо в нас

кипить житем, силою, енергією, захватом, запалом, безкрайною жадобою життя, краси, потуги, безмертності. Вимріяна краса жіночих одягів, гук льондонських фабрик, казочні мільйони Нью-Йорку безліч телефонічних струй, пронизуючих мільярдами слів, нервових, горячкових слів великого життя обох півкуль — те все знамена новочасного поступу, що стремить до найгордїйших условин істнованя. А до тих признаков нового часу належить ще одно: катастрофа.

Миб інакше не були Наполеонідами. Наша борба о житє не ідилля. Ми мусимо мати свою Березину. Тої катастрофи бажає саме поступ. Поступ — поняте наувизших сил людства — так близький катастрофі, що прямо не можна подумати одного без другого. Навіть в казці без неї не обійде ся. Головно техніка — тота газуль поступу, що має до діла зі силами природи, головно техніка звикла йти до ціли по трупах. Пригадуємо собі жертви аероплянів, залізниць, фабричних машин. І бачимо, як наше велике змаганє до найвисшої культури паралїжує иноді природа одним подувом, одним рухом своїх невидних грудий. Відповідає на наші атаки катастрофою. Ставить нам перед очи листу погибших — а її глухий легіг шепче: Memento, Homo es. Але дарма. Ми іменно знаємо все своє. Катастрофа? Добре. З геройством Тернопільців наражуємо ся і добре нам з тим. Ми здетерміновані як фаталісти. Вонож мусить приходити до катастрофи. До ерупції, до експльозії сил. Мусить, кажемо. Коли наш вік має бути епохою найбільшої напруги всіх сил в чоловіці і найбільшої реакції всіх сил в природі — миж стремимо до їх можливо повного компромісу — то експльозия, катастрофа, як види-

мий знак, як відгук тої завзятої борби між чоловіком а природою — не омине нас ніколи. Як каже Шіллер: „Friedlich nebeneinander wohnen die Gedanken, doch hart im Raume stossen sich die Sachen“. Так ми привикли до катастроф. Майже дивуємося, коли часопись довший час не звіщає про щось страшного, надзвичайного, убийчого. Нас разить тиша і погода. Ми — модерні, привикли до катастроф, як Наполеон до виду окржавлених побоевищ.

А однак послідна катастрофа модерного світа — тота нечайна, непонятна, мов скритовбийча загибля найбільшого корабля теперішности „Titanic“ — навіть для нас, для синів найбільш здетермінованого часу, має щось нескazanого трагічного, болюче великого, щось мов Манетекель природи, зникаюче ся великанськими, окржавленими буквами на гордім овиді модерного житя. Є якась капрізна паралеля між тою трагедією новочасного поступу, а трагедією Наполеона з р. 1812. *Habent sua fata numeri 1812 — 1912.* Імператор ладить з вершин свої потуги в похід, а „Titanic“ впливає з порту як найбільший триумф навтичної техніки. Найчисленнійша армія епохи там, а найбільший корабель сучасности ту. В обох случаях гіганти. Titanic. Щось невиданого, безпримірного, нечуваного могутого своєю силою. Титани. Титан стратегії і Титан техніки. І оба хочуть осягнути рекорд. Один бажає осягнути рекорд в імперіялізмі, а другий в скорости плавби. Titanic хоче здобути природу — море в такім степені, в яким його досі ніхто не здобув, хоче нечуваного досі компромісу між жахом зеленої глибини, між утаєним динамітом филь а безпекою, вигодою чоловіка. *Noli me tangere* — поклав Titanic левізом своїй грандіозній плавби. Titanic не

хотів бути непевним, хитким кораблем, не хотів бути нужденною лупиною проти жостоких филь, лиш їх імператором. Хотів поконати зовсім страх зелених як очи змिया филь, хотів затріюмфувати цілою красою модерного житя на філях. Так як аероплян хоче усунути зовсім жах гордих кругів воздуха над нами. Так як залізниця усуває страховища безко-нечної віддалі. Так гордий, маєстатичний Тітанік хотів поконати утавні страховища демонічного моря. Все що модерний поступ міг дати йому, — йому, свому найгордїйшому, навтичному витворови — дав йому. То не був корабель, лиш палата. Довгий на 270 метрів, високий на 28, зі своєю поємністю 46.382 бочок, був властиво американським „драпа-чем неба“ на морі. Його нутро пригадувало най-пишнійші модерні готелі. Всьо тут було. Казочний комфорт, казочна вигода, казочна велич і казочні скарби. Теннісова площа, променеди, штучно аран-жовані огороди, попри злотистий блеск найпишній-ших сальонів. На покладі їздили дами верхом на верблюдах. Майно, що його „Тітанік“ віз зі собою, пригадує нам тепер, коли гігантичний корабель відкри-ли тріюмфуючі филі моря, казочний скарб Нібелюн-гів. Самих дорогоцінностей мав він на покладі вар-тости 120 мільонів. Між ними блакитний діамант Норе той найвартнійший діамант сьвіта, що кождому влас-никови приносив горе. А люди, що були на покла-ді, се були мільярдери. Один Астор був паном 760 мільонів. А Гупенгайм мав оїх 450, а Віденер 250, а тих, що мали лиш кілька мільнів, не подає преса. Мали ті люди до своєї розпорядимости 50.000 мішків кави і чаю, 75.000 фунтів сьвіжого мяса, 35.000 штук яєць, 25.000 фунтів дробу, 12.000 фляшок мінераль-ної води, 16.000 фляшок вина і пива. Мільярди, мільони тисячі. Лиш так. Мільярди, мільони, тисячі. Тітанік.

І те все вгорнула вічна ніч зрадливої морської глибині. Вкрили леди як армію Наполеона. Знищила непримирима природа. Ми ще раз вчули: Vanitas vanitatum.

Сего велитня знищила природа в протягу 4 годин. О 11 год. в ночі зачала ся катастрофа, а о 2-гій по півночі вже розтісканий на кусні „Titanik“ лежав у стіп маєстатичної студеної, ледової гори, що надплила тихо, повільно, скрито як смерть. Як колись горда Армада. І всеможна природа пригадала нам модерним ще раз, що мимо наших мільярдів ми ще не винайшли способу на одно: на смерть. На той страшений, непонятний для жиючого феномен загину гордої душі, котрого тайну знає лиш вона: природа. І в тиші новофундлярської ночі вона видерла 1500 а відай 2000 живучих тіл сьвітови і кинула їх на жир — морю. Тому морю, що його хотів гордий „Titanik“ зовсім здобути для чоловіка. А сам „Titanik“ як здавлене яйце протягом кількох годин зник з поверхні сьвіта. І зникли мільйони мільйонів долярів — і гордий капітан, що хотів здобути рекорд і Астор і Стід апостол мира. А студена, маєстатична ледова гора поплила собі далі — тихо, повільно, як смерть. Може який візіонер чув би був там глумливий, аратний сьміх тріюмфуючої природи: бо се грандіозна іронія — тотя ненадійна смерть на лоні нечуваного комфорту на „Titaniku“.

Такий триумф техніки, така запорука безпеки, стільки мільйонів! такі особи, майже екстат модерної культури — і те все вже в чорнім гробі моря?

Протягом кількох годин? І ми проти того абсолютно безпомічні, мусимо се вчути і згодити ся з тим

як з чимсь природним, проти чого нема ніякої ради, нема ради в нас, — Наполвонів поступу?

Ось що таке болюче в тій катастрофі. То почуте нашої безсильности проти природи. Модерний поступ, модерний побідоносний Ренесанс потерпів страшне поразенє, пережив своє 1812. А нас болять се, бо любимо бачити себе на вершинах здобутків, ми любимо класти ногу на карку поконаної природи. Любимо велике побідоносне житє, а не-навидимо смерти. А ту впало 2000 людей. І то протягом 4 годин. То так мало часу треба на знищенє стільки житя?

Нас огортає жах.

Бо хто заручить нам, що так напрасно протягом кількох годин як саме „Титанік“ — не згине одного дня цілий сьвіт? Так ненадійно, скрито, повільно тихо, як зблизила ся ледова гора до маєстатичного корабля — зблизити ся може нині, завтра, може в ночі, коли ми будемо спати, як тих 200 моряків на „Титан-ї“, те загадочне, страшне Щось. Щось гігантного, мовчазного, смертоносного і наш гордий сьвіт під один страшний крик зникне з поверхню землі як „Титанік“. Може протягом 4 годин. А може ще скорше.

А студене, мовчазне, ледове щось пролине мимо — і по нечуваній культурі модернізму лишить ся лише смерть, гробова тиша і вічне забутє.

І горді душі модерних героїв огортає незамітно резигнация аскета...

Про морські катастрофи в послідних часах.

На закінчене сеї книжки подамо тут спис морських катастроф з послідних часів так як по собі наступали і як їх історія записала, починаючи з року 1866,

1866. 11. січня — розбив ся корабель „Лондон“ в дорозі до Мельбурну. Згинуло 220 людей.

1866. 3. жовтня розбив ся корабель „Евенінг-Стар“ в дорозі з Нью-Йорку до Нью-Орлану. Згинуло 250 людей.

1867. 29. жовтня — кораблі „Роне“ і „Віс“ як також 50 інших кораблів розбила страшна буря, при чім стратило жите 1000 людей.

1873. 22. січня — утонув англійський корабель „Нортфлет“ — згинуло 300 людей.

1873. 23. падолиста — розбив ся корабель „Атлантик“ коло Нової Скотії в кусні, при чім 547 людей понесло смерть.

1875. 3. падолиста — на побережу островів Сціллі розбив ся підчас мраки гамбурський корабель „Шіллер“; 200 людей згинуло.

1875. 4. падолиста — утонув американський корабель „Паціфік“ — 236 людей стратило жите.

1878 24. марта — розбив ся англійський корабель „Куридце“ — остало 300 трупів.

1878. 3. вересня утонув англійський панцирник „Прінцес Аліц“; 700 людей понесло смерть.

1878. 18. грудня — утонув французський корабель „Византін“ по ударенню в Дарданелях з кораблем Рінальдо; 210 людей згинуло.

1880. 31. січня опустив англійський корабель „Атлянта“ разом з 290 людьми пристань Вермуда і до нині ніхто про него не чув.

1889. 16. марта американські воєнні кораблі „Трентон“, „Вандалія“, „Ніпфік“ і німецьні кораблі „Адлер“, „Ебер“ коло островів Самоа улягли знищенню, при чім згинуло 127 людей.

1891. 17. марта по ударенню корабля „Утопія“ з англійським кораблем „Анзон“ коло Гібральтару перший з них утонув, а 574 людей пішло на дно моря.

1893. 22. червня — на побережю Сирії утонув англійський воєнний корабель „Вікторія“ по ударенню з кораблем „Кампердовн“; 357 людей згинуло.

1894. 25 червня — розбив ся на атлантийським океані корабель „Норге“ — а 600 людей утратило житє.

1895. 30. січня — німецький корабель „Ельбе“ по ударенню з англійським „Крафія“ утонув, 335 людей пішло разом з ним.

1895. 11. марта — розбив ся іспанський корабель „Рейна Регента“ на атлантийським океані при візді на середземне море — 400 людей згинуло.

1898. 2. липня — зіткнув ся корабель „Бурґон“ з англійським панцирником „Кромартішір“ і пішов на дно моря, а 571 людей разом з ним.

1904. 15. червня — на spacerовім кораблі що віз 1400 людей вибух пожар, корабель згорів, а з ним разом 1000 людей.

1905. 12. вересня знищила експльозия япанський корабель „Міказа“; 599 людей згинуло.

1908. 23. марта — згинув другий японський корабель „Мутсу Мару“ коло Гакодате, а 300 людей понесло смерть,

1909. 30. цвітня — утонув корабель „Матсу Шіма“ — з ним разом 260 людей.

1909. 24. січня — утонув французський корабель „Републік“ 170 миль від Нью-Йорку — стратило жите 6 людей.

1909. 1. жовтня — корабель „Варатаг“ опустил враз з 300 людьми пристань „Наталь“ і більше його ніхто не бачив.

1911. 25. вересня — утонув французський воєнний корабель „Ліберт“ по експльо́зії в пристані Тульон — 233 людей утратило жите.

· К О Н Е Ц Ь .

„БАЛКАНСЬКА ВІЙНА“

дуже цікава - ілюстрована книжка про те, як то Болгари зі своїми союзниками побідили своїх віковичних ворогів Турків і стали панами на своїй землі.

Се перша українська книжка, в котрій описано гарно, вірно і точно перебіг всіх подій на Балкані, тому й не дивниця, що в кількох днях розкуплено пару тисяч примірників.

 Ціна лише 50 ц.

Книжок вже не багато, тому замовляйте скоро в: Рускій книгарни, Вінніпер (Канада);

Ruthenian Book Store

850 Main Str.

Winnipeg, Man.

Перший кишеньковий
РУСКО-АНГЛІЙСКИЙ ----
---- і АНГЛІЙСКО-РУСКИЙ
С Л О В А Р Е Ц Ь

обнімає 80.000 виразів, 208 сторін дрібного друку
з граматиною, азбукою друкованою і писаною
і що найважнійше.

з вимовою англійських слів.

Ф о р м а т словарця малий кишеньковий, оправле-
ний в мягоньку шкірку, окрашений гербом України
і золотим витиском.

В то перше і одиноке видане в рускій мові.

Словарець є тим конечний для кожного Русина,
що дасть ся носити завсїгди в кишени, а щоби
скоро знайти потрібне слово, на те є поазбучний
редж'єгер так в рускій як в англійській часті.

ЦІНА СЛОВАРЦЯ 75 Ц.

☛ Для атентів добрий опуст. ☚

Замовляйте у Видавництві під Адресою

RUSKA KNYHARNIA

850 Main St.   Winnipeg Man.

C A N A D A.

**М О Ж Н А
Н А Б У Т И**

**Найбільший, найновіший
і одиноко правдивий ілюстр.**

**в книгарни
Ruthenian
BOOK-STORE
850 Main Str.
Winnipeg
C A N A D A.**

СОННИК

уложений після доси незнаних
жерел **Єврейських, Єгипет-
ських, Індійських, Халдейських
Перських і Вавилонських.**

Містячий 10.000 снів.

З означенем володіючих пла-
нет, як також чисел на льоте-
рию класти ся маючих, з по-
ученнями, як грати в льотерию,
і о волоскій тайні гри в карти.

**П О Ц Ї Н Ї
:: 60 цент. ::**

**З ДОДАТКОМ ШТУКИ
ВОРОЖЕНЯ З РУК.**

Галицька Накладня
Якова Оренштайна в Коломиї.

Перший Атляс в українській мові!

Проф. Др. Мирон Кордуба :

АТЛЯС

географічний 24 картин.

Се перший атляс в українській мові на цілій Україні. Видане то було получене з великими трудностями і коштами, але накладня не жалувала нічого, щоби лише наша українська молодь могла дістати атляс в своїй рідній мові.

Ціна брош. Дол. 1., опр. в полотно Д. 1·40

Атляс оброблений після найновіших здобутків на поли географії.

Дальші виданя в тім напрямі суть в приготованю.

Набути можна в

Ruthenian Book Store

850 Main Str.

Winnipeg

CANADA.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 063833112